KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM:
MAKEDONYA'DA YAŞAYAN TÜRKLER VE MAKEDONLAR ARASINDAKİ İLETİŞİM

Yüksek Lisans Tezi

Elena TIMCHEVA

Eskişehir, 2017

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM: MAKEDONYA'DA YAŞAYAN TÜRKLER VE MAKEDONLAR ARASINDAKİ İLETİŞİM

Elena TİMCHEVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ömer ÖZER

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat, 2017

Bu Tez Çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1603E111 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Elena TIMCHEVA'nın "Kültürlerarası İletişim : Makedonya'da Yaşayan Türkler ve Makedonlar Arasındaki İletişim" başlıklı tezi **24 Şubat 2017** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Basın ve Yayın** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

		İmza
Üye (Tez Danışmanı)	**: Prof.Dr.Ömer ÖZER**	.....
Üye	**: Prof.Dr.A.Haluk YÜKSEL**	.....
Üye	**: Prof.Dr.Bedriye POYRAZ**	.....

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM: MAKEDONYA'DA YAŞAYAN TÜRKLER VE MAKEDONLAR ARASINDAKİ İLETİŞİM

Elena TİMCHEVA

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat, 2017

Danışman: Prof. Dr. Ömer ÖZER

Kültürlerarası etkileşimi anlamak için, iki veya daha fazla kültür arasındaki ilişki, aralarındaki iyi niyet veya çatışmalar, kültürlerin kendisi ve varsa sürdürdükleri iletişim incelenmelidir. Bu çalışmasının konusunu, Makedonya'da yaşayan Makedonlar ve Türkler arasındaki kültürlerarası iletişim oluşturmaktadır. Türk azınlık (Makedonya Türkleri) ve Makedonya Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Makedon halk arasında varolan durumun belirlenmesi amacıyla, söz konusu insanların kültürel özellikleri, kimliği, kültürlerarası yaşam, daha da özelde kültürlerarası iletişim araştırılıp çözümlenmiştir.

Çalışmada, veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, Makedonya'nın başkenti Üsküp'te yaşayan 10 Türk (5 kadın/ 5 erkek) ve 10 Makedon (5 kadın/ 5 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Her katılımcıya toplam 19 adet soru sorulmuştur. İlk 9 soru, iki kültürün genel kültürel karakteristiklerini araştırmak ve belirtmek için hem Türklere hem de Makedonlara aynı şekilde sorulmuştur. Sonraki 10 soru ise, Makedonların ve Makedonya'da yaşayan Türklerin kimlik özelliklerini, aidiyet ve kabullenme duygularını, ortak veya ayrışan sembolleri, gelenekleri ve yaşam tarzlarını tanımlamak için her bir gruba farklı olacak biçimde yöneltilmiştir. Ayrıca, toplam 19 sorudan her biri, Makedonlar ve Türkler arasında gerçekleştirilen kültürlerarası iletişimi daha iyi anlayabilmek için katkı sağlamıştır.

Sonuçlara göre, Makedon ve Türk kültürlerinin yakın hatta benzer olduğu anlaşılmıştır. Bu toplumlar, sadece aynı topraklarda yaşamamaktadırlar, aynı ve benzer yaşam tarzıları, kültürleri, algıları, tutumları ve değerleri paylaşmaktadırlar. İkisi de özgür duyumsamakta, özgürce davranmakta, yaşamı aynı şekilde algılamaktadır.

Makedonya'da iki kültürün aynı derecede güçlü ve belli bir kimliğe sahip olduğu, hiçbirinin kendini azınlık ya da çoğunluk olarak görmediği anlaşılmaktadır. Birlikte entegre olmaları dolayısıyla kültürel kimliklerinin de birbirine uyumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kültür, İletişim, Kültürlerarası iletişim, Kimlik, Etnisiteler.

ABSTRACT

INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE COMMUNICATION BETWEEN TURKS AND MACEDONIANS LIVING IN MACEDONIA

Elena TIMCHEVA

Department of Journalism

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, February, 2017

Supervisor: Prof. Dr. Ömer ÖZER

For understanding the intercultural interaction or the relationship between two or more cultures and the conflicts or good-wills between them, first of all, the cultures themselves and the communication they practice or not should be examined. The topic of this research has been generated from the intercultural communication between the Turkish and Macedonian people living in Macedonia. In order to find out and define the current situation among the Turkish minority (Macedonian Turks) and the Macedonian people living in the territory of the Republic of Macedonia, their cultural characteristics, identity, intercultural life and more specifically the intercultural communication between them were researched and analyzed.

The data used and presented in the research was collected with the method of deep interviews. The interviews were conducted with 10 Turks (5 male/ 5 female) and 10 Macedonians (5 male/ 5 female) living in the capital of Macedonia, Skopje. Every participant was asked in total 19 questions. In order to research and define the general cultural characteristics of each culture, in the first part of the interviews the Macedonian and the Turkish participants were asked the same 9 questions. In the second part, for defining their cultural identity characteristics, belonging and acceptance feelings, the symbols, traditions and lifestyles they share together or differentiate them, the next 10 questions were presented differently. In addition, each of the 19 questions was contributing to the better comprehension of the actual intercultural communication between the Turks and Macedonians in the territory of Macedonia.

According to the results it was concluded that Macedonian and Turkish cultures are very close and similar to each other. These communities are not just living on the same territory but sharing similar cultures, life styles, perceptions, attitudes and values.

Each of them feel free, act freely and percept life in the same way. They are having defined and strong cultural identities and none of them feel or sees themselves as minority or majority group in the society. Even more, the analysis showed that because of their integration together even their cultural identities are coherent one to another.

Keywords: Culture, Communication, Intercultural Communication, Identity, Etnisities

ÖNSÖZ

Bu çalışmasının konusunu, Makedonya'da yaşayan Makedonlar ve Türkler arasındaki kültürlerarası iletişim oluşturmaktadır. Türk azınlık (Makedonya Türkleri) ve Makedonya Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Makedon halk arasında varolan durumun belirlenmesi amacıyla, söz konusu insanların kültürel özellikleri, kimliği, kültürlerarası yaşam, daha da özelde kültürlerarası iletişim araştırılıp çözümlenmiştir.

Yüksek lisans öğrenimim süresince engin bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, tez konumu belirlememde bana yardımcı olan, tez yazım sürecinde ilgi, bilgi ve desteğini benden esirgemeyen, birlikte çalışmaktan onur duyduğum danışmanım Sayın Prof. Dr. Ömer ÖZER'e; tez jürimde bulunan ve son derece yararlı katkılarda bulunan Sayın Prof. Dr. Ahmet Haluk Yüksel ve Prof. Dr. Bedriye Poyraz'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, çalışmaya katılımcı olarak destek verenlere de teşekkürü bir borç biliyorum. Bunun yanında, çalışmayı destekleyen BAP ve bana yabancı öğrenci olarak yüksek lisans boyunca parasal destek veren Yürtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Baikanlığı'na da teşekkür ederim. Son olarak, hayatımın her anında yanımda olan ve destek veren Annem'e ve Babam'a, ihtiyaç duyduğumda yanımda bulunan ve tez çalışması süresince ilgi ve yardımlarını eksik etmeyen Ablam'a sonsuz teşekkürler.

22.03/2017

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Elena TİMCHEVA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....ii
ÖZET.....iii
ABSTRACT.....v
ÖNSÖZ.....vii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....viii
İÇİNDEKİLER.....ix

1. GİRİŞ 1
1.1. Konu ve Problem.....1
1.2. Amaç.....3
1.3. Önem.....4
1.4. Sınırlılıklar.....4
1.5. Tanımlar.....5

2. YÖNTEM.....6

3. LİTERATÜR TARAMASI.....9
3.1. Kültürün Tanımı ve Bileşenleri.....9
3.1.1. Kültürel kimlik, Kimlik gelişimi.....13
3.2. İletişim Süreci.....15
3.3. Kültür ve İletişimin Birleşimi: Kültürlerarası İletişim ve Bileşenleri.....17
3.4. Kültürlerarası İletişim Yaklaşımları.....20
3.4.1. Sosyal bilimler yaklaşımı.....21
3.4.2. Yorumlayıcı yaklaşım.....22
3.4.3. Eleştirel yaklaşım.....23
3.4.4. Diyalektik yaklaşım.....23
3.5. Kültürlerarası İletişim Kuramları.....24

3.5.1. Kültürlerarası iletişim Kuramı – "Kültür İletişimdir, İletişim kültürdür"....24
3.5.2. Kaygı/Belirsizlik İdaresi Kuramı....26
3.5.3. İletişim Uygunluğu Kuramı....27
3.5.4. Kültür Boyutları Kuramı....28

3.6. Makedon Tarihi…….....31
3.6.1. Osmanlı impratorluğunun Makedonya'yı fethi (yaklaşık 1400-1800)....31
3.6.2. Ulusal uyanış....33
3.6.3. Osmanlı devrinin sonu, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı....34
3.6.4. II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrası....35
3.6.5. Yugoslav Makedonyası: politika ve hükümet....36
3.6.6. Bağımsız Cumhuriyet (1991 - ...)....37

4. ÇÖZÜMLEME....40

4.1. Makedon ve Türk Toplumlarının Kültürel Özelliklerinin Benzerliği ve Farklılığına İlişkin Çözümleme ve Yorumlar....40
4.2. Türk ve Makedon Toplumları Açısından Kültürel Kimlik ve İki Toplum Arasındaki Kültürlerarası İletişime İlişkin Çözümleme ve Yorumlar....79

5. SONUÇ....119

6. KAYNAKÇA....126

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

1. GİRİŞ

Bu tezin giriş bölümünde farklı alt başlıklar altında araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıklar ve kullanılan bazı kavramların tanımları sunulmuştur.

1.1. Konu ve Problem

Tez çalışmasının konusunu, Makedonya'da yaşayan Makedonlar ve Türkler arasındaki kültürlerarası iletişim oluşturmaktadır. Kültürlerarası iletişim alanından bakıldığında, 21. yüzyılda yaşamak, birçok farklılığın, dilin ve rengin varolduğu bir dünyada "sınırlar olmadan" yaşamak anlamına gelmektedir. İnsanların dünyayla "buluşmaya", bilinmeyeni keşfetmeye ve öğretilmeyeni öğrenmeye ilişkin hevesi her geçen gün artmaktadır denebilir. Herkesin dünyayı keşfetmeye ve deneyimlemeye gittikçe daha çok "susadığı" bir ortamda, kültürlerarası iletişimi öğrenmek, uygulamak ve geliştirmek farklılıkları nötrleştirebilmenin tek yolu olarak görünmektedir. Etkili iletişim kurabilme becerisi öteden beri farklı kültürlerden gelen insanlar arası her türlü sosyal iletişimin önemli bir unsuru olmuşsa da, son 20 yılda vazgeçilmez duruma gelmiştir. Büyük miktardaki verilerin ulusal sınırların ötesine kesintiye uğramadan aktarılmasına olanak sağlayan dijital iletişim atılımları ve insanların ve malların kısa olmayan uzaklıkları hızla ve ekonomik yoldan kat etmesini sağlayan ulaşım atılımları türünden büyük teknolojik değişimler daha küresel ve bireyleri birbirine bağlı bir topluluğa geçişi teşvik etmiştir. Sıklıkla topyekûn "küreselleşme" olarak adlandırılan bu olaylar farklı ulusal, etnik ve dini alt yapılardan gelen insanlar arasında o zamana dek görülmemiş seviyede bir etkileşime yol açmıştır (Samovar vd., 2012, s. 1-2). Bu kültürlerarası etkileşimi anlamak için, iki veya daha fazla kültür arasındaki ilişki, aralarındaki iyi niyet veya çatışmalar, kültürlerin kendisi ve varsa sürdürdükleri iletişim incelenmelidir. Bir kültürün anlaşılabilmesi için de önce dil ve sözsüz iletişim, kişisel görünüm ve sosyal ilişkiler, din, felsefe ve değerler, kadın-erkek yakınlaşması, evlilik ve aile gelenekleri, yemek ve eğlence, iş ve devlet, eğitim ve iletişim sistemleri, sağlık, ulaşım, hükümet ve ekonomi sistemleri gibi bireyi yaşamı boyunca yönlendiren deneyimlerin tümünün anlaşılması gerekmektedir. Aslında bütün bu deneyimler de kültür içindeki diğer bireylerle etkileşim yoluyla öğrenilmektedir (Jandt, 1998, s. 8).

Bir ülkedeki etnik gruplar ve asıl yerleşimcilerinin yaşamı ve onlar arasındaki ilişki kültürlerarası iletişime bir örnek olarak sayılıp tanımlanabilir. Dolayısıyla, bu kültür içindeki kültürleri inceleyebilmek için yukarıda adı geçen deneyimlerin dikkate alınması gerekmektedir.

Makedonya ve Türkiye beş yüz yıldan uzun bir ortak tarihe sahip iki ülkedir. 14. yüzyıl sonlarında gerçekleşen Osmanlı fethine kadar dayanan ve yüzlerce yıl süren bu ilişki bugüne kadar sürmüştür ve bugün de tümüyle dostluk ve ticaret bağlantılarına dayalı bir şekilde gelişmektedir. Uzun yıllara dayanan bu ortak tarih ve kültürün mantıklı bir sonucu olarak iki taraf gelenek, yaşam tarzı, kimlik ve kullanılan sözcükler bakımından hâlâ birbirine birçok yönden benzemektedir. Ayrıca bugünkü Makedonya'da Türk kökenli vatandaşlar Arnavutlardan sonra üçüncü en büyük azınlık grubunu oluşturmaktadır ve Türkçe eğitim ve yayın ve resmi belgelerde çift dil kullanım hakları vardır, hatta "Türkçe Eğitim Günü" adındaki özel gün ulusal ve resmi bir tatil olarak kutlanmaktadır[1]. Dahası, Türkler dahil tüm azınlıkların hakları 1991 tarihli Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'yla garanti altına alınmıştır. Azınlık haklarıyla ilgili maddelerden 48. Madde şöyledir:

> Cumhuriyet halkların etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerini korumayı garanti eder, ...bu halklara üye olanlar kendi kimliklerini ve ulusal karakterlerini koruma, geliştirme ve özgürce dile getirme, kimliklerini koruyup geliştirmek adına kültürel ve sanatsal kurumlar açma, bilimsel ve başka maksatlı dernekler kurma ve yasayla belirlenmiş şekilde ilk ve ortaokul düzeyinde kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahiptirler (Makedonya Cumhuriyeti Resmi Gazete , 2011, s. 24-25).

Aslına bakılırsa, bütün bu yasa maddeleri ve ayrıntıları, Türk azınlık ve Makedonya ve Makedonlar arasındaki ilişkinin gerçek "tablosuyla" her zaman aynı olmayabilecek bir resmi düzenlemeye işaret etmektedir. Gerçek, tam da bunun gibi ya da bazen tümüyle farklı olabilir. Geçmiş araştırmalara göre:

> Bügünlerde Makedonya'daki Türk azınlık Romanlar, Sırplar ve Ulahlarla birlikte ikinci sınıf azınlık muamelesi görmektedir çünkü ayrıcalık standardı ülkede yaşayan 450.000 Arnavut'a ayrılmıştır. Türkler, özellikle Arnavutlarla karışık yaşadıkları bölgelerde bir kimlik kaybına uğramışlardır. Makedonya Türkleri küçük nüfusları, Makedonya'nın dört bir yanına dağılmış olmaları ve ülke yönetimi ve parlamentoda söz sahibi olmamaları nedeniyle birçok zorlukla yüz yüzedir. Günümüzde Makedon devleti ileri derecede merkezileşmiştir ve Türk kökenli vatandaşlara çalacak kapı bırakmamıştır. Bu insanların korkularını veya endişelerini ifade edebilecekleri bir makam bulunmamaktadır. Nedense, anayasanın söylediğine göre Makedonlar ve Arnavutlar çok daha iyi bir konumdadır (Gjuner, 2002).

[1] http://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (Erişim tarihi: 15.02.2017)

Ne var ki şimdiye değin bu konuda çok az sayıda araştırma yürütülmüştür ve bunların hemen hepsi Makedonya'daki etnik gruplar arasındaki global duruma ya da en büyük etnik gruplar olan ve en çok çatışmanın görüldüğü Makedonlar ve Arnavutların ortak yaşamına odaklanmıştır. Martina Tuneva-Jovanovska (2004), "Yeni Balkan Politikaları" adlı siyasi dergi ve Devlet İstatistik Dairesi, kültürlerarası iletişim, etnik kültürler veya Makedonya bölgesindeki farklı kültürler arasındaki ortak yaşama ilişkin istatistiki veriler üzerine araştırma yürüten kişi ve kurumlardan sadece birkaçıdır. Makedonya Cumhuriyeti'ndeki kültürlerarası iletişim ve Türk topluluğu sorunlarına özel olarak değinen araştırma bulunmamaktadır.

Öte yandan, Türkiye'de yapılan kültürlerarası iletişim çalışmalarında da bu tez çalışmasının konusu ya da yakın bir konu ele alınmamıştır (Kültürlerarası iletişim konulu bazı tezlerle ile ilgili olarak bkz. Adıyaman, 2016; Akyol Akın, 2010; Bekiroğlu, 2011; Devrani, 2015; Er Savaş, 2011; Ercan, 2015; Oğuz, 2013; Tabakcı, 2008; Yaylacı, 2012). Türk azınlık (Makedonya Türkleri) ve Makedonya Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Makedon halk arasındaki varolan durumun belirlenmesi amacıyla, bu insanların kimliği, kültürlerarası yaşam, daha da özelde kültürlerarası iletişim araştırılıp çözümlenmiştir. Bu tezin problemi şöyle kurulmuştur: "Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasında ne tür bir kültürlerarası iletişim bulunmaktadır?"

1.2. Amaç

Bu tez araştırmasının temel amacı, Makedonya Cumhuriyeti'nde bir etnik grup olan Makedonya Türkleri ile Makedonya'nın yerli sakinleri olan Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişimi ortaya koymaktır. Araştırma boyunca aşağıdaki belli başlı ikincil sorulara yanıt aranmıştır:

1. Bu iki kültürün kültürel kimlik özellikleri nelerdir?
2. Türk ve Makedon kültürlerini karşılaştırdığınızda ikisi arasındaki temel benzerlik ve farklar nelerdir?
3. Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişim nasıldır?
4. Bu iki kültür arasında herhangi bir kültürel "alış-veriş" var mıdır?

1.3. Önem

Makedonya Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Türkler ve Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişimle ilgili varolan bir çalışma bulunmadığından bu tez çalışması, Makedonya Türklerinin karşılaştığı durumları gerçekçi bir şekilde hedef alması açısından bir fırsat oluşturmaktadır. Bugünden başlayarak, iletişim bilimleriyle, kültür çalışmalarıyla ve kültürlerarası ve çok kültürlü iletişim, etnik gruplar, sosyoloji, psikoloji vb. konularla ilgili kişiler bilgi ve becerilerini geliştirmek adına bir parçaya daha ulaşmış olacaklar. Dahası en büyük etnik gruplarından biri olan Türkler Makedonya'da etnik gruplar, ötekileştirme, kültürlerarası iletişim gibi konularda çalışmakta olan bilim insanları, öğrenciler ve sivil toplum kuruluşlarıçalışanları da bu araştırmayı kendi çalışmaları için bir örnek ve el kitabı olarak kullanabilirler. Üzerinde durulan bütün sorunlar, olumlu veya olumsuz yanlar, avantaj veya dezavantajlar, kimlik yansımaları veya ayrımcılık sorunları yeni gelişmelere adım atmak ya da insanları kültürlerarası iletişim üzerine çalışmaya güdülemek amaçlı olarak rahatlıkla kullanılabilir. Dolayısıyla bu çalışma, aynı zamanda "kişisel deneyim" yönüyle de özeldir. Gelecekte bu çalışmayı okuyanların onu ciddiye almaları, ondan yeni bir şey öğrenmeleri ve Makedonya Türkleri ve diğer etnik gruplar için olduğu kadar Makedonya'nın yerlileri için de daha iyi bir gelecek yaratmaya yönelik çalışmalar yapmaları umulmaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu tez araştırmasının sınırlılıkları şunlardır:

1. Etnik gruplar: Makedonya Türkleri (Günümüzde Makedonya Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan Türk etnik grubu.)
2. Araştırma kapsamında görüşülenler: Yaş, dini inanç, meslek ve diğer tercihler dikkate alınmadan Makedonya Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan Türkler ve Makedonlar

1.5. Tanımlar

1. Etnisite/Etnik grup: Büyük bir toplum içinde ayrı duran ve ırk, dil, milliyet vs. ortak bağlarla ile birbirine bağlı sosyal grup ya da nüfus kategorisi.
2. Makedonya Türkleri: Günümüzde Makedonya Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan Türk etnik grubu.
3. Yerli Halk: Makedonya kökenli insanlar, Makedonya Cumhuriyeti topraklarının asıl yerleşimcileri.
4. Kültürlerarası iletişim: Farklı kültürden insanlar (Makedonya'daki Makedon ve Türkler) arasındaki yüz yüze iletişim.

2. YÖNTEM

Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişimi incelemek için veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Çalışmanın konusu, hem Makedonların hem de Türklerin kültürel özelliklerini, yaşam tarzlarını, kimlik benzerliklerini ve iki toplum arasındaki ilişkiyi sorgulamasını oluşturduğundan, veri toplama yöntemi olarak görüşmeler yapılmıştır. Tez çalışmasını gerçekleştirilmek üzere, Anadolu Üniversitesi'nde BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri) Komisyonuna başvurulmuştur ve tez, bu komisyonca desteklenmiştir. Görüşmeler, iki hafta boyunca, Makedonya'nın başkenti Üsküp'te yaşayan 10 Türk (5 kadın/ 5 erkek) ve 10 Makedon (5 kadın/ 5 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Bu rakamlar, tez çalışmasının amacı bağlamında yeterli olarak görülmüştür. Ayrıca zaman açısından da bir anlamda belirtilen sayıda görüşmeciyle görüşmek zorunluydu. İlk katılımcılar rastlantısal olarak belirlendikten sonra onların önerdiği kişilerle görüşmeler sürdürülüp tamamlanmıştır. Katılımcılaın yaşları, 22-66 arasında dağılmıştır. Bunun nedeni, yirmi yaş üstü insanların konuyu daha iyi değerlendireceklerinin ve ciddiye alacaklarının düşünülmesidir. Görüşmeler, ses kayıt cihazına kaydedilmiş, yazılı olarak dökülmüş, sonra da çözümlemeye katılmıştır. Makedonlarla yapılan görüşmeler, Makedonca dilinde yapıldığı için, yazar tarafından kayıtlar Türkçe'ye çevrilmiştir. Her katılımcıya toplam 19 adet soru sorulmuştur. İlk 9 soru, hem Türklere hem de Makedonlara sorulmuştur. Sonraki 10 soru ise her bir gruba farklı olacak biçimde yöneltilmiştir.

Görüşmelerde kullanılan sorular hazırlanırken, kültürlerarası iletişime ilişkin literatürden yararlanılmıştır. Sorular, özellikle, Hofstede'nin "kültürel boyutlar" ve "kültürel kimliğin gelişimi" kuramlarına dayandırılmıştır. Görüşmelerde kullanılan sorular, belirtildiği gibi iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümünde, dokuzuncu soruya kadar, iki kültürün genel kültürel karakteristiklerini araştırmak ve belirtmek için Hofstede'nin kültürel boyutlar kuramından yararlanılmıştır. Geert Hofstede'nin *Culture's Consequences* (Kültür'ün Sonuçları) (2011) isimli çalışması, kültürlerarası iletişim araştırma geleneği üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştır. Hofstede, kırk farklı kültürde çalışanlar ve yönetimler arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu çerçevede dört boyut geliştirmiştir: Güç aralığı (küçük/büyük), belirsizlikten kaçınma/kaygı, bireycilik/çoğulculuk ve erkeksilik/kadınsılık. Ek olarak, 1991 yılında Uzun/Kısa döneme yönelme adı altında beşinci boyutu ve 2010 yılında Düşkünlük/Kısıtlama adı

altında altıncı boyutu birincil modele eklenmiştir[2]. Dolayısıyla, her altı boyuta yönelik sorular oluşturulmuş ve bunlar hem Türk hem de Makedon katılımcılara aynı şekilde sorulmuştur.

Kültür, insana kimliğini veya kişilik bilincini kazandırandır. İnsan, çocukluğundan başlayarak aile, spor takımı, okul ve etnik grup gibi çeşitli gruplara ait olma düşüncesine alışır ve bu üyelikler onun farklı kimliğini oluşturmaktadır (Lustig ve Koester, 2006a, s. 3). Bu, "kültürel kimlik" olarak adlandırılmaktadır ve ortak semboller, anlamlar ya da davranış normları sistemine sahip bir grupla kendini tanımlama ya da o grup tarafından kabul görme algısı olarak açıklanmaktadır (Samovar vd., 2012, s. 12). Görüşmelerin ikinci bölümünde, Makedonların ve Makedonya'da yaşayan Türklerin kimlik özelliklerini, aidiyet ve kabullenme duygularını, ortak veya ayrışan sembolleri, gelenekleri ve yaşam tarzlarını tanımlamak için iki kültürün kültürel kimliklerinin gelişimi incelenmiştir. Bu nedenle, onuncu sorudan on dokuzuncu soruya kadar, kültürel kimliğin gelişimi kuramına bağlı sorular sorulmuştur. Ancak, bireyin kimlik gelişimi, kısmen kimliğin toplumsal hiyerarşi içindeki konumlanmasına bağlı olmasından dolayı, bazı kimliklerin yüksek, bazılarının ise düşük konumları vardır. Çeşitli konumlar arasında ayrım yapabilmek için daha ayrıcalıklı konumlar "çoğunluk konumu", daha az ayrıcalıklı olanlarıysa "azınlık konumu" olarak isimlendirilmiştir (Martin ve Nakayama, 2010, s. 172-180). Bu bağlamda, kültürel kimliğin gelişme sürecinde iki farklılaşma yapılmaktadır: Azınlığın kimlik gelişimi ve çoğunluğun kimlik gelişimi. Buna göre, Makedonya'da, grupların sayısal büyüklüğüne göre, Makedonlar çoğunluk kimliği, Türkler de azınlık kimliği olarak isimlendirilmiştir. Üstelik, yapılan görüşmelerin ikinci bölümünde, yukarıda yapılan ayrıma göre, Türklere ve Makedonlara farklı 10 soru sorulmuştur. Ayrıca, toplam 19 sorudan her biri, Makedonlar ve Türkler arasında gerçekleştirilen kültürlerarası iletişimi daha iyi anlayabilmek için bir katkı sağlamaktadır. Çözümleme ve yorumların yapıldığı bölümünde sorular daha ayrıntılı ve geniş bir şekilde sunulduğu için, onlara yöntem bölümünde yer verilmemiştir.

Görüşme sorularının gruplaşmasına bağlı olarak, iki çözümleme bölümü oluşturulmuştur: 1. Makedon ve Türk toplumlarının kültürel özelliklerinin benzerliği ve farklılığına ilişkin çözümleme ve yorumlar 2. Türk ve Makedon toplumları açısından kültürel kimlik ve iki toplum arasındaki kültürlerarası iletişime ilişkin çözümleme ve

[2] http://geert-hofstede.com/national-culture.html

yorumlar. Her iki çözümlemede de kadınlar ve erkekler kendi içinde değerlendirilmiştir. Bir başka deyişle, her bir soruda önce Türk kadınların, arkasında Türk erkeklerin açıklamaları çözümlenmiş; daha sonra da sırasıyla Makedon kadın ve erkeklerin açıklamaları gelmiştir. Bu yapıldıktan sonra da yorumlara geçilmiş ve kadınlar ve erkeklerin açıklamaları bazı sorular dışında ayrı ayrı olarak yorumlanmıştır. Çözümlemede son olarak, birinci ve ikinci çözümleme birleştirilerek, kültürlerarası iletişim konusunda genel bir yorum yapılmıştır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

21. yüzyılda, yalnızca tek bir kültür, ırk, ten rengi, din ya da inanca sahip bir dünya veya toplumu yaratmak ya da onun "iyiliğine" inanmak doğru olamaz. Böyle bir dünyada yaşamak ve varolmayı düşünmek görülmüş olmadığı gibi hayal de edilemez. Dünyada her gün, her yerde bazı durumlarda kültürel altyapı, inançlar, yaşam tarzı, ekonomik kaynaklar ve din açıdan büyük farklılıklar gösteren insan grupları birbirleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu, kültürlerarası iletişimin çevre şartlarından bağımsız gerçekleşmediğini göstermektedir. Çeşitli gruplar ve insanların belli ortamlarda bir araya geldiklerinde gösterdikleri tepki ve dahil oldukları kültürlerarası iletişim üzerinde tarih, ekonomi ve siyaset önemli bir rol oynamıştır ve oynamaktadır (Martin ve Nakayama, 2008, s. 27). Üstelik, insanların, büyük uzaklıkları hem fiziksel hem de sanal olarak hızlıca katetmelerini sağlayan akıl almaz teknolojik ilerlemeler gibi yüzyıllar içinde dünyada gerçekleşen gelişmeler, farklı uluslar ve etnik gruplara üye insanların hiç olmadığı kadar kolaylıkla karşılaşıp etkileşmesini sağlamıştır ve sağlamaktadır. Böylelikle, farklı ulusların ve etnik grupların giderek artan ekonomik ve sosyal kaynaşmasını ifade etmek üzere "küreselleşme", "küresel toplum", "dünya toplumu", "homojen kültür" gibi kavramlar sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak, kültürel farkları anlama ve kültürel sınırların ötesinde bir iletişim kurma gerekliliği giderek artmıştır (Samovar vd., 2012, s. 4). Kültürlerarası iletişimi anlayıp doğru bir şekilde açıklamak için iki temel bileşenin anlaşılması gerekir. Bunlar, “kültür ve iletişim”dir.

3.1. Kültürün Tanımı ve Bileşenleri

Kültür, kültürlerarası iletişimin özündeki kavram olarak kabul edilmekte ve birçok şekilde tanımlanmaktadır. Bu tez araştırmasının ana konusu iki kültür arasındaki kültürlerarası iletişimi çözümlemek olduğundan, bu ana konuyu destekleyip onun anlaşılmasını kolaylaştıran kültür tanımları aşağıda verilmiştir. Kültür, insanın ortaya koyduğu ve içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik biçimidir. İnsanın kültür üretip aynı zamanda kültür tarafındann üretildiği; kültür taşıyıp, kültürce taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının temel varolma koşulu olarak gösterilmektedir (Yüksel, 2007, s. 25).

Raymond Williams (1998, s. 48-56) "Kültürün Çözümlemesi"nde (Analysis Of Culture) kültürün ele alınışını üç kategoride incelemiştir. Mark J. Smith'in de (2000, s. 22-23) kültürü benzer bir kategoriye ayırdığı görülmüştür. Bunlardan ilki, kültürün belli mutlak veya evrensel değerler açısından insanın mükemmelleşme sürecine karşılık geldiği "ideal"dir; öyle ki çözümleme, bu türden zamansız değerlerin sanatçılar veya yazarların yaşamları veya yapıtlarından aranıp keşfedilmesiyle sınırlıdır.

İkincisi, kültürün içinde insan düşüncesi, deneyimi, dili, biçimi ve geleneklerinin ayrıntılı bir biçimde kayıtlı olduğu entelektüel ve hayali bir ürün olarak tanımlandığı "belgesel" kategorisidir. Bu kayıtlar, kısmen betimleme kısmen de açıklama çabasının parçası olarak yapılır ve söz konusu metnin nitelikleriyle ya da içinde bulundukları toplumun belli gelenekleriyle bağlantılı olarak ideal olanla uyuştukları oranda değer görürler (Smith, M. 2000, s. 22-23).

Üçüncü kategoride kültür, sadece sanatta ve öğrenmede değil, kurumlar ve sıradan davranış açısından belli bir yaşam tarzının "sosyal" tanımıdır (Williams, R. 1998, s. 48-50).

Raymond Williams ve Smith'in bu üç farklı düşünme şekli, araştırılmakta olan problem açısından uygun ve yararlı olabilecek birincil kültür tanımlarını sağlayabilir. Kültürler de dahil olmak üzere herhangi bir şeyin ideal bir "şeklinin" olduğunu kabul etmek güç olduğundan, onları bir ideal olarak düşünüp öyle tanımlamak neredeyse olanaksızdır. İdeal bir kültür ve mutlak değerlerin varlığını bir kenara koyacak olursak, kültürü belgesel nitelikli görmek ve ideal olanla karşılaştırmak da kabul edilebilir değildir. Bu nedenle, kültürü belli anlamlar ve değerler barındıran belli bir yaşam tarzı olarak betimlemek yani kültürün sosyal tanımı, gerçeğe ve bu araştırmanın başlangıç noktası olarak kabul edilen kültür tanımına en yakın olandır.

Kültürü düşünmeye başladığımızda insanların yaşayış biçimleriyle ilgileniriz, çünkü kültür yaşam biçimi ya da kalıbıdır. İnsanlar kültürlerinin uygun gördüğü şekilde düşünür, duyumsar, inanır ve mücadele ederler. Dil alışkanlıkları ve beden dili, kişisel görünüm, beslenme alışkanlıkları, iletişim uygulamaları, sosyal eylemler ve ilişkiler, ekonomik ve siyasi etkinlikler, teknoloji, evlilik gibi değerler, aile görenekleri ve sağlık hep kültür kalıplarını izler. İnsanların yaptıkları şeyler, davranış ve iletişim tarzları hem kültürlerine karşı birer tepki hem de onun işlevlerindendir (Samovar ve Porter, 1985, s. 19; 2012, s. 12). Richard E. Porter'a göre de kültürü bilgi, deneyim, anlamlar, inançlar, değerler ve tutumlardan oluşan bir birikim olarak görmek mümkündür (1972'den

aktaran Matveev, 2002, s. 14). Kültür, insanların kendilerini ifade etme, sorun çözme, düşünme ve diğerleriyle etkileşime girme şekillerini belirler (Hall, 1959).

Kültürlerarası iletişimle ilgili bir araştırma ve çözümlemede Porter ve Edward T. Hall'ın tanımları yukarıda yapılan açıklamalara uygun görünmektedir. Porter "bilgi, deneyim, anlamlar, inançlar, değerler ve tutumlar, dil alışkanlıkları, beslenme alışkanlıkları, iletişim uygulamalarından vs. oluşan birikim"in; Hall ise "sorun çözme, etkileşim ve kendini ifade etme şekilleri"nin incelenmesi gerektiğini bildirmektedir. Bunların her biri anlaşılıp özellikleri belirlenince aralarındaki gerçek kültürlerarası iletişimi anlamak daha kolay olacaktır. Buradan hareketle, Makedonya'daki Türkler ve Makedonlar arasındaki iletişimi anlamak ve bu konuda çıkarım yapmak için öncelikle her iki kültür açısından insanların yıllar boyunca biriktirdikleri ve kültürlerinin uygun gördüğü şeyleri anlamak gerekir demek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, William Gudykunst (1997, s. 327) iletişim ve kültürün birbirlerini etkilediğini ve insanların iletişim kurma şeklinin içinde yaşayıp paylaştıkları kültürü zamanla değiştirebileceğini öne sürmektedir. Samovar ve arkadaşları (1985, s. 20) da bu tanıma katılmaktadırlar. Ayrıca onlar, kültür ve iletişimin ayrılmaz bir bütün olduğunu belirtmektedirler. Nitekim onlara göre, kültür yalnızca kimin kiminle konuşacağına değil, iletişimin neyle ilgili ve nasıl sürdürüleceğine karar vermektedir. Buna ek olarak insanların mesajları nasıl kodladığını, mesajlara ne tür anlamlar yüklediklerini, hangi durumlarda bazı mesajların gönderilip gönderilemeyeceği, fark edilip edilemeyeceği ve yorumlanıp yorumlanamayacağını belirlediğini ifade etmektedirler. Aslına bakılırsa, iletişimsel davranışlar repertuvarının tamamı, büyük oranda, içinde yetiştirildiğimiz kültüre bağlıdır. Sonuçta, "kültür, iletişimin temelidir" denilebilir. Kültürün çok sayıda sosyal bilimci tarafından kabul edilen ortak noktaları ya da kültürün özellikleri özetle şu şekildedir (Samovar vd., 2012, s. 12-13) :

Kültür öğrenilir: İnsanlar, içinde yaşadıkları kültürün toplumsal kuralları hakkında hiçbir bilgi sahibi olmaksızın doğarlar. Buna karşın, onlar, bilgileri hızlı bir biçimde içselleştirmeye ve toplumun kurallarını öğrenmeye başlarlar. Etkileşim, gözlem ve taklit yoluyla düzgün düşünme, duyumsama ve davranış şekillerini edinirler. Bunun yanı sıra, sanat, folklor, tarih, din ve çeşitli diğer kaynaklar da insanlara kültür içinde işlerlik kazanmayı bilinçli ve bilinçsiz yollardan öğretir (Spencer-Oatey, H. 2012, s. 12).

Kültür kuşaktan kuşağa aktarılır: Kültür, insanların geçmişle olan bağı, geleceğe ilişkin umududur. İnsanlar, kültürlerini ailelerinden, öğretmenlerinden, kitaplardan,

kişisel gözlemlerden ve medyadan edinirken, aynı zamanda gelecek kuşaklara bu kültürü aktaran kaynaklar olma özelliğini taşımaktadırlar.

Kültür semboliktir: Sözcükler, beden dili ve imgeler gibi sembolleri yaratma yeteneği, öğrenmeyi kolaylaştırmakta ve anlamların kişiden kişiye, gruptan gruba ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır.

Kültür dinamiktir: Yeni düşünceler ve diğer kültürlerle sağlanan temaslar belli bir kültür içinde değişikliklere yol açmaktadır. Bu da kültürün asla durağan olmadığının kanıtıdır. Kültürel yayılma da, internetin güçlendirdiği bir değişim sebebidir. Göç, savaşlar, siyasi karmaşa ve doğal afetler de diğer değişim sebepleri olabilirler ve bunlar beslenme, giysi, taşımacılık yöntemleri ve barınma gibi alanlarda gözle görülür bir etki yaratırlar. Ne var ki, değerler, ahlak, etik, dinin önemi veya cinsiyete yaklaşım, yaş ve cinsel yönelim gibi kültürün daha derin yapılarını oluşturan alanlar büyük değişimlere çok daha dirençlidir ve genelde kuşaktan kuşağa aktarılır (Samovar vd., 2012, s. 13).

Kültür etnosantriktir: Kültürün yarattığı güçlü grup kimliği veya aidiyet, etnosantrizme veya kişinin kendi kültürünü diğer kültürlerden üstün görmesi eğilimine yol açabilir. Buna yol açan en yaygın neden, farklı yolları ve adetleri anlama konusundaki yetersizliktir ve bu etkili bir kültürlerarası iletişime engeldir (Spencer-Oatey, H. 2012, s. 13).

Gelinen aşamada Bozkurt Güvenç'in çalışmasında yer verilen, kültürel süreçleri açıklamak yararlı olabilir. Buna göre:

> Kültürleme (Enculturation), sosyal bilimlerdeki sosyalizasyon ya da geniş anlamıyla eğitimdir. Doğumdan ölüme kadar, bireyin, toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Kültürel Yayılma (Diffusion), belli bir toplumda, dıştan içe ve içten dışa doğru, maddi ve manevi ögelerin sürekli olarak yayılmasıdır. Kültürleşme (Acculturation), kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi ögelerle, başka kültürden insan ve grupların biraraya gelmesi ve bir etkileşim süreci sonunda asıl kültür ve altkültürlerde olmayan yeni bir birleşime ulaşılmasıdır. Kültür Şoku (Culture Shock), bir kültürden başka bir kültüre giden insanların, yeni bir kültüre uyum yapmakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar ve gösterdikleri tepkilerdir. Zorla Kültürleme (Trans-Culturation), bir kültüre üye insanların başka bir kültürtarafından zorla değiştirilmesidir. Kültürel Özümseme (Assimilation), bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistem tarafından kendine benzetilmesi, kültürel egemenliği altına alınmasıdır. Kültürel Değişme veya Kültür Değimesi (Cultural Change) ise, belirtilen süreçlerin ve diğer kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak, toplumun tümüyle ve bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değiştirilmesidir (2010, s. 121-122).

3.1.1. Kültürel kimlik, Kimlik gelişimi

Kültürlerarası iletişimin diğer bileşeni iletişimin açıklamasına geçmeden önce, özetle kültürel kimlik açıklaması yapmak çalışma açısından yararlı olacaktır. Nitekim, iki kültür arasındaki iletişimi anlamak bir başka deyişle, Makedonların ve Makedonya Türklerinin kimlik özelliklerini, aidiyet ve kabullenme duygularını, ortak veya ayrışan sembolleri, gelenekleri ve yaşam tarzlarını tanımlamak için bu kavramın açıklanması gereklidir. Ayrıca, gruplar arasındaki kültürlerarası iletişimin daha derin incelenmesi bağlamında kimlik gelişimine de değinilmiştir.

Kültür, insana kimliğini veya kişilik bilincini kazandırandır. İnsan, çocukluğundan başlayarak aile, spor takımı, okul ve etnik grup gibi çeşitli gruplara ait olma düşüncesine alışır ve bu üyelikler onun farklı kimliğini oluşturur (Lustig ve Koester, 2006'dan aktaranlar Samovar vd., 2012, s. 11). Bu, "kültürel kimlik," olarak adlandırılır ve ortak bir semboller, anlamlar ya da davranış normları sistemine sahip bir grupla kendini tanımlamak ya da o grup tarafından kabul görme algısı olarak açıklanır. Kültürel kimlik, çeşitli değerler, inançlar ve sosyal etkileşim kurallarıyla donanmış olarak farklı kültürel gruplardan gelen insanlar arası etkileşimlerde özellikle öne çıkabilir. Ama bir kişinin kültürel kimliğini bilmek o kişi hakkında ya da o kültüre sahip diğer kişiler hakkında eksiksiz veya güvenilir bilgi sahibi olmaya yetmez. Bir kişinin kültürel kimliğini bilmenin yararı, o kültürden gelen her bir bireyin karşı karşıya olduğu güçlükler ve fırsatları anlamayı sağlamasıdır (Samovar vd., 2012, s. 12).

Judith N.Martin ve Thomas K. Nakayama, "Bağlam İçinde Kültürlerarası İletişim" (Intercultural Communication in Context) adlı yapıtlarında bir bireyin kimlik gelişiminin, kısmen kimliğin toplumsal hiyerarşi içindeki konumlanmasına bağlı olduğunu öne sürerler (2010, s. 172-180). Onlara göre, bazı kimliklerin yüksek, bazılarının ise düşük konumları vardır. Çeşitli konumlar arasında ayrım yapabilmek adına daha ayrıcalıklı konumları "çoğunluk konumu," daha az ayrıcalıklı olanlarıysa "azınlık konumu" olarak isimlendirmişlerdir. Bu terminoloji, niceliğe değil, kimlik konumunun gücünden kaynaklı nispi bir egemenliğe işaret etmektedir.

Kimlik gelişimi bağlamında azınlık ve çoğunluk kimliklerinin nasıl geliştiğini anlatan çeşitli modeller ve evreler tanımlanmıştır. Martin ve Nakayama'ya göre (2010, s. 172-180) “azınlık ve çoğunluk kimliklerinin gelişimi "incelenmemiş kimlik" evresiyle başlar. Bu evrede, bireyler kimlik sorununa ilgi duymazlar ya da çoğunluk kültürünün

değer ve yaklaşımlarını kabul ederler ve bunlara yönelik olumlu tutum takınırken kendi gruplarına karşı olumsuz bir tutum içine girerler". Sue ve Sue'nın "ırksal/kültürel kimlik gelişimi evresine" göre:

"uyumun" ikinci evresinde bireyler egemen grubun değer ve normlarını içselleştirdiklerinden ve bu grup içinde asimile olma konusunda duydukları güçlü arzudan ötürü kendilerine karşı olumsuz ve eleştirel bir tutum takınabilirler. Bu evre, bireylerin egemen kültür yanlısı tutumları sorgulamaya başlamasına kadar sürer. Bu da, bir sonraki evre olan "direniş ve ayrılıkçılık" evresine doğru atılan ilk adımdır. Bireyler ayrımcılık ve isim takma gibi belli olumsuz olaylar yaşadıktan sonra uyumsuzluk dönemini, yani egemen grup değerlerinin tümünün azınlıkların yararına olmadığını giderek daha iyi anladıkları bir süreci yaşarlar. Bu yüzleşme hem kendi kimliklerini açığa çıkarma kaygısına hem de aynı zamanda egemen grupla ilişkilendirilen değer ve normların reddine yol açabilir (2008, s. 242-248).

Kimlik gelişimi sürecinin ideal sonucu en son evre yani "kazanılmış kimliktir". Bu aşamaya ulaşmış bireyler "kendi grup kimliklerine ilişkin (ırk, etnik köken, cinsiyet vb. üzerine kurulu) güçlü bir duyu ve özgüvene sahip olmakla beraber, diğer kültürel grupları da takdirle karşılarlar (Martin ve Nakayama, 2010, s. 176-177)".

Azınlık kimliği gibi çoğunluk kimliği de karmaşık bir süreç sonucu ve neredeyse aynı aşamalardan geçerek oluşur. Azınlıklar, kendi kimliklerini yeniden gözden geçirip çoğunlukların bu konuda ne düşündüğüne ilişkin korku duyarken, çoğunluk, bu sorunu yaşamaz. Bir sonraki aşama olan "kabullenme" aşamasında çoğunluk grubun bireyleri etnik veya her türlü başka ideolojiden grupları aktif veya pasif olarak kabul eder:

Aktif ya da pasif kabullenmeyi seçerek kendilerini çoğunluk olarak görmezler ve azınlıklarla etkileşim açısından iki yoldan birini seçerler. Bu yollardan ilki, azınlık grup bireyleriyle temastan kaçınmak veya onlara karşı üstünlük taslamak, ikincisiyse aktif bir biçimde ayrıcalıklı konumlarının farkına varmak ve toplu olarak üstünlük duygularını dile getirmektir (Sue ve Sue, 2008, s. 245).

Bir sonraki aşama olan "direniş" aşamasında büyük bir paradigma değişimi yaşanmaktadır.

Bu dönüşümle beraber bireyler azınlık grup üyelerini durumlarından ötürü suçlamayı bırakıp, kendi egemen gruplarını sorunların kaynağı olarak görmeye başlamaktadırlar. Bu aşamada genellikle kişinin kendi ayrıcalıklı konumundan utanması ve suçluluk duyması ve çoğunluk grupla arasına uzaklık koyma gereksinimini duyması söz konusudur. Dördüncü sıradaki "tekrar tanımlama" evresinde kişiler enerjilerini ayrıcalıklı konumlarını fark edip baskılara ve eşitsizliğe son vermek için çalışmaya yönlendirir ve odaklarlar. Toplumun onlara aşıladığı çoğunluk, azınlık, beyaz, siyah vb. tanımlamaları sorgusuz sualsiz kabul etmek zorunda olmadıklarını anlarlar. Son aşama olan "entegrasyon" aşamasında ise çoğunluk grubun bireyleri artık artmış olan bilinçlerini içselleştirme ve çoğunluk kimliklerini, kimliklerinin diğer bütün yönleriyle kaynaştırma becerisine sahiptirler. Kendi

kimliklerini yalnızca çoğunluk olarak görmezler, diğer grupları da kabul ederler (Martin ve Nakayama, 2010, s. 179-180).

3.2. İletişim Süreci

Kültür ve onun nasıl yaratıldığı tanımlandıktan sonra, kültürlerarası iletişimin ikinci ana parçasına, yani bir kavram ve süreç olarak "iletişime" sıra gelir. Adından da anlaşılacağı üzere, kültürlerarası iletişim farklı kültürler arasındaki iletişime işaret ettiğinden, iletişim kavramı bu tamlamanın ana bileşenlerinden biridir ve doğru bir biçimde tanımlanmalıdır. Eğer, iletişim yoksa kültürlerarası bir ilişkiden de söz edilemez.

Burada başlangıç olarak, iki iletişim tanımına yer vermek yararlı olacaktır: Merih Zıllıoğlu (1993), "İletişim anlamların paylaşım sürecidir" tanımını getirmektedir. Ahmet Haluk Yüksel (2016) ise şu tanımı getirmektedir: "İnsanlararası iletişim; bilgi, duygu, düşünce, tutum ya da kanılarla davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasındaki etkileşme yoluyla bir insandan (insanlardan) diğerine (diğerlerine) bazı oluklar kullanılarak, anlamlarında uzlaşılmış simgeler (semboller) aracılığıyla ve değişim amacıyla aktarılması sürecidir (A.H. Yüksel, yüz yüze görüşme, Ekim 2016)". En basit anlamında iletişim süreci üç temel ögeden oluşmaktadır. Bunlar kaynak, alıcı ve mesajdır. Mesaj, kaynak tarafından oluşturularak gönderilir. Kaynağın gönderdiği mesaj alıcı tarafından alınır. Mesaj ise, kaynağın alıcıya gönderdiği söz, işaret, ses olgularıdır (Kılıç, 2012, s. 4-5).

İletişim her yerdedir. Her gün her yerde insanlar iletişim halindedir. Dili sembolleştirip kullanmaya karşılık gelen iletişim, insanı hayvandan ayıran unsurdur. Diğerleriyle iletişim kurmak insan olmanın özünü oluşturmaktadır. İnsanlar, iletişim sayesinde yaşamlarını sürdürürler ve kendilerini diğerleriyle olan ilişkileri üzerinden tanımlarlar. İletişim, insanların diğer insanları etkileyip ikna etmek için kullandıkları araçtır. İletişim sayesinde yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası anlaşmazlıklarla başa çıkılır ve bunlar çözüme ulaştırılır (Neuliep, 2006, s. 9).

John Fiske (1990, s. 1-4) iletişimi herkesin bildiği ancak az sayıda kişinin yeterli bir şekilde açıklayabildiği insani etkinliklerden biri olarak görür. Ona göre iletişim, insanların birbirleriyle konuşmasıdır, televizyondur, bilgi yaymaktır, edebiyat

eleştirisidir. Fiske, ayrıca, iletişimin sözcüğün akademik anlamı itibariyle bir "konu" değil, çok disiplinli bir çalışma alanı olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Fiske, "İletişim Çalışmalarına Giriş" (Introduction to Communication Studies) adlı kitabında, iletişim çalışmaları açısından iki ana ekolden söz eder. Bunlardan ilki iletişimi mesaj iletimi olarak görür ve daha çok kaynak ve alıcıların mesajı nasıl kodlayıp açtıkları, aracıların iletişim araçları ve kanallarını nasıl kullandıklarıyla ve verimlilik ve doğruluk gibi konularla ilgilidir.

İkinci ekol iletişimi anlam üretimi ve alışverişi olarak görür. Bu ekol, mesaj veya metinlerin anlam üretme amacıyla insanlarla ne tür bir etkileşim içine girdiğiyle ya da metinlerin kültürümüzdeki rolüyle ilgilenir. Anlamlandırma gibi kavramlar kullanır ve yanlış anlamaların ille de iletişim bozukluğuna kanıt olmadığını, bazen de kaynak ve alıcı arasındaki kültürel farklardan kaynaklanabileceğini öne sürer (1990, s. 2).

Samovar, Porter ve McDaniel'e göre "insanlar durum veya bağlamdan bağımsız iletişim kurduklarında ya birini ikna etmeye ya bilgilendirmeye ya da eğlendirmeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, insanların iletişim kurarken bir amaçları, bir hedefleri vardır (2012, s. 8)". Dolayısıyla, Samovar ve diğerlerinin vardığı sonuca göre, iletişimin ikna etmek, bilgilendirmek veya eğlendirmek gibi bir amaç güttüğü düşünülürse, insanlar bir niyet doğrultusunda iletişim kurmakta ve amaçlarına ancak başka bir kişiyle etkileşime girdiklerinde ulaşmaktadırlar (Samovar vd., 2007, s. 18-33).

İletişim sürecini daha iyi anlamak için özelliklerini bilmek gerekir. Söz konusu özellikleri aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür (Kartarı, 2013):

1. Öncelikle, iletişim bir "süreç" olarak tanımlanır. İletişim, bireyin gerek biyolojik gelişimine gerekse sosyokültürel çevresiyle etkileşimine bağlı olarak devingenlik gösteren ve bireyi de dönüştüren bir olgudur (Zıllıoğu, 2007, s. 4-5). Ancak, iletişim, mesaj alışveriş ilişkisinden oluşan basit bir çizgisel süreç değil, karmaşık, çok boyutlu, çok yönlü ve amaçlı bir ilişki ortamıdır. Bu çoklu ve karmaşık ilişki ortamında yalnızca mesaj aktarımı değil, aynı zamanda bilgi üretimi de gerçekleşmektedir. Gönderici, alıcıya çoğu zaman kendisinin de içerisinde yer aldığı ilişkiler ve sistem içinde oluşturulan bilgiyi, düşünceleri, değerleri aktarır ve benimsenmesini sağlamaya çalışır (Güngör, 2011, s. 21-22).

2. "Dinamik"- İletişim sürecine katılanlar mesajları algılar, anlamlandırır, yanıt verir ve tepki gösterir. Bu yanıt ve tepkiler, diğer tarafça algılanıp anlamlandırılır ve

karşılığı verilir. İletişim süreci, sürece katılanlarla birlikte sürekli olarak değişir. Bu nedenle, iletişim süreci dinamiktir denilmektedir.

3. "Sonuç"- Algılanan her mesaja bir tepki verilir. Tepkiler, bazı durumlarda çok açık ve duyu organlarıyla algılanabilen nitelikte olabileceği gibi, bazı durumlarda kapalı da olabilir. Kapalı ya da örtük tepkiyi algılamak için tepki veren bireyin kültür kodlarını bilmek ve etkileşim sırasındaki davranışlarını gözlemek gerekir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2007, s. 6).

4. "Bağlam"- İletişim süreci gerçekleşirken içinde bulunulan fiziki ortamı, zamanı ve sosyal ilişkiler ağını ifade etmektedir. Yani, iletişim süreci kendi başına, bir boşlukta gerçekleşmez. Bu nedenle, herhangi bir iletişim sürecini incelerken, hangi bağlamda gerçekleştiğini anlamak gerekir. Çünkü bağlam, etkileşim içindeki insanların iletişim davranışlarının biçim ve biçemini belirlemektedir (Kartarı, 2013).

5. Bağlama göre iletişim süreçlerini yöneten kurallar değişir ancak farklı kültürlerde benzer bağlamda gerçekleşen iletişim süreçlerinin kuralları farklıdır. Hangi bağlamda nasıl davranılacağı ve başka bir davranışın ne anlama geleceği, kültürel değerler gibi bilinçaltına yerleşir ve insanlar kendi kültürlerine uygun olmayan davranış gösteremez; eğer böyle bir şey olursa rahatsızlık duyulacaktır.

6. "Dönüşürlük"- Eğer bir bütünü oluşturan bileşenler ve onların arasındaki bağlantıların niteliği değişiyorsa, bütün de değişiyor demektir. İletişim sürecine katılan bireylerin kişisel nitelikleri, iletişimin içeriği ve karşılıklı olarak iletişim biçemleri hakkında bilgi sahibi olmaları, sürecin dönüşmesine ve başka bir nitelik kazanmasına neden olur (Kartarı, 2013).

3.3. Kültür ve İletişimin Birleşimi: Kültürlerarası İletişim ve Bileşenleri

Kültürlerarası iletişimin başlıca ilgi alanı, farklı kültürlerden gelen bireyler veya grupları içeren etkileşim ve mesaj üretme sürecinin anlaşılmasıdır (Korzenny ve Korzenny, 1984, s. 85-94). Gudykunst ve Young Yun Kim'e göre kültürlerarası iletişim çalışması, "farklı kültürel geçmişlere sahip katılımcıların birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı temas içine girdiği iletişim olgusudur (Kim, 1984, s. 13-30)".

Dünyada çeşitliliğin günden güne artması beraberinde, bazı sorunları getirse de bunun yararlarının daha çok olduğunu söylemek mümkündür. Farklı kültürlerden gelen insanlarla iletişim kurmak ve ilişki geliştirmenin birçok olumlu sonucu görülebilir.

Bunlardan bazıları daha sağlıklı topluluklar, uluslararası, ulusal ve yerel ticarette artış, artan hoşgörü sayesinde oluşan kişisel gelişim ve çatışmalarda azalmadır. Söz konusu sağlıklı topluluklar, sadece kendi grupları için değil, el birliğiyle herkesin yararına çalışan bireyler sayesinde ayakta durur. Açık ve dürüst kültürlerarası iletişim sayesinde insanlar herkesin yararına olan hedeflere ulaşmak için grup veya kültürel yönelim gözetmeksizin beraberce çalışırlar (Neuliep, 2006, s. 4).

Kültürlerarası iletişim çalışmaları için önemli olan birtakım sosyo-kültürel bileşenler bulunmaktadır. Bunlar algı, bilişsel kalıplar, sözlü ve sözsüz davranışlar ve metnin etkisidir. Bu bileşenler birbirlerinden bağımsız olarak işlemezler; kültürlerarası bir ortamda hepsi kaynaşır ve aynı anda işlev görerek kültürlerarası iletişim olgusunu oluştururlar (Neuliep, 2006, s. 21). Bunlar arasında algı ve sözlü davranışlar tez çalışması açısından önem taşıdığından aşağıda özetlenmiştir:

1. Algı: Uyarıcıların seçildiği, düzenlendiği ve değerlendirildiği sürece "algı" adı verilir. İnsanların yaşamlarını dünyayı algılayış biçimine göre yaşadıklarına ilişkin genel bir varsayım bulunmaktadır. Bu algılar, kültürden önemli ölçüde etkilenir. Diğer bir deyişle, dünyada kültürün algımıza yerleştirdiği ölçütlere göre görür, işitir, duyumsar ve hatta tat ve koku alırız. Öyleyse, algı, kültürlerarası iletişimin önemli bir bölümüdür çünkü farklı kültürlerden gelen insanlar sıklıkla dünyayı farklı şekillerde algılarlar (Pickens, 2005, s. 52-60).

Makedonya'daki söz konusu iki kültür arasındaki iletişimi inceleyebilmek için bu iki kültürün temel dünya görüşleri ve algılarını iyi çözümlemek gerekmektedir. Düşüncelerinin ne kadar benzer olması ya da belki tümüyle farklı olması gerçek bir kültürlerarası iletişim seviyesine ilişkin ilk izlenimi ortaya koyacaktır. Algılarımız için oluşturduğumuz anlamlar üzerinde doğrudan ve büyük bir etkiye sahip birkaç sosyo-kültürel öge vardır. Bunlar inançlarımız, değerler, tutum sistemlerimiz, dünya görüşümüz ve sosyal örgütlenmemizdir.

1a. İnançlar: İnançlar, bazı nesneler veya olayların belli özellikler taşıdığına ilişkin bireysel ve öznel tahminler olarak görülebilir. Bir inanç, inanç nesnesiyle onu özel kılan nitelikleri arasındaki bağlantıyı içerir. İnançlarımız, kültürel geçmişimize ve deneyimlerimize dayanmakta ve kültürlerarası iletişimde inançlar açısından doğru veya yanlış bulunmamaktadır (Samovar ve Porter, 1985, s. 24-30).

1b. Belli bir kültürün bireyleri, ortak değerler, inançlar ve tutumların yanı sıra ortak bir tarihe de sahiptirler. Bir kültürün tarihini öğrenmek, o kültürün değerlerini

öğrenmek demektir Değerler ise ahlak, etik ve estetik gibi yaşamda önemli saydığımız şeyleri temsil ederler. Arzulanan ve arzulanmayan şeyler arasında ayrım yapabilmek için değerleri kullanırız. Herkesin birtakım kişisel ve kendine özgü değerleri olduğu gibi, birtakım da ortak kültürel değerleri vardır. Kültürel değerler, bir kültürün belirsizlikleri azaltmak için ortaya koyduğu ve davranışlarımızın ardındaki itici güç olan kuralların bir yansımasıdır. Kişisel değerler ise, karar verme sürecine katkıda bulunan ve sosyal örgütlenme ve etkileşimlere yapı kazandıran olasılık ve çatışma yansımalarıdır (Neuliep, 2006, s. 23). Öyleyse, Makedonlar ve Makedonya Türkleri için yaşamdaki önemli şeylerin aynı olup olmadığı, aileyle ilgili görüşleri, ahlak anlayışları, neyin iyi veya kötü olduğuna olan inançları ve aynı kültürel değerleri paylaşıp paylaşmadıklarının açığa çıkarılması önem taşımaktadır.

1c. İnançlarımız ve değerlerimiz bizi belli tutumlar sergilemeye iter ki bu tutumlar olaylar, insanlar ve yönelimlere karşı nasıl davranıp tepki vereceğimizi belirleyen öğrenilmiş eğilimlerdir. Kültürel olarak bize aşılanmış inanç ve değerlerin tutumlarımız üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır (Samovar vd. 2012, s. 13-16). Bu durumu örnekleyecek, Türk ve Makedon ailelerde baba figürüne karşı tutumlar, kadının rolü ve toplumdaki konumu, Makedonlar ve Türklerin dine yönelimi, gelenekler vb. araştırmanın ilerleyen aşamalarında incelenmiştir.

1d. Dünya görüşü kavramı, kültürlerarası iletişimi etkileyen algısal unsurlar arasında en önemlilerden biridir ve insanların evren, doğa ve benzeri felsefi kavramlara bakışını belirler. Dünya görüşü normalde insanın ruhuna işlemiştir ve bilinçaltı düzeyinde faaliyet gösterir. Dünya görüşü inançları, değerleri, tutumları, zaman kullanımını ve kültürün birçok yönünü etkiler. Kültürlerarası iletişim üzerinde gözle görülmeyen birçok etkisi vardır çünkü bir kültürün üyesi olarak her bir iletişimcinin dünya görüşü, ruhunun derinliklerine işlemiştir ve bunların çoğu diğer herkesin dünyayı kendileri gibi gördüklerini sanarlar (Samovar ve Porter, 1985, s. 26).

1e. Sosyal örgütlenmeler ya da kültürün kurumları da o kültüre üye kişilerin dünyayı algılayışlarını ve iletişimlerini etkiler. Kültürde görülen egemen kurumlardan bazıları aile ve okuldur. Aile, en küçük örgüt olmakla birlikte en etkili olandır. Aile, yaşamın oluşturucu döneminde çocuğun gelişimine zemin hazırlar ve ona neredeyse her şeyi etkileyen bir kültürel etkiler yelpazesi sunar. Bir topluluğun geçmişine bağladığı kadar geleceğinin kurucusu olduğu için okul da önemlidir (Samovar ve Porter, 1985, s. 27).

2. Sözlü ve sözlü olmayan sembol sistemleri ve iletişim her kültürün ve kültürlerarası iletişimin en önemli ögelerindendir. Bir kültüre üye bireylerin iletişimde kullandıkları sözlü ve sözlü olmayan semboller kültüre bağlıdır.

2a. Bir kültürün sözlü şifresi kullanılan dildir. Katılımcıların belli bir derecede bir dili paylaşmaları kültürlerarası iletişim için önemli bir şarttır. Ortak bir dil olmazsa bir grup insanın bir kültür oluşturup sürdürmesi mümkün olmayacaktır. Algıyla ilgili olduğu kadar anlam atfetme ve ifade etmeyle ilgili bir diğer sözlü unsur da düşünce kalıplarıdır. Bu kalıplar, mantıksal çıkarım ve sorun çözme yaklaşımlarını içerirler. Bir kültürde ortak olan düşünce kalıpları bireylerin birbirleriyle iletişim ve etkileşimini etkiler. Ne var ki bir kültürde normal olan şey bir diğer kültürde sorun yaratabilir (Amberg ve Vause, 2009, s. 2-5).

2b. Sözlü olmayan süreçler yüz ifadeleri, göz teması, duruş ve hareketler, dokunma, giysi, sessizlik, uzam ve zaman kullanımı, nesneler, kültürel önem taşıyan eserler ve konuşma dışı iletişimi kapsar. Bu ögeler sözlü davranışla ayrılmaz bir biçimde bağlıdır ve sözcüklerden daha fazla anlam taşırlar. Kültürlerarası iletişimde uygunsuz ya da yanlış kullanılan sözlü olmayan davranış kolaylıkla yanlış anlaşılmalara ve bazen de hakarete yol açabilir (MEB, 2007, s. 32-34).

Kültürlerarası iletişimin bütün bu bileşenleri kültürden kültüre değişebilir ve bir kültürde uygun ve kibar olan bir davranış başka bir kültür ve farklı sosyal etkileşimler açısından hakaret barındırabilir. Bu yüzden kültürlerarası iletişime giren insanların, beden hareketleri, dil veya diğer kültürel bileşenlerin etkileşimi nasıl etkileyebileceğine ilişkin sürekli bir farkındalık içinde olmaları gerekir (Samovar ve Porter, 2012, s. 13-16; 1985, s. 27-29).

Ancak önemle belirtmek gerekir ki tez çalışmasında sözlü ve sözlü olmayan süreçler ve sembol sistemleri odak noktası değildir ve derinlemesine çözümlenmemiştir. Bu süreçler kültürlerarası iletişimin bileşenleri olarak, kültürlerarası süreçteki kayda değer önemlerinden ötürü okuyucuya sunulmuştur.

3.4 Kültürlerarası İletişim Yaklaşımları

Çalışmanın ilerleyen aşamalarında hem Makedonlar hem de Makedonya'daki Türkler üzerinde uygulanacak olan derinlemesine görüşmeler, ağırlıklı olarak Hofdtede'nin "Kültürel boyut" kuramına ve çoğunlukla kültürlerarası iletişimde

bilimsel yaklaşımı temsil eden kuram ve kavramlara dayalı olarak yapılmıştır. Bu nedenle, söz konusu konular burada ele alınmıştır.

Günümüzde dört kültürlerarası iletişim yaklaşımı olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; "sosyal bilimler (işlevselci) yaklaşımı, yorumlayıcı yaklaşım, eleştirel yaklaşım ve diyalektik yaklaşım"dır. Söz konusu yaklaşımlar insan doğası, davranışları ve bilginin doğası üzerine farklı varsayımları temel almaktadır (Burrell ve Morgan, 1992, s. 21-25). Bu yaklaşımların her biriyle iletişim ve kültür arasındaki ilişkiyi anlamamıza kendine özgü bir şekilde yardımcı olunmaya çalışılmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar insan davranışıyla ilgili varsayımlarında, araştırma hedeflerinde, kültür ve iletişim kavramlaştırmalarında ve seçtikleri yöntemlerde birbirlerinden farklılıklar göstermektedir (Martin ve Nakayama, 2010, s. 50-51).[3] Ancak belirtmek gerekir ki, bu çalışmada metin (örneğin medya metni) ve iletişimin gerçekleştiği ardalan, durum ya da çevre ile tarihi bağlam ya da bağlantının çözümlemesi olmadığı için yorumlayıcı, eleştirel ve diyalektik yaklaşımlar kullanılmamıştır. Ancak, konunun daha geniş bağlamda ele alınması ve özellikle kullanılan yaklaşımın daha iyi anlaşılabilmesi bakımından söz edilmesi önemlidir.

3.4.1. Sosyal bilimler yaklaşımı

1980'lerde popüler olan Sosyal bilimler yaklaşımı (işlevselci yaklaşım olarak da adlandırılır), psikoloji ve sosyoloji üzerine araştırmaya dayalıdır. Bu yaklaşım tanımlanabilir dış gerçekliği kabul eder. Aynı zamanda insan davranışının tahmin edilebilir olduğunu ve araştırmacının görevinin davranışı tanımlamak ve tahmin etmek olduğunu savunur. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, genellikle anket yoluyla veri toplayarak ya da kişileri ilk elden gözlemleyerek niceliksel yöntemleri kullanırlar. Sosyal bilimler araştırmacıları kültürün ölçülebilen bir değişken olduğunu kabul ederler. Buna göre kültür, iletişimi kişilik özelliklerinin etkilediği gibi etkilemektedir. Bu araştırmanın konusu da kültürün iletişimi tam olarak nasıl etkilediğini tahmin etmektir (Martin ve Nakayama, 2010, s. 54). Samovar ve Porter kültürün daha etkili olabilecek

[3] Kültürlerarası iletişime olan yaklaşımda bir başka temel de onun disiplinler arası alanıdır. Kültürlerarası iletişim, disiplinler arası bir alan olduğu için bu farklı yaklaşımların kökleri alanı şekillendirmeye yardımcı olan disiplinlere dayanmaktadır. Bu disiplinler antropoloji, dilbilimi ve psikolojidir. Bu alanlardan her birinin etkisi günümüzde farklı kültürlerde iletişimi çalışma biçimimizde görülebilmektedir. Dilbilim alanı, dil ile diğer kültürel sistemler arasındaki ilişkiyi anlayabilmemize yardımcı olmaktadır. Antropoloji alanı kültürel motifleri tanıyabilmemize ve sözsüz iletişimin önemini fark edebilmemize yardımcı olur. Psikoloji alanı ise diğer kültürlerin üyelerinin davranış motiflerini sınıflandırma ve anlamada insan bilişselliğinin rolüne ışık tutmaktadır (Flammia ve Sadri, 2011, s. 104).

iletişimin önünde bir bariyer olarak tanımlanmasına odaklanmışlardır (1981'ten aktaran Flammia ve Sadri, 2011, s.104). Bu çalışmalarda uygulayıcılara kültürlerarası iletişimin nasıl ortaya çıkmasını beklediklerini betimleyebilmeleri için araçlar sunulmuştur (Gertsen, 1990'dan aktaran Jensen, 2003, s. 3).

Kültürlerarası iletişimde sosyal bilimler yaklaşımının bir parçası olarak, araştırmanın ilerleyen kısımlarında Geert Hofstede'nin "Kültürel boyutları" kullanılmış ve geniş bir biçimde sunulmuştur. Ayrıca, kültürlerarası iletişim kuramları bölümünde söz edilmeye değer olan ve kültürlerarası iletişimin farklı yönlerini sunan bazı diğer kuramlar da yer almıştır.

3.4.2. Yorumlayıcı yaklaşım

Yorumlayıcı yaklaşım 1980'lerin sonunda iletişim bilim insanları arasında önem kazanmaya başlamıştır. İletişim etnografyası, sosyo-dilbilim kökenli bir yorumlayıcı yaklaşımdır (Sarı, 2004, s. 25). İletişimsel etnografya uzmanları belli kültürel gruplar içerisindeki iletişim motiflerinin betimsel çalışmalarına bağlıdırlar. Yorumlayıcı araştırmacılar, gerçekliğin insanların dışında olduğunu kabul etmenin yanı sıra insanların gerçekliği kendilerinin oluşturduklarına inanırlar. İletişim de dâhil insan deneyimlerinin, öznel olduğuna ve insan davranışlarının ne önceden belirlendiğine ne kolaylıkla tahmin edilebileceklerine inanırlar; kültürün iletişim yoluyla hem yaratıldığına hem de sürdürüldüğüne inanırlar (Martin ve Nakayama, 2010, s. 59). Yorumlayıcı yaklaşım, antropoloji ve dilbilim alanlarından çıkan niteliksel araştırma yöntemlerini kullanır ve araştırmacı tarafından dayatılan bir çerçeve yerine araştırılan kültürlerin üyelerinin bakış açılarından kültürü inceler. Yorumlayıcı yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, davranışı tahmin etmek yerine kültürü tanımlamaya ilgi duyarlar. İletişimdeki motifleri bulup tanımlamayı hedeflerler ve araştırmaya bütünsel ve öznel bir şekilde yaklaşırlar (Flammia ve Sadri, 2011, s. 105). Yorumlayıcı araştırmacılar, belli bir topluluğun üyesi olmanın ne anlama geldiğine ve topluluklardaki katılımcıların "üyeleşme"yi nasıl başardıklarına ilişkin soruları yanıtlamaya çalışırlar (Philipsen, 1992, s. 14).

3.4.3. Eleştirel yaklaşım

Kültürlerarası iletişim çalışmasının üçüncü yaklaşımı yorumlayıcı yaklaşımdan birçok varsayım içermektedir. Örneğin, eleştirel yaklaşımı kullanan araştırmacılar, öznel (nesnel karşıtı olarak) ve maddesel gerçekliği savunmaktadırlar. Aynı zamanda iletişimin gerçekleştiği bağlamı, bir başka deyişle durum, arka plan ya da çevreyi çalışmanın önemini vurgularlar. Ancak eleştirel araştırmacılar genellikle iletişimi etkileyen politik ve sosyal yapılar gibi makro bağlamlara odaklanırlar. Eleştirel bilim insanları, birçok sosyal bilimci ve yorumlayıcının aksine, iletişimin tarihi bağlamına ilgi duymaktadırlar (Putnam ve Pacanowsky, 1983). Eleştirel bilim insanları iletişimde güç ilişkileriyle ilgilenmektedirler. Onlar için iletişimde kültürel farklılıkları belirlemek yalnızca güç ayrımlarına olan ilişkisi bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan kültür, özünde bir mücadele alanıdır -çok sayıda yorumun bir araya geldiği ancak baskın gücün her zaman hükmettiği bir plan. Eleştirel araştırmacıların hedefi yalnızca insan davranışını anlamak değil aynı zamanda günlük iletişimcilerin yaşamlarını değiştirmektir. Eleştirel bilim insanları tarafından seçilen yöntemler genellikle metin çözümlemeleridir ki bunlar kimi zaman metinleri üreten kültür endüstrilerinin ekonomik bağlamlarında yaşanmaktadır. Bir başka deyişle, bilim insanları yüz yüze etkileşimleri gözlemlemek ya da onlara katılmak veya anketler düzenlemek yerine çağdaş kültürü oluşturan güçlü sesler olarak medya gibi (televizyon, filmler, dergiler, vb.) kültürel "ürünleri" çözümlerler (Martin ve Nakayama, 2010, s. 65-66).

3.4.4. Diyalektik yaklaşım

Kültürlerarası iletişimin dinamik doğasından dolayı Judith Martin, Thomas Nakayama ve Lisa Flores (1998, s. 5-8) sosyal bilimler, yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımların değerlerini de kabul ederek kültürlerarası iletişim düşüncesinde diyalektik yaklaşımı ön plana çıkarmışlardır. Onlara göre, diyalektik yaklaşım çok farklı türde kültürlerarası bilgiyi içeren kültürlerarası iletişimin süreçsel, ilişkisel ve aykırı doğasını vurgulamaktadır.

Kültürlerarası iletişimde diyalektik yaklaşım, anlamanın süreçsel karakterini vurgulamaktadır. Kültürler değişir, insanlar da değişir. Bu dinamik karışımda, kişinin yalnızca belli bir kültüre ait olması nedeniyle belli özellikleri olduğu varsayımına

ulaşamayız. Yaşamımız süresince değişime uğrarız ve bizim bu dinamik doğamız kültürlerarası iletişimde göz önünde bulundurulmalıdır. Diyalektik yaklaşım, aynı zamanda bireysel ögeler yerine ilişkisel ögeleri vurgulamakta ve kültürlerarası iletişimin farklı ögelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve bunları soyutlaştırılmış olarak değil bütünsel olarak görmenin önemini öne çıkartmaktadır. Diyalektik yaklaşım, kültürlerarası iletişim karşılaşmalarında ilişkinin önemine vurgu yapmaktadır. Dahası, biz iki bireyin sadece motivasyonlarına, hareketlerine ve davranışlarına bakarak bir ilişkiyi anlayamayız. Bir ilişki iki bireyin toplamından çok daha fazlasıdır (Martin ve Nakayama, 2000, s. 45).

3.5. Kültürlerarası İletişim Kuramları

Kültürlerarası iletişim yaklaşımlarını sunduktan sonra kültürlerarası iletişimi ve onun felsefesini temsil eden bazı kuramları anlatmak yararlı olacaktır. Belirtmek gerekir ki, daha önce söz edilen "kültürel kimlik" kavramının çalışmanın ileri aşamasındaki derinlemesine görüşmeler için öneminin yanı sıra, kuramlar arasında yer alan ve aşağıda sunulan Hofstede'nin "Kültürel Boyutlar Kuramı" bu araştırmanın yapılmasında ve sonuçlarının çıkarılmasında temel kuramlardan biri olmuştur. Bu nedenle, Flemenk araştırmacı Geerd Hofstede'nin sunduğu "Kültürün Boyutlara" özellikle ve geniş olarak değinilmiştir.

Günümüz açısından belirtilirse, kültürlerarası iletişimin farklı açılarını kapsayan en az 15 kuram bulunmaktadır. Bu kuramlar, kolaylıkla, birbirini dışarda bırakmayan beş kategoriye ayrılabilir: 1. Etkili sonuçlara odaklanan kuramlar 2. Uzlaşma ve uyuma odaklanan kuramlar 3. Kimlik idaresi ve müzakereye odaklanan kuramlar 4. İletişim ağlarına odaklanan kuramlar ve 5. Kültürleşme ve uyum sağlamaya odaklanan kuramlar (Gudykunst, 2003, s. 167-190). Bu kuramların çoğu tezin konusu için uygun olmadıklarından aşağıda bazılarının kısa incelemeleri verilmiştir.

3.5.1. Kültürlerarası İletişim Kuramı – "Kültür İletişimdir, İletişim kültürdür"

Bu kuram E.T. Hall tarafından geliştirilmiştir. Kültürlerarası iletişim çalışmasının öncüsü Edward T. Hall, geliştirdiği kuramda "kültür iletişimdir" diye savunmakta ve kültürün iletişimde bulunduğunu kanıtlamaktadır. Hall'un kuramına

göre farklı kültürlerin birçok önemli açısı "farkındalık dışı" özelliklerdir, yeni kültürün saklı boyutlarıdır. Hall, yeni bir kültür öğrenmeyi yeni bir dil öğrenmeye benzetmektedir. Ne yapıldığı ve nasıl yapıldığı, bir mesajı konuşma dili kadar güçlü bir şekilde iletmeye başlar (Hall, 1959, s. 52-53).

Hall, kültürü gözlemlemek için bir çerçeve geliştiren ilk kişidir ve kendisi kültürü iki geniş parçaya ayırmıştır: Yayılmacı Set ve Yanıltıcı Set, ikisi birlikte Set Kuramı olarak adlandırılmaktadır. Yayılmacı Set; bir elbise, dil, oturma düzeni ya da selamlama protokolü gibi ilk başta fark edilebilen settir. Kültürün diğer yarısı olan Yanıltıcı Set ya da Hayalet Ögesi ise sözcüklere vurguyu, ses tonunu, dünya görüşünü, cinsiyet rollerini ve statüyü kapsamaktadır. Algıları açık bir gözlemci her bir sistem içerisinde yayılmacı ve yanıltıcı ögelere bakacaktır (Hall, 1959, s. 125-135).

Hall'un kuramının bir başka bileşeni de on boyuttan oluşan Birincil Mesaj Sistemi olarak adlandırılır: 1. Etkileşim (konuşma, ton, ses, jestler, oynama ve savunma), 2. Toplumsal yaşam (derece ve sosyal yapı), 2. Geçim (yemek, iş), 4. İki cinsiyetlilik (cinsiyet rolleri, cinsel kurallar ve beklentiler), 5. Mekânsallık (alanı kullanma), 6. Zamansallık (hayatın ritmi, konuşma hızı, çizgisel ya da dairesel tarih), 7. Öğrenme (mantık ve deneysellik), 7. Oynama, 8. Savunma (doğaya, ruhsal dine ve düşmana karşı) ve 10. Yararlanma (kültürün kendi çıkarları için toplumdan, doğadan, vb.) (Fay ve Katsillis, 2000, s. 59-61).

Bu on sistem her kültürde vardır ve birbirleriyle ilintilidir. Bu kategoriler yeni bir kültürü gözlemleme ve öğrenmede sistematik bir çerçeve sunarlar. Bu sistemlerin diğer bir özelliği de toplumda üç seviyede yer almalarıdır: Resmî, resmi olmayan ve teknik - üçü birlikte "ana üçlü" olarak adlandırılır (Hall, 1959, s. 61-87).

Hall, kültürün alt başlıklarını da geliştirmiştir. Farkında olunması gereken ilk özellik "kronemiks" ya da iletişimde zaman kullanımıdır. Zaman, farklı kültürlerde farklı şekilde görülüp kullanıldığı için zamanın kullanımını anlamak doğru işlevleri yerine getirmede önemli bir anahtar görevi görür (Lunenburg, 2010, s. 4).

Bir sonraki özellik "proksemiks"- mekânın kullanımıdır. Hall, mekânın kullanımında dört seviyeli bir ayırım gözlemlemiştir. Her bir ayırım ya da uzaklık kültüre göre değişkenlik göstermekte ve kültürel olarak uygun bağlamlarda kullanılmaktadır. Bu dört uzaklık şu şekildedir: Yakın, kişisel, sosyal ve kamusal alan. Eğer kişi doğru uzaklığı kullanmazsa, kültürel bir olay oluşabilir (Hall, 1990. s. 110-129).

Hall'a göre beden hareketleri dile eşlik eder. Beden, genellikle sözcüklerin asıl niyetlerini açığa vurur. Konuşmacının gerçek niyetini izleyen ve ifade eden beden hareketleri sürecine senkronlama denir (Lunenburg, 2010, s. 1).

Bağlam ya da çevre, fiziksel ya da hayali olsun, sözlü ya da sözsüz olsun, iletilen mesajda büyük bir etkiye sahiptir. Mesajın gerçek anlamı bağlamdan gelmektedir. Hall iki tür bağlamdan söz etmektedir. Bunlar, yüksek ve düşük bağlamdır. Yüksek bağlam kültürlerinde bilginin çoğu fiziksel bağlamdadır ya da iletişimde bulunan kişilerde içselleşmiştir, bu yüzden de çok az bilgi iletilen açık mesaja yüklenmiştir. Diğer taraftan, düşük bağlam kültürlerde iletilmek istenen bilginin çoğu açık şifrede yer almaktadır. Mesajı karşıya iletmek daha fazla zaman alabilir ancak değişiklikler daha çabuk yapılabilir çünkü hiç kimse yüksek bağlama bağlı değildir (Hall, 1989, s. 72-116).

İncelenen son özellik de kişinin farklı kültürel durumlarla nasıl başa çıkacağına ilişkin bir senaryo belirleyen, olaylarla başa çıkmanın tahmin edilebilir sistemi olan "hareket zinciri"dir. Bunlar genellikle kültürle birlikte gelir, kimi zaman da istenmeyen sonuçlar olduğunda insanları zincirin içine hapseder (Hall, 1989, s. 141-153).

E.T.Hall, kültürlerarası iletişim alanında birçok ilerlemeyi sağlayan bir öncü olarak kabul edilmektedir. Hall'un Birincil Mesaj Sistemi, geniş ve çeşitli kültürel coğrafyalarda kültürel bileşenlerin sistematik bir çerçevede incelenmesini sağlamıştır. Fakat, bu araştırma görüşmelerin verilerinin çözümlemesi üzerinden gerçekleştiği için araştırmada yer alan Hall'un belirttiği sözsüz bileşenler göz önünde bulundurulmamış ve incelenmemiştir.

3.5.2. Kaygı/Belirsizlik İdaresi Kuramı

Son 20 yıldır William Gudykunst belirsizlik, kaygı, bilinçlilik ve iletişim etkinliği arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyerek farklı kültürlerden ya da etnik kökenlerden insanlar arasındaki iletişimi hem kişiler arası hem de gruplar arası seviyede açıklama amacıyla Kaygı Belirsizlik İdaresi Kuramı (KBİK) adı altında bir kuram geliştirmiştir. KBİK'nın önemli yapıları aşağıda sunulmuştur (Yoshitake, 2002, s. 177-180; Neuliep, 2006, s. 342-346):

Etkili iletişim KBİK'nın açıklanması ve ana hedefleri için temel alandır. Gudykunst, iletişimi sonuçtan daha çok bir mesaj değişim ve anlam yaratma "süreci"

olarak görmektedir. Anlam aktarılamaz, sadece mesaj aktarılabilir. Bu varsayımları göz önünde bulundurarak iletişim, ancak mesajı yorumlayan kişinin mesaja mesajı ileten kişinin niyetine görece yakın bir anlam yükleyebilmesi oranında etkinlik kazanır (Gudykunst, 1995, s. 8-58).

Belirsizlik ve kaygı, iyi idare edildikleri takdirde, etkili iletişime yol açan iki unsurdur. KBİK'na göre belirsizlik, insanların iletişimle ilgili düşüncelerini etkileyen ve bizim yabancı birinin tavırlarını, inançlarını, değerlerini ve davranışlarını tahmin edebilme yeteneğimizi ya da yeteneksizliğimizi içeren bilişsel bir olgudur. İnsanlar, yabancılarla etkileşim hâlindeyken daha fazla belirsizlik yaşarlar. Bir başkasıyla etkileşim hâlindeyken kaygı, insanların duygularını etkiler ve huzursuzluk, endişe vb. duygular uyandırır. Belirsizlik arttıkça insanlar daha fazla kaygı yaşarlar. Kaygı, kişinin iletişime yaklaşma ya da ondan uzaklaşma motivasyonunu etkilemektedir (Neuliep, 2006, s. 344-346).

Bir diğer önemli kavram da bilinçliliktir. Etkili iletişim belirsizlik ve kaygının uygun bir seviyede idare edilmesi sayesinde gerçekleşir. Ancak, kişinin kendi davranışının son derece farkında olması gereklidir. Bu zihniyet "bilinçli olmak" olarak adlandırılır ve bize belirsizlik ve kaygıyı bilinçli bir seviyede yönetme olanağı verir (Yoshitake, 2002, s. 177-180).

Özetle, belirsizlik ve/veya kaygı seviyelerindeki artış ya da düşüşün mükemmel idaresi etkili iletişime yol açar ki bu da göndericin mesajına en yakın anlamı atfetmek anlamına gelmektedir. Belirsizlik ve kaygı sürecini iyi idare etmede biliçlilik önemli bir rol oynamaktadır (Neuliep, 2006, s. 342-346).

Bu kuram doğrudan araştırmaya katılmamış olsa da kaygı ve belirsizlik kavramları derinlemesine görüşmelerden gelen verilerde karşımıza çıkmaktadır. Kişinin görüşlerini ve düşünlerini paylaşması potansiyel belirsizlik ve kaygı duygularını "masaya" getirecek ve belki de olası konuların kökenini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu amaçla, araştırma için tam anlamıyla yararlı olmasa bile KBİK bağlam içerisinde göz önünde bulundurulmalıdır.

3.5.3. İletişim Uygunluğu Kuramı

İletişim uygunluğu kuramı (İUK) ilk olarak aksan hareketliliği çalışmasında ortaya çıkmıştır. İUK, Konuşma Uygunluğu Kuramı (KUK) olarak başlamış ve

konuşmacıların diğer insanlarla etkileşimlerinde onay almak ya da farklılıklarını göstermek amacıyla dilsel stratejileri kullandıklarını öne sürmüştür. İletişimde bulunanların kullandıkları motivasyon kaynaklarına dayanan temel stratejiler konuşma yakınlaşması ve uzaklaşması olmuştur. Bunlar iletişim uzaklıklarını azaltmak ya da arttırmak için kullanılan "dilsel hareketler"dir. Daha sonra Howard Giles, Mulac, Bradac ve Johnson KUK'nın kapsam alanını genişleterek İUK adını vermişlerdir (Gudykunst, 2003, s. 171-172).

İUK, etkileşimin sosyo-tarihi bağlamıyla başlamaktadır. Dolayısıyla temasa geçen gruplar arasındaki ilişki ve temasla ilgili sosyal normlar konuya katılmaktadır (kültürlerarası temas İUK'nda gruplar arası temasın bir türüdür). Bu bileşen ayrıca kültürel değişkenliği de içermektedir. İUK'nın ikinci bileşeni iletişimcinin uyum yönelmesidir; yani grup dışı üyelerle karşılaşmalarını kişiler arası, gruplar arası ya da ikisinin bir birleşimi açısından algılama eğilimleri. Üçüncü bileşen ise yakın durumdur. Yakın durumun beş ögesi vardır:" 1. Sosyo-psikolojik durumlar (örneğin bir durumda iletişimcinin kişiler arası ve gruplar arası yönelmesi) 2. Amaçlar ve alıcı odağı (örneğin karşılaşmadaki motivasyonlar, karşılıklı konuşma gereksinimleri) 3. Sosyo-dilbilimsel stratejiler (örneğin yaklaştırma, söylem idaresi) 4. Davranış ve taktikler (örneğin dil, aksan, konu) ve 5. Etiketleme ve niteleme (Giles vd., 1991, s.1-6)".

Yakın durumun beş ögesi birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisindedir. İUK'nın son bileşeni ise değerlendirme ve gelecekle ilgili niyetlerdir. Burada odak noktası iletişimcilerin etkileşim sırasında muhataplarının davranışlarını algılamaları biçimleridir. Tipik bir grup üyesi olarak algılanan muhataplar olumlu olarak değerlendirildiğinde bireyler muhataplarla ve diğer grup üyeleriyle gelecekte iletişime geçmekte daha istekli olmaktadırlar (Gudykunst, 2003, s. 172-174).

3.5.4. Kültür Boyutları Kuramı

Flemenk yönetim araştırmacısı Geert Hofstede ve *Kültür'ün Boyutları* (1980) isimli çalışması kültürlerarası iletişim araştırma geleneği üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştır. Hofstede, kırk farklı kültürde çalışanlar ve yönetimler arasındaki ilişkiyi incelemiş, bu çerçevede dört boyut geliştirmiştir: Güç aralığı (küçük/büyük), belirsizlikten kaçınma/kaygı, bireycilik/çoğulculuk ve erkeksilik/kadınsılık. Bu boyutların tümü, kültürlerin zaman içerisinde değişime uğramayan homojen ulusal

kültürler olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Jensen, 2003, s. 3). Ek olarak, 1991 yılında Uzun/Kısa döneme yönelme adı altında beşinci boyut, Kanadalı Psikolog Michael Harris Bond tarafından ve 2010 yılında Düşkünlük/Kısıtlama adı altında altıncı boyut, Bulgar Michael Minkov tarafından birincil modele eklenmiştir. [4]

1. Güç aralığı, örgüt ve kurum (aile gibi) üyelerinin daha güçsüz olanlarının gücün eşitsiz dağıldığını kabul etmeleri ve beklemeleri olarak tanımlanmıştır. Bu, aşağıdan eşitsizliğin (çok karşısında az) tanımlanmasını temsil eder, ama yukarıdan değil. Toplumun eşitsizlik seviyesi liderler kadar izleyenler tarafından da onaylanmaktadır. Güç ve eşitsizlik, kuşkusuz tüm toplumların temel gerçekleridir. Tüm toplumlar eşitsizdir, ancak bazıları diğerlerinden daha fazla (Hofstede, 2012, s. 9-10). Hofstede, güç aralığının erken yaşlarda ailede öğrenildiğine inanmaktadır. Yüksek güç aralığı olan kültürlerde çocuklar aşağı yukarı ailenin diğer üyeleriyle eşit görülmek yerine onların ebeveynlere karşı itaatkâr olmaları beklenmektedir. Yüksek güç aralıklı kültürlerde daha yüksek statülerde insanlara saygı gösterilmesi beklenmektedir (Jandt, 2007, s. 172).

2. Belirsizlikten kaçınma, bir kültürün kendi üyelerinin yapısal olmayan durumlarda rahat ya da rahatsız duyumsamalarını ne derece programladığını gösterir. Yapısal olmayan durumlar yeni, bilinmeyen, şaşırtıcı ve normalden farklıdır. Bu kültürlerde, böyle durumlardan katı davranış kuralları belirlenerek ve salt doğrulara inanarak kaçınılır. Belirsizlikten kaçınmada güçlü toplumlar hareketli, saldırgan, duygusal, kontrolsüz, güvenlik arayan ve hoşgörüsüzken, belirsizlikten kaçınmada zayıf toplumlar ise düşünceli, daha az saldırgan, heyecansız, rahat, bireysel riskleri kabul eden ve göreceli olarak hoşgörülüdür (Hofstede, 2012, s. 10-11).

3. Bir tarafta bireycilik diğer tarafta karşıtı çoğulculuk (toplum olarak, bir kişilik özelliği olarak değil), bir toplumda insanların gruplara katılma derecesini gösterir. Bireycilik tarafında bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu kültürler görürüz: Herkes kendine ve yakın ailesine bakmakla sorumludur. Çoğulcu tarafta ise doğuştan başlayarak insanların güçlü, birbirine bağlı gruplarca, genellikle geniş ailelerce (amcalar, dayılar, halalar, teyzeler, büyükanne ve büyükbabalar ile) sorgulanamaz bir bağlılık ile korunmayı sürdürdüğü ve diğer gruplara karşı savunulduğu kültürler görürüz. Burada da, daha önce olduğu gibi, dünyadaki tüm toplumları ilgilendiren son derece temel bir sorunla konuya değinilmiştir (Bergiel vd., 2012, s. 72).

[4] http://geert-hofstede.com/national-culture.html

4. Yine toplumsal bir özellik olarak, bireysel değil, Erkeksilik ve karşıtı Kadınsılık, tüm toplumlar için bir başka temel konu olan cinsiyetler arasında değerlerin dağılımına atıfta bulunmaktadır ki bu duruma bir dizi çözüm bulunabilir. Araştırmalara göre, kadınların değerleri toplumlar içerisinde erkeklerinkinden daha az değişiklik göstermektedir; erkeklerin değerleri bir ülkede kadınlarınkinden yeterli ölçüde farklılık göstererek son derece iddialı ve rekabetçi iken bir diğerinde kadınlarınkine benzer şekilde alçak gönüllü ve sevecen bir boyuta geçebilmektedir. İddialı kutup "erkeksi", alçak gönüllü, sevecen kutup da "kadınsı" olarak adlandırılmıştır. Kadınsı ülkelerdeki kadınlar erkeklerle aynı şekilde alçak gönüllü, sevecen değerlere sahipken, erkeksi ülkelerde erkekler kadar olmamakla birlikte biraz daha iddialı ve rekabetçi olmuşlardır. Sonuç olarak bu ülkeler erkeklerin ve kadınların değerleri arasında bir ayrılık göstermektedir. Erkeksi kültürlerde genellikle bu boyutu saran bir tabu vardır (Hofstede vd., 1998, s. 3-13).

5. Beşinci boyut olan Uzun Döneme – Kısa Döneme Yönelme aslında ilk olarak Çinli bilim insanları tarafından geliştirilen anketli bir araştırmada tanımlanmıştır. Başta bu boyut yazar Michael Harris Bond tarafından "Konfüçyüsçü İş Dinamizmi" olarak etiketlenmiştir. Daha sonra Bond'un iznini alarak Hofstede bu boyutu beşinci boyut olarak kendi dört boyutuna eklemiş ve onu "Uzun Döneme – Kısa Döneme Yönelme" olarak adlandırmıştır. Uzun Döneme ve Kısa Döneme Yönelme arasındaki farklar Uzun Dönem tarafında azim, tutumluluk, statüyle emir verme ilişkisi ve utanma duygusu olarak çıkarken, Kısa-Dönem kutbunda sosyal zorunlukların karşılığını verme, geleneğe saygı, kişinin "yüzü"nü ve kişisel denge ve istikrarını koruması olarak ortaya çıkmaktadır (Bergiel vd., 2012, s. 73).

6. Düşkünlük – Kısıtlama ilk olarak Bulgar araştırmacı Michael Minkov tarafından ortaya atılan ve Hofstede'nin birincil dört boyutlu modeline eklenen altıncı ve en yeni boyuttur. Düşkünlük ve karşıtı Kısıtlama daha önce beş boyut tarafından değinilmeyen ancak literatürde "mutluluk araştırması" ile bilinen açıları kapsamaktadır. Düşkünlük, yaşamın tadını çıkarmak ve eğlenmekle ilgili temel ve doğal insani arzuların görece özgürce karşılandığı toplumu temsil etmektedir. Kısıtlama gereksinimlerin karşılanmasını kontrol altına alan ve katı sosyal normlarla düzenleyen toplumu temsil etmektedir (Hofstede, 2012, s. 13-16).

Hofstede'nin kültürün altı boyutu kavramı bu araştırma için uygulanabilirdir ve uygulanmıştır. Sunulan boyutlar ışığında iki kültürü karşılaştırmak için bu kavramı bir

araç olarak kullanmak kolaylıkla son amacımız olan aynı yerde yaşayan iki farklı kültürün bir başka deyişle Makedonya Cumhuriyeti topraklarında birlikte yaşayan Makedonya yerlileri ile Türk etnik kökenlilerin, kültürlerarası iletişimini incelemeye götürmüştür. Hofstede ve arkadaşlarının sunduğu ve görüşme soruları yoluyla uyguladıkları kültürün boyutları her iki kültürün genel özelliklerini tanımlamaya olanak vermiştir, sonrasında da "kültürel kimlik" kavramının kullanılmasıyla bunların ortak kültürlerarası iletişimleri incelenmiştir.

3.6. Makedon Tarihi

Makedonya Cumhuriyeti 26. bağımsızlık yılında olmasına karşın, kökleri ve tarihi uzak geçmişe yayılmaktadır. Günümüzün kültürü yeni ortaya çıkmış değildir, yılların, onlarca yılların hatta yüzyılların getirdiği bir süreçtir. Bu nedenle erken Osmanlı döneminden günümüze kadar Makedonya tarihi kısaca özetlenmiştir. Kaynak eksikliği ve erişim sıkıntısı gibi nedenlerden dolayı Makedonya tarihi üç farklı kaynağa dayandırılarak sunulabilmiştir.

3.6.1. Osmanlı İmpratorluğu'nun Makedonya'yı fethi (yaklaşık 1400-1800)

Makedonya'nın fethinden sonra Osmanlı İmparatorluğu tüm bu toprakları Rumeli beylerbeyliğinin bir parçası hâline getirmiş, sancaklara ayırmış ve yüzyıllarca süren hüküm, etnik kompozisyonu ve dağılımı değiştirmiştir. Başta ana stratejik rotalar veya askeri çarpışmaların yaşandığı yerler olmak üzere bazı bölgelerdeki insanlar fetih sırasında yaşamlarını yitirmiştir. Birçok Slav Makedon savaşta ölmüş ya da esir düşmüş, bazıları saldırılardan kaçmış bazıları da Arnavutluk, Asya ya da başka yerlere sürgüne gönderilmişlerdir. Aynı zamanda yeni kurallar Anadolu'daki Türkleri Makedonya'ya yerleşmeye zorlamış ya da yönlendirmiştir. Gelen Türkler önemli alanlara, bereketli vadilere ve verimli Ege ovasına yerleşmiştir. Din değiştirmelerle birlikte Müslüman sayısı önemli ölçüde artmıştır (Rossos, 2008, s. 41-51). Osmanlı İmparatorluğu genellikle diğer dinlere karşı hoşgörülü olsa da kimi zaman büyük çapta olmak üzere İslamlaştırma gerçekleşmiştir. Bazı toprak sahibi asiller, fetihten hemen sonra topraklarını korumak hatta genişletmek amacıyla din değiştirmişlerdir. Daha sonra imparatorluğun gerileme döneminde kötüleşen ekonomik koşullar bazı şehirlilerle

birlikte en doğu ve batı bölgelerde çok sayıda "raya"nın (Hristiyan köylüler) - hatta tüm köyün ya da bölgenin - din değiştirmesine yol açmıştır. Şehirlerde din değiştirme genellikle dilsel ve kültürel asimilasyon anlamına da gelmektedir. Ancak yeni kırsal Müslümanlar dillerini ve birçok halk ve dinî geleneklerini korumuşlardır. Doğudaki Slav-Makedon Müslümanlar "Pomak", batıdakiler "Torbeş" adını almışlardır. Her iki grup da bugün varlıklarını sürdürmektedir. On beşinci yüzyıldaki kentsel kolonileşme çok daha dikkat çekicidir. Şehirler yeni düzenin idari, askerî ve adli merkezleri olmuş ve aynı zamanda daha fazla rahatlık ve güven sağlayarak gittikçe artan sayıda Müslümanı çekmiştir. Belgelere göre on altıncı yüzyılın ortaları ya da sonlarına kadar büyük şehirlerdeki Müslüman nüfus artarken Ortodoks Hristiyanların sayısı yerinde saymış ya da azalmıştır (Ristovski vd., 2006, s. 52-55).

Mutlak güce sahip olan fakat dile ve dine tümüyle yabancı olan yeni Osmanlı derebeylerine karşı bir muhalefet en başından beri vardır. İmparatorluğun en güçlü döneminde bu muhalefet pasiftir: Bazı bireyler ya da köyler İslamlaştırmaya karşı koydular, bazı köyler gerekli izinleri almadan kiliselerini genişlettiler ya da yenilerini inşa ettiler. Köylüler yaratıcı yollar bularak vergi yüklerini hafiflettiler ya da hiç vergi ödemediler. Ayrıca "kan vergisi"nden -"devşirme"- kurtulmak için de yöntemler buldular ve çocuklarını sultanın kölelik sisteminden kurtardılar. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda imparatorluğun uzun gerileme döneminde rayaların yoksullaşmasının yanı sıra "tımar"ların "çiflikler"e çevrilmesi muhalefeti yoğunlaştırmış ve silahlı direnmeyi kışkırtmıştır (Stefov, 2005, s. 302-310). Balkanların diğer bölgelerinde olduğu gibi bir eşkıya hareketi gün yüzüne çıkmış ve büyümüştür. Umudunu yitiren köylüler tarlalarını terk edip dağlara çıkmışlar ve eşkıya yaşamı yaşamaya başlmışlardır. Makedonlar onlara "ajduts", hareketlerine de "ajdutstvo" demişlerdir. Hareket, özellikle savaş, salgın hastalık, açlık ve anarşi dönemlerinde toplu köy katılımlarıyla yaygınlaşmıştır. On yedinci yüzyılda Makedonya'da zirve noktasına ulaşmıştır. Eşkıyalar, genel itibariyle Hristiyanların sempatisini kazanmış ve hatta kimi zaman onlarca korunmuşlardır. Köylüler onları halk türkülerinde, hikâyelerinde ve geleneklerinde yabancı sömürüye karşı sosyal adalet getirmek için savaşan savaşçılar olarak görüp romantikleştirmişlerdir (Rossos, 2008, s. 50-58).

3.6.2. Ulusal uyanış

On dokuzuncu yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu hâlâ büyük bir güçtür. Sahip olduğu topraklar gösterişli bir yüze sahiptir. Ancak bu yüzün arkasında "Avrupa'nın hasta adamı" yatmaktadır: Birkaç yüzyıldır gerilemede olan ve politik, ekonomik ve askerî bakımdan Avrupa'nın büyük güçlerinin gittikçe gerisinde kalan bir imparatorluk. İstanbul'daki merkezî hükümet, topraklarının büyük bölümünde kontrolü bağımsız yöneticiler gibi hareket eden hırslı bireylere kaptırmış ve içerde teokratik devlet, çağdaşlığın, merkezî ve etkin bürokrasinin, ortak bir devlet ideolojisinin ve toplumu bir arada tutacak ortak bir vizyonun hiçbir belirtisini göstermemiştir (Ristovski vd. 2006, s. 45-50).

İmparatorluğun süren gerilemesi, Hristiyan ulusları arasında milliyetçilik duygusunun artışına katkıda bulunmuştur. Demokratik, liberal ve milliyetçi düşünceler on sekizinci yüzyılda batıdan Balkanlara geçemeye başlamıştır. Balkan ulusları arasında hâlâ küçük ama gittikçe büyüyen orta sınıf üyeleri ve yeni ortaya çıkan seçkinler sınıfı yabancı duyumsadıkları Osmanlı statükosunu reddetmişlerdir. Osmanlı gerilemesi ve düşüşü milliyetçi düşüncelerin yayılabilmesi için gerekli verimli toprakları sunmuştur. Bu düşücelerin benimsenmesi Balkanlarda Osmanlı hüküm ve egemenliğini daha da zayıflatmıştır (Rossos, 2008, s. 59-61). On dokuzuncu yüzyılda yeni filizlenen milliyetçi hareketlerin her biri kendi uluslarını temsil ettiklerini savunmuşlardır. Her durumda, son amaç özgürleşme ve bağımsız ulusal devletlerin kurulmasıdır. Sonuç olarak da büyük güçlerin müdahaleleri sayesinde başarılı olmuşlardır. Ancak, farklı nedenlerden ötürü, topraklarının adını ulusal isim ve sembol olarak benimseyen Makedonya'nın Slavca konuşan çoğunluğunun ulusal uyanışı komşularınınkinden geride kalmıştır (Stefov, 2005, s. 302-315).

Makedon uyanışında ilk dönem ya da Slav dönemi on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. 1860'lara gelindiğinde açık bir Makedon bilincinin ve kimliğinin, bir Makedon milliyetçiliğinin oluştuğunun net kanıtları bulunmaktadır. Ancak, komşu devletler o zaman Makedonya ve insanlarının kalbini ve aklını kazanmak için birbirleriyle yarış hâlindedirler ve bu mücadele Makedon bilincinin gelecekte daha da büyümesinin önüne geçmiştir. Balkanlardaki ya da daha genel bir ifadeyle Orta ve Doğu Avrupa'daki milliyetçiliğin aksine Makedon milliyetçiliği hem yasal bir altyapıdan yoksundur hem de diğer Balkan milliyetçiliklerine sağlanan uluslararası

sempati, kültürel yardım ve en önemlisi açık ve doğrudan diplomatik ve askeri yardımdan payına düşeni alamamıştır (Ristovski vd., 2006, s. 73-82).

Osmanlı egemenliğinde Makedon milliyetçiliği 1903 yılında gerçekleşen başarısız "Ilinden" Ayaklanması (2 Ağustos, Aziz Elias Günü) ile zirve noktasına ulaşmıştır. Bu ayaklanma ulusal mitoloji ve gururun en el üstünde tutulan odak noktası olmuştur ve hâlâ da öyledir. Kanlı bastırmadan on yıl sonra, Makedon vatanseverliği ve milliyetçiliği en yıkıcı darbesini almıştır (Rossos, 2008, s. 79-87).

3.6.3. Osmanlı devrinin sonu, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı

"Ilinden" Ayaklanması'ndan yarım yüzyıl önce Makedon milliyetçiliği yasadışı konumdadır; ne teokratik Osmanlı devleti tarafından ne imparatorluktaki iki Ortodoks kilisesi tarafından –Patrik (Yunan) ve 1870'de kurulmasından sonra Eksarh (Bulgar)– tanınmaktadır. Dahası, komşu Balkan ülkeleri –Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan– bir ya da daha fazla büyük gücün yardımıyla bağımsızlıklarını kazanmışlar ve ayrı bir Makedon kimliğini kabul etmedikleri gibi her biri Makedonya'yı ve Makedonları kendilerine ait görmektedirler. Önce propaganda yoluyla, sonrasında da devrimin bastırılmasıyla birlikte birbirlerine ve yeni ortaya çıkan Makedon milliyetçilerine ve çoğunlukla köylü nüfusuna karşı güç kullanımını artırma yoluyla Makedonya'yı ele geçirmek için savaşmışlardır (Rossos, 2008, s. 59-61).

1903 "Ilinden"den sonra Makedon haklarının tek örgütlü savunucusu olan İMDÖ'nün (İç Makedon Devrimci Örgütü) bu tarihten başlayarak düşüşe geçmesi siyasi bir boşluk yaratmıştır. Bu durum, büyük güçlerin ve komşu krallıkların daha yoğun müdahalelerine de kapı açmıştır. 1912-13 yıllarında iki Balkan savaşı yaşanmış, birincisi Osmanlı İmparatorluğu'nu Balkanlar'dan çıkarmak için, ikincisi de bu cazip topraklardan daha büyük bir parça koparabilmek amacıyla komşu ülkeler arasında çıkmış ve Makedonya'yı bölünmeye sürüklemiştir. Üçüncüsü de I. Dünya Savaşı sırasında Makedonya'yı tekrar bölmüş ve savaş sonrası yerleşim, ayrılığı onaylamıştır (Ristovski vd., 2006, s. 136-150). Bu savaşlar, Makedonya'nın doğal, ekonomik ve özellikle etno-kültürel birlikten oluşan toprak bütünlüğünü hiçe saymıştır. Bulgaristan ve müttefik ülkeleri olan Yunanistan ve Sırbistan zor kullanarak komşularını bölmüşlerdir. Yunanistan en büyük parça olan Ege Makedonyası'nı alırken Sırbistan en büyük Makedon nüfusuna sahip olan Vardar Makedonyası'nı almıştır. 1870'lerden

başlayarak Makedonya üzerindeki etkisi gittikçe artan ve ciddi biçimde Makedonya'yı ilhak edip böylece Büyük Bulgaristan'ı inşa etmek isteyen Bulgaristan, I. Dünya Savaşı'nda yenilince en küçük parça olan Pirin Makedonyası ile yetinmek zorunda kalmıştır (Stefov, 2005, s. 356-369).

Makedonlar için Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve bölünme iki dünya savaşı arasındaki dönemi şekillendirmiştir. 1919 yılındaki barış konferansları ve antlaşmalar birçok diğer "küçük", "genç" orta ve doğu Avrupa milletine özerlik hakkı verirken, Makedonlardan bu hak esirgenmiştir. Bulgaristan'ın karşıtı olan birkaç düzenleme dışında Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşması bölünmeyi onaylamıştır. Galip gelen müttefikler, özellikle Britanya ve Fransa, Makedon sorununun sonlandığını düşünmüşlerdir. Yunanistan ve Sırbistan artık yeni Sırp, Hırvat ve Sloven ya da Yugoslav krallığının baskın parçalarıdır. Bu iki devlet, Makedonya'nın umut ettiği kadar büyük bir kısmını alamamış olsalar da, onlar bile Makedonya'nın, insanlarının ve sorunlarının yok olduğunu varsaymışlardır. Sırbistan, Vardar Makedonyası'nın Güney Sırbistan, halkının da Güney Sırpları olduğunu ilan etmiştir; Yunanlar için Ege Makedonyası artık güney Yunanistan olmuştur, halkı da Yunan ya da en iyi olasılıkla "Slavca konuşan" Yunanlar. Bulgaristan da Petriç ya da Pirin bölgesi ile yetinmiştir. Üç devlet açık bir Makedon kimliğinin -etnik, politik ya da toprak olarak- varlığını reddetmişlerdir. Her üç alanda da Makedonlar tanınmayan ve bastırılmış azınlıklar olarak kaldılar. Dolayısıyla, Osmanlı egemenliğinden "kurtuluş"larından sonra kendilerini çok daha baskıcı bir ortamda bulmuşlardır (Rossos, 2008, s. 131-154).

3.6.4. II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrası

İkinci Dünya Savaşı, Makedonların kızgın, huzursuz, bölünmüş ve toplu harekete geçmek için tümüyle hazırlıksız olduğu bir dönemde patlak vermiştir. Yunan ve Sırp/Yugoslav rejimlere bağlılık için ya da onların çökmelerine üzülmek için hiçbir nedenleri olmasa da yeni egemenleri olan İtalya ya da Arnavutluk, Almanya ve Bulgaristan'ın da onlardan iyi olmadıkları hatta birçok açıdan daha kötü olduklarını anlamaları uzun sürmemiştir. Avrupa'da işgal altındaki diğer tüm uluslar gibi onlar da bazı zor kararlarla karşı karşıya kalmışlardır. İşgalcilerine karşı takınacakları tutuma karar vermeleri gerekmektedir: Uzlaşma, iş birliği ya da direnme. Ayrıca, savaş sonrası geleceklerini de düşünmek zorundadırlar. Ancak bu ikilemleri çözmek diğer işgal

altındaki uluslara göre onlar için çok daha zor ve karmaşıktır (Rossos, 2008, s. 179-189). Yaklaşık otuz yıldır üç Balkan devleti ayrı ayrı baskı uygulamıştır. Şimdi de dört yabancı işgalcileri vardır: İtalyanlar, Arnavutlar, Almanlar ve Bulgarlar. İtilaf Devletleri arasında onların haklarını temsil edecek sürgünde olan bir hükümetleri de yoktur. İşgalciler arasında kendilerini temsil edecek ya da onlar adına konuşuyor gibi yapacak bir vatan haini yönetimleri bile yoktur. Daha da acısı, yasal olarak vatanlarında onları yönetecek ya da temsil edecek, tüm Makedonya'da aktif olan, yasal ya da yasa dışı, tümüyle Makedonlardan oluşan tek bir örgüt yoktur (Stefov, 2005, s. 369-377).

3.6.5. Yugoslav Makedonyası: Politika ve hükümet

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti 1943 Kasım ayında Vardar Makedonyası'nı denk cumhuriyet ve Makedonları da kurucu millet olarak tanımıştır. ASNOM (Anti-fascist Assembly for the National Liberation of Macedonia)'un ilk oturumuyla birlikte (Ağustos 1944) yaklaşık yüzyıllık bir devlet hayalinin sonucunu temsilen bir Makedon Komünist hükümeti ve yönetimi, yani Makedonya Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Rossos, 2008, s. 213).

Makedonya Halk Cumhuriyeti (1974'ten sonra Sosyalist Federal Makedonya Cumhuriyeti) Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin en küçük parçalarından birisidir. 25,713 kilometre karelik alanıyla ülkenin topraklarının yaklaşık yüzde 10'unu ve coğrafi olarak yüzde 38'ini oluşturmaktadır. Denizle bağlantısı yoktur, Yugoslav Cumhuriyeti'nin bir parçası olan Sırbistan ile kuzeyde, doğuda Bulgaristan, güneyde Yunanistan ve batıda Arnavutluk ile sınırlarını paylaşmaktadır. Makedonya artık, çok uluslu bir federasyonda çok etnikli bir devletin içindedir. Makedon azınlıkları zorla asimile etmeye çalışan Bulgaristan ve Yunanistan'ın ve belirsiz ve tutarsız Arnavutluk'un aksine komünist Yugoslavya, Makedon Cumhuriyeti de dahil olmak üzere tüm ulusal azınlıkları tanımıştır (Stefov, 2005, s. 390). Tek partili sistemin sınırlılıkları içerisinde birbirini izleyen Makedonya anayasaları herkese - Makedon çoğunluk ve azınlıklara -kanunlar önünde eşitlik ve dinî eşitlik garantisi vermiştir. Ulusal azınlıkların ayrıca kültürel hakları da bulunmaktadır: Ulusal dillerini kullanmak, kültürel dernekler, örgütler, kulüpler kurmak, kendi dillerinde yayın ve yayım yapmak vb. gibi. "Uluslar" kendi dillerinde ilkokul ve yeterli sayı sağlandığı takdirde ortaokul eğitimi hakkına sahiptir. Makedonya altı eşit Yugoslavya Cumhuriyeti'nden birini

oluşturmaktadır. Etnik Makedonlar kurucu millet, Makedonca da dört resmî dilden birisi olmuştur (Rossos, 2008, s. 213-214).

3.6.6. Bağımsız Cumhuriyet (1991 - ...)

Makedonya ve Makedonlar Yugoslavya'nın 1990-91'de dağılmasında çok az bir rol oynamıştır. Birçok Makedon, federasyonun yararlarına değer vermiştir. Üyelik, kendilerine karşı pek de dostça olmayan hatta düşmanca tavırları olan komşuları Bulgaristan, Yunanistan, belli ölçüde Arnavutluk ve küçümseyici ve kibirli Sırbistan'a karşı bir güven duygusu vermektedir. En son noktaya kadar, Belgrad ve Üsküp'teki Makedon liderler; Sırplar, Hırvatlar ve Slovenleri bir araya getirmeye ve iyileştirilmiş, daha serbest bir demokratik federasyon ya da konfederasyonu korumaya çalışmışlardır (Rossos, 2008, s. 261-262). Ancak, Yugoslav Ulusal Ordusu'nun (JNA) 1991 Haziran ayında ülkenin kuzeyine yaptığı saldırı ve Slovenya ile Hırvatistan'da kan dökülmesi, Makedonya'ya dış güvenlik ve sınırlı ama açık bir özerklik arasında bir çeşit denge sağlayan federasyonun artık, varlığının sonuna geldiğini net bir biçimde göstermiştir. Makedonların ulus olarak yaşamda kalabilmeleri için yeni yollara gereksinimleri vardır (Stefov, 2005, s. 399-402).

1989 Nisan ayına gelindiğinde, Makedon Meclisi ("Sobranie") bir yıl içinde otuz iki anayasal düzenleme yaparak çok adaylı seçimler ve ekonomide özelleştirmeyi yürürlüğe sokmayı onaylamıştır. Birkaç ay sonra, Makedonya Komünistler Birliği (SKM) çok partili sistem sözü vermiş ve çoğulculuğun kapısını açmıştır. Makedonya, ilk demokratik seçimlerini 1990 Kasım'da gerçekleştirmiştir. Yirmiden fazla parti seçime katılmış ve olağanüstü bir biçimde seçmenlerin yüzde 80'i oy kullanmıştır. Tek bir parti ya da blok 120 koltuklu ulusal mecliste çoğunluğu kazanamamıştır (Rossos, 2008, s.265-270). Mecliste en çok koltuk sahibi olan iki parti sırasıyla oyların yüzde 31.7'sini alarak 38 koltuk kazanan VMRO-DPMNE ve 31 koltukla (oyların yüzde 25.8'i) Yeni Komünistler (1991'den sonra SDSM) olmuştur. Hırvatistan ve Slovenya'nın ayak izlerini izleyerek, demokratik olarak seçilen ulusal meclis, 25 Ocak 1991'de egemenliğini ilan etmiş, ancak diğer Yugoslav devletlerle gelecekteki ilişkilerin nasıl olacağına karar verme hakkını da saklı tutmuştur. İki gün sonra Kiro Gligorov ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ekonomi profesörü olan Nikola Kljusev ilk demokratik kabineyi oluşturmuştur. Bu "uzmanlar hükümeti" bir yıldan fazla

görevde kalmış ve Gligorov'un önderliğinde bağımsızlığa geçişteki sıkıntılı süreci ve politik demokrasi ve pazar ekonomisine zorlu başlangıcı yönetmiştir (Ristovski vd., 2006, s. 150-160). 25 Haziran 1995'te Yugoslav ordusu Slovenya'ya saldırmış, bir ay sonra da Hırvatistan'a saldırılar düzenlemiştir. Dökülen kanlar Yugoslavya'nın kaderini belirlemiş ve 26 Haziran'da Makedon ulusal meclisi bağımsızlığı tartışmaya başlamış; nüfusun genelinde olduğu gibi meclis üyeleri de ikiye bölünmüşytür. 8 Eylül 1991'de yapılan referandumda oy verenlerin yüzde 95.08'i bağımsızlıktan yana, sadece yüzde 3.63'ü karşıt oy kullanmıştır. 17 Eylül 1991'de ulusal meclis bağımsızlık yasasını meclisten geçirmiş ve 17 Kasım'da yeni anayasa kabul edilmiştir. Resmî bağımsızlık ilanı 20 Kasım'da yapılmıştır (Stefov, 2005, s.405-417).

Yeni anayasanın kabulünden hemen sonra, 29 Kasım 1991'de, Makedonya, Avrupa Topluluğu tarafından tanınmak için Slovenya, Hırvatistan ve Bosna Hersek'e katılmıştır. Kurumun hakemi -Badenter Komisyonu- yalnızca Slovenya ve Makedonya'nın asgari şartları karşıladıklarına hükmetmiştir. Ancak, Makedonları şaşkınlık ve hayal kırıklığı içinde bırakarak Avrupa Topluluğu 1992 Nisan ayında Makedonya dışındaki diğer üç adayı tanımıştır. 8 Nisan 1993 tarihinde Bağımsız Makedonya Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'e geçici olarak ve küçük düşürücü biçimde Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti (MEYC) adıyla kabul edilmiştir. Yunanistan ile uzun süredir varolan kimlik sorunları ve Makedonlar ile Arnavutlar arasındaki geçmişten gümümüze kadar gelen etnik gerginliklerden dolayı bugün Makedonya Cumhuriyeti hâlâ Avrupa Birliği'ne aday ülke konumunda beklemektedir (Rossos, 2008, s. 261-276).

Bügün, Makedonya bağımsız bir ülkedir. 2015 verilerine göre nüfusu 2.071.278'dir[5]. 25,713 km² yüzölçümüne sahip Makedonya'nın resmi dili Makedonca'dır (Makedonya Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 2011). Arnavut ve Türklerin yoğun olduğu bazı il ve ilçelerde ise Arnavutça ve Türkçe resmi dil olarak kullanılmaktadır. Etnik olarak çok zengin bir ülke olan Makedonya'da çok sayıda farklı unsur bulunurken Hırvatça, Sırpça, Romence gibi diller de konuşulmaktadır. Makedonya'da etnik farklılıklar olduğu gibi dini çeşitlilik de bulunmaktadır. Ülke halkının yaklaşık %67'si Ortodoks Hıristiyan, %30'u Müslüman ve %3'ü diğer dinlere üyedir. En son 2002'de yapılan nüfus sayımına göre ülkenin etnik dağılımı ise şöyledir:

[5]31.12.2015'te olan İstatistik raporu: Nüfüs ve Sosyal İstatistikleri, Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Bürosu

%64.2'si Makedon, %25.2'si Arnavut, %3.9'u Türk, %2.7'si Roman, %1.8 Sırp ve %2.2 diğerleri (Makedonya Cumhuriyeti Devlet Istatistik Ajansı, 2005, s. 34-35).

Günümüze kadar, Makedonya, çeşitli kültürlerden etkilemiştir demek mümkündür. Balkan savaşlarından sonra, komşu ülkelerden Sırbistan, Arnavutluk, Yunanistan gibi, sonraki donemlerde de Yugoslavya, Komunizm rejimi ve en son bağımsız ve modern ülke olarak çok farklı kültürel karakteristikler kazanmıştır. En geniş ve etkili olanı ise, bügüne kadar süren Osmanlı-Türk kültürü ve gelenekleridir.

Osmanlı İmparatorluğu dil, folklor, müzik, mimari, şehir düzenlemesi ve yemek gibi çok çeşitli alanlarda Makedon halklarını etkilemiştir ve bölgeye inkâr edilemez kültürel miraslar bırakmıştır. Bunlardan birisi yemeklerdir. Örneğin, günümüzde, restoranlarda ve genel Makedon yemek kültüründe pek çok Osmanlı-Türk yemeklerini bulmak mümkündür. "Pilav", "Musakka", "Dolma", "Kebap", "Börek", "Çorba" gibi Türk yemekleri artık, Makedon yemekleri arasında sayılmaktadır (Sancaktar, 2012, s. 55). Bir başka unsur dildir. Türkçe'nin Makedonca dili üzerindeki etkisi elbette Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki yaklaşık 550 yıllık egemenliği boyunca iyice artmıştır ve günümüze kadar bir dilsel miras olarak gelmiştir. Yapılan çeşitli sözlük çalışmalarına göre, günümüzde Makedonca'da 3.404 Türkçe sözcük bulunmaktadır. "Yok", "Zor", "Cam", "Perde", "kolay" vb. gibi Türkçe sözcükler hâlâ aktif olarak kullanılmaktadır. Benzer bir etki ve miras, müzik alanında gerçekleşmiştir. Makedon müzikleri ud, davul, bağlama, kanun, darbuka, zurna, kaval ve tambur gibi çalgı aletlerinden, çiftetelli, zeybek, kasap havası ve karşılama dans ritimlerinden, rast, hicaz ve nihavent makamlarından ve mehter müziğinden etkilenmiştir (Sancaktar, 2012, s. 56).

4. ÇÖZÜMLEME

4.1. Makedon ve Türk Toplumlarının Kültürel Özelliklerinin Benzerliği ve Farklılığına İlişkin Çözümleme ve Yorumlar

Bu başlık altında, Makedonya'da yaşayan Makedon ve Türk toplumları arasındaki kültürel benzerlikler ve farklılıklar, Hofstede'nin "Kültürel Boyutlar Kuramı"nın altı boyutuna göre ortaya konmuştur. Bunun yapılmasının nedeni, çözümlemenin iki grup açısından kültürlerarası iletişimin ortaya çıkarılmasında temel olacağının düşünülmesidir. Nitekim, kültürlerarası iletişime ilişkin bir çözümlemeden önce, iki toplumu tanımak gerekir. İnceleme, kadın ve erkek katılımcılar açısından yapılmıştır. Çözümlemede önce, Türk katılımcıların görüşleri sunulmuştur. Ayrıca, tüm çözümlemede kadın katılımcıların görüşleri önce aktarılmıştır. Bu yapıldıktan sonra da yorum yapılmıştır.

Makedonya'da yaşayan Türklerin kültürlerinin özelliklerini saptamak için görüşmelerde sorulan ilk soru, *"Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra anne, abla/ağabey, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?"* şeklindedir. Soruya verilen yanıtlardan öne çıkan görüşler hiyerarşinin hem olduğu hem de olmadığı yönündedir. Yani, Türk kadınların üçü hiyerarşinin olmadığını, ailede her kararın birlikte alındığını ve herkesin eşit olduğunu açıklanmıştır. İki kadın ise, "Evet" derken, hiyeyarşinin iyi bir şey olduğunu ve ailelerde düzeni sağladığını öne sürmüşlerdir. Kadın katlımcılardan 35 yaşında evli ve polis memuru olan Binnaz Taseva, soruya karşılık şu yanıtı vermiştir: *"Evet, var. Baba ailenin direği, ondan sonra anne ve büyük kardeşler… Bu şekilde yaşa göre sıralanmaktadır. Bunun da, ailemde öyle kötü bir etkisi olmadı, hatta iyi etkilerini görmüşümdür."* Esmeray İbrahimova, 36 yaşında, evli ve ev kadını. Soruya verdiği yanıtta, ortak karar aldıklarını, o yüzden hiyeyarşinin olmadığını ve ailede herkesin eşit ölçüde konuşma ve düşünmeye hakkı olduğunu ifade etmiştir. Gülay Elmazova'nın düşünceleri dikkat çekmektedir. 28 yaşında, işsiz, evlenmemiş ve bir çocuğu olan Elmazova şunları kaydetmiştir: *"Evet hiyerarşi vardır ve bunun her yerde olması gerektiğini düşünüyorum çünkü ailede bir düzeni sağlıyor."* Öznur Tahir ise 30 yaşında, bekâr, İngilizce öğretmeni. Konuyla ilgili olarak, *"Bizim ailemizde hiyerarşi yoktu, annem ve babam birlikte anlaşmaktaydı, ben ve kardeşlerim arasındaki ilişki de güzeldi,*

anlaşıyorduk" açıklamasını yapmıştır. Yaşını açıklamak istemeyen, fotoğrafçılık yapan, evli ve iki çocuk annesi olan Resmiye Hasanova da, ailelerinde hiyerarşi olmadığını, çok iyi anlaştıklarını, eşit konumda olduklarını ama çocuklarının kendilerini saydıklarını buna karşılık kendilerinin de bunu kötüye kullanmadıklarını bildirmiştir.

Türk erkeklerin yanıtlarında, karışık bir düşünce ortaya çıkmıştır. Sadece bir kişi, kesin olarak "Evet, hiyerarşi var" yanıtını vermiştir. Başka bir kişi, aile içinde, konulara göre hiyerarşinin değiştiğini söylemiştir. Diğerlerinin yanıtlarında, hiyerarşinin olmadığını, artık, aile içinde anlaşma yöntemiyle kararlar alındığı açıklanmıştır. 40 yaşında evli ve özel işi olan Barkın Akan, soruya verdiği yanıtta, ailelerinde hiyeyarşinin konulara göre olduğunu belirterek şöyle demiştir: *"Ev ve çocuk konularıyla daha çok eşim ilgileniyor. Ekonomi ve teknik konularda hiyeyarşi olarak ben daha yukarıdayım."* Bülent Şabanov, 40 yaşında, evli ve çiftçilik yapmaktadır. Şabanov, ailesinde hiyerarşinin tümüyle olmadığını ancak daha çok, erkeğin sözünün geçtiğini belirtmektedir. Faton Çiçek, soruya karşılık olarak hiyerarşinin geçmişte anne babası döneminde olduğunu, şimdiki ailesinde ise olmadığını ifade ederek şunları anlatmıştır: *"Evet, var. Bizim annelerimiz, babalarımız, hepimiz buralıyız. Ama bizim ailemizin ataları, Konya ve Karaman'dan olmak üzere Türkiye'den gelmişler. Önemli bir nokta ise Makedonya'da, Türk ailelerden ilki olmamızdır. Aslında Üsküp'te toplam 9 tane Türk ailesi vardır, bir tanesi bizimkidir. O zamanlarda ve kendi ailemde elbette hiyerarşi vardı ama onlar artık, yaşamda değil, şu anki ailemde ise hiyerarşi yok."* Sunai Osmanov, 33 yaşında, bekâr ve polis memuru. Soruya kısa bir yanıt veririken "evet, var" diyordu. Buna karşılık, 36 yaşındaki evli ve özel iş yapan Tunay İbrahimov hiyerarşinin olmadığını, eşiyle birlikte kararlar aldıklarını hatta zaman zaman çocuklarının düşüncelerine bile başvurduklarını bildirmiştir.

Katılımcılara ikinci olarak *"Toplumda hiç maddi, sosyal, eğitim veya başka bir durumunuzdan dolayı ayrım yaşadınız mı?"* şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soru, hem Türkler arasındaki hem de Makedonlarla ilişkilerindeki duruma yönelik sorulmuştur. Türk kadınların çoğu ayrım yaşamamıştır. Bir kadın, öyle bir deneyimi olmadığını ifade etmiştir. Yanıtlarda ayrımcılığın olduğu ve yapıldığı da ortaya çıkmıştır. Binnaz Taseva, "*önceden yaşadığını "çok ayrım yaşadım*" ifadesiyle açıklamıştır. Örneğin, 10-15 yaşlarındayken eğitim konusunda, Makedon dilini bilmediği için, Makedonlar tarafından ayrımcılık yapılmış. Bunu duyumsamış bile. *"Belki yapılan, ayrımcılık anlamında yapılmamıştır ama ben ayrımcılık gibi*

duyumsadım" diyor. Resmiye Hasanova, bu türden bir deneyim yaşamamış. Esmeray İbrahimova ise şu açıklamayı getirmiştir: *"Girdiğim ortamlara pek öyle bir şey yaşamadım. Belki çok fazla yere girmedim ya da farklı insanlarla iletişim kurmadım ama gittiğim yerlerde de öyle bir sorun ile karşılaşmadım. Zaman zaman kendime soruyorum 'acaba insanlar bizim yüzümüzden rahatsız oluyor mu, Türk olduğumuzdan dolayı bize farklı bakıyor mu diye.' Zaman zaman da onların bazı tavırları benim hoşuma gitmiyor. Böyle zamanlarda kendime soruyorum 'acaba özellikle bana yapılan bir şey mi diye.'"* Gülay Elmazova ve Öznur Tahir de yaşamayanlardan.

İkinci soruda, Türk erkek katılımcıların çoğu ortak bir nokta buluşmuşlardır. Genel olarak Makedonya'da siyasi ve ekonomik durumun kötü olmasından dolayı, günümüzde ayrımcılığın yapıldığını açıklanmışlardır. Bunun yanında, büyük ve küçük şehirler arasındaki farkı, sosyal sınıf, eğitim durumu vs. gibi nedenlerle ortaya koymuşlardır. Buna karşılık kendilerinin ise, duyumsamadıklarını ve ayrımcılık ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Barkın Akan, soruya karşılık olarak Makedonlar ve Türklerin ilişkileri ve iletişimleri bağlamında bir yanıt veriyor ve *"Makedonya'da evet ayrımcılık var. Sosyal durum segmentlere ayrılmış fakat küçük şehirlerde bu daha az duyumsanır, büyük şehirlerde ayrım daha fazladır"* diyordu. Bülent Şabanov, Akan'ın tam tersi yönde düşünmekte ve ayrımcılık yapılmadığı kanısına varmaktadır. Şabanov, şöyle demiştir: *"Yok, o konuda sorun çıkmadı, bize karşı neden ayrım olacak ki, hiç bir zaman olmadı."* Faton Çiçek ise, ayrımcılığın bazı yerlerde bazı konularda yaşandığını ve yaşanmakta olduğunu bildirmiştir. Çiçek düşüncelerine örnek olarak şu açıklamayı getirmiştir: *"Bizim memleketimizde yani Makedonya'da siyaset biraz değişik oldu ve bizim toplumumuzda maddi, sosyal ya da eğitim durumları çok zor ve sorunlu. Son zamanlarda Türkçe eğitim güç götürülüyor çünkü çok az ve sadece ilkokullar ile liseler var. Üniversitelerde ise sadece Makedonca ve Arnavutça eğitim verilmektedir."* Sunai Osmanov, daha geniş açıklayamayacağını ancak yaşamadığını belirtmiştir. Tunay İbrahimov da, böyle bir sorunla karşılaşmadığını şu ifadelerle ortaya koymuştur: *"Uzun zamandır burada yaşıyoruz. Burada doğduk, büyüdük ve öyle şeylerle kesinlikle karşılaşmadık. Belki bazı istisnalar olabilir ama genel olarak konuşunca öyle bir şey yaşamadığımı kesinlikle söyleyebilirim."*

Katılımcılara üçüncü olarak *"Hayatınızda, yeni arkadaşlar, yalnız yaşamak, iş değişikliği ve yurt dışına çıkmak vs. gibi daha önce hiç yapmadığınız şeyleri yapmaya*

ya da kısacası köklü bir değişiklik yapmaya kolaylıkla karar verebilir misiniz?" sorusu sorulmuştur. Katılımcılar genellikle evet yanıtını vermişlerdir. Kadınlar cesaretli bir karaktere sahip çıkmışlar ve hemen öyle bir kararın verebileceğini ifade etmişlerdir. Bunun için en önemli neden olarak ise, kendilerine ve ailelere daha iyi bir yaşam sunmak istediklerini sunmuşlardır. Sadece bir kadın öyle bir kararı kolaylıkla veremeyeceğini açıklanmıştır. Binnaz Tasev'in soruya yanıtı kısa ve öz olarak, *"Evet, ben veririm, öyle kararlarıçok kolay alabilirim"* şeklinde olmuştur. Resmiye Hasanova, özellikle ailesinin yararına olması koşuluyla kendi başına karar verebileceğini açıklamıştır. Hasanova şöyle demiştir: *"Evet, ben öyle bir insanım ki şu anda, hemen, şansım olsa, öyle bir karar verebilirim. Kendim ve ailem için daha iyi bir yaşam sunarsa, çok fazla düşünmem, hemen karar verebilirim."* Gülay Elmazova, kendi başına karar verebilenlerden. Elmazova, *"Aslında Evet, verebilirim. Örneğin maddi olanaklarım yeterince olduğu sürece hemen, düşünmeden yurt dışına çıkabilirim ya da yalnız yaşarım"* diyordu. Öznur Tahir de diğer katılımcılarla paralel görüş belirtmiştir. O da kendi başına karar alabilenlerden. Tahir görüşünü şu cümleyle açıklamıştır: *"Aslında evet, birisi şu an 'hadi gidelim' derse bana, gidebilirim."* Esmeray İbraimova ise, evet diyen katılımcıların aksine, "hayır" demiştir. İbrahimova, *"Ben yapamam, kısa ve net bir yanıt olarak 'hayır' diyorum"* şeklinde düşüncesini ortaya koymuştur.

Türk erkek katılımcılar, kadınlara oranla daha az cesaretli yanıtlar vermişlerdir. Çoğunluk, o kadar köklü bir değişiklik yapmaya korkuyor, artık, yaşlı duyumsuyor ya da o kadar büyük bir risk alamıyor. Bazı değişiklikler yapmak için maddi olanakların yeterli olmadığını da açıklanmışlardır. Öte yandan, bir katılımcı, onun yaşam tarzı ve karakterinden dolayı, öyle bir değişiklilik yapma ve karar verme konusunda rahat duyumsamadığını ifade etmiştir. Erkek katılımcılardan Bülent Şabanov, kendi başına karar verilebileceğini ancak maddi güçlüklerden dolayı böyle bir karar alamadığını açıklamıştır. Şabanov bu yöndeki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: *"Bence evet yapabiliriz, yeni bir yere hemen, çok kolay gidebiliriz aslında. Ama maddi durumdan dolayı gidemiyoruz. Elbette karar olarak, evet, köklü bir değişiklik yapabiliriz."* Faton Çiçek de evet yönünde yanıt verenlerden. Çiçek, şöyle demiştir: "*Bu soruya böyle bir yanıt vereceğim. Benim çok arkadaşım var, çevrem de çok geniştir. Avrupa içinde, Türkiye ve Balkanlarda çok geziyorum, yurt içinde ve dışarıda; her zaman yeni insanlarla tanışıyorum ve böylece çevrem daha da genişliyor. Bu türden değişiklerle hiç sorunum yok."* Erkek katılımcılardan üçü ise hayır yanıtını vermiştir. Onlardan biri,

Barkın Akan'dır. O, kolaylıkla karar verilemediğini belirterek, şunları söylemiştir: *"Çünkü insanlar değişiklikten korkuyor ve insanların risk alma becerisine bağlıdır. Benim için de risk almak biraz zor ve insan yaşladıkça zorlanıyor."*Sunai Osmanov da düşüncelerini açıklarken,*"Hayır, kolaylıkla yapamıyorum ve öyle kararları zor verebilirim"* diyordu. Benzer şekilde Tunay İbraimov, *"Hayır, öyle kararlar benim için çok zor ve kolay verememe"* demiştir.

Dördüncü soru *"Sizin için, kendi düşünceleriniz mi yoksa bulunduğunuz ortamın ve ailenizin düşünceleri mi daha önemlidir? Ayrıca düşüncelerinizi açıklamakta özgür duyumsuyor musunuz?"* şeklindedir. Yanıtlar, katılımcıların hem kendi düşüncelerinin hem de ailelerinin düşüncelerinin önemli olduğu yönündedir. Makedonya'da yaşayan Türk kadınlar kendi düşüncelerini açıklamakta tümüyle özgür duyumsadıklarını ifade etmişlerdir. Herkes, ailesinin düşüncelerinin önemli olduğunu ve her zaman saygı gösterdiğini kabul etmiş ama son olarak kendi düşüncelerine daha çok önem verdiğini belirtmiştir. Makedon bir erkekle evli olan Binnaz Tasev bu soruya verdiği yanıtta, kendisi için düşüncelerinin daha önemli olduğunu belirtiyordu. Ancak Tasev, yaşadıkları yerin küçük olması nedeniyle ailenin düşüncelerine de önem verdiğini söylüyordu. Tasev, açıklamalarını şu şekilde sürdürmüştür: *"Çok olmasa da, önem vermek gerektiğini düşünürüm ve benim düşüncelerimi söylemek için çok özgür duyumsuyorum. Ben çok özgür bir insanım. Böylece düşüncelerimi çok özgür dile getirebilirim ve kimseden korkum yok."* Resmiye Hasanova'nın düşünceleri Binnaz Tasev'inkine benzer denilebilir. Ancak, o, öncelikle kendi düşünceleri ve davranışlarını dikkate almakta ve önem vermektedir. Ayrıca düşüncelerini rahatlıkla ifade edebiliyor ve elbette her zaman yanındaki insanların söylediklerine saygı gösteriyor. Esmeray İbraimova, düşüncelerini açıklamada özgür duyumsamaktadır ancak İbraimova, ailesinin düşüncelerinin de kendisi için çok önemli olduğunu sözlerine eklemiştir. Gülay Elmazova da,düşüncelerini açıklamakta özgür duyumsuyor. Elmazova, *"Özgür duyumsamasam zaten hakkım kesilmiş gibi duyumsarım"* diyor. Gülay Elmazova için önce kendi düşünceleri gelmektedir. Şöyle konuşmuştur: *"Öncelikle kendi düşüncelerim sonra ailemin düşüncelerini alırım. Ama genelde benimki etkili olur."* Öznur Tahir için de öncelikle kendi düşünceleri önem taşımaktadır. Sonra da ailesinin düşünceleri gelmektedir. Ama burada da yine kendisi öne çıkmaktadır. Ailesinin düşüncelerini gözden geçirmekte ve doğrudan almamaktadır. Tahir, düşüncelerini aile içinde ve iş yerinde açıklamakta her zaman özgür duyumsuyor.

Türk erkekler, ailelerin düşünceleriyle kadınlardan daha fazla ilgilenmektedir. Erkeklerin çoğu hem kendilerinin hem de ailelerinin düşüncelerinin önemli olduğunu ve birlikte karar verdiklerini açıklamışlardır. Ancak, bazı yanıtlarda sadece kendi düşüncelerinin önemli olduğu belirtilmiştir. İfade özgürlüğü konusunda, herkes kendini özgür duyumsadığını söylemiştir. Erkek katılımcılara bakıldığında, Barkın Akan'ın düşüncelerini açıklamakta özgür duyumsadığı anlaşılmaktadır. Ancak Akan açısından duruma göre, ailesinin düşünceleri ve kendi düşünceleri değişmektedir. Akan, konuşmasını şöyle sürdürmüştür: *"Zaman zaman bazı konularda egoist olmak gerekiyor ama aileyi de düşünmek zorundasınız. Ancak insan bir kere bu dünyaya geldiği için kendi istediklerini gerçekleşmek istiyor."* Sunai Osmanov, çok keskin yanıt vermiştir. Osmanov şöyle demiştir: *"Evet özgür duyumsuyorum ve benim için ilk önce kendi düşüncelerim ve sonra bulunduğum ortamın düşünceleri gelir. Ailemin düşünceleri ise üçüncü sıradadır."* Bülent Şabanov, kendisinin ve ailesinin düşüncelerinin ikisinin de önem taşıdığına vurgu yapmıştır. Nitekim onlar birlikte kararlar almaktadırlar. Şabanov şunları anlatmıştır: *"Düşüncelerimi açıklamakta özgür duyumsuyorum ve açıklıyorum ama örneğin eşim 'evet' demezse ben tek başıma karar veremiyorum."* Faton Çiçek, evli olduğunu anımsatarak konuya girmiş ve bunun üzerinden açıklamalarda bulunmuştur: Çiçek şunları söylemiştir: *"Ben evliyim, ailem var, Müslüman bir aileyiz. Birlikte kararlar alıyoruz. Ne sorun varsa, ben yalnız çözmüyorum, birlikte aile olarak onu çözüyoruz. Hiçbir zaman sadece kendi düşüncelerime bakmıyorum, hem benimki hem de ailemininki önemlidir."* Tunay İbraimov da, kendi düşüncelerini açıklamakta özgür duyumsadığını ve aile içindeki düşüncelerinin önemli olduğunu bildirmiştir.

Beşinci soru şu şekildedir: *"Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)."* Bu soruya ilginç ve önemli yanıtlar gelmiştir. Yanıtlarda daha çok erkeklerin belirleyici olduğu sonucunun çıktığını söylemek mümkündür. Ama diğer seçenekler de anımsatılmıştır. Türk kadınların yanıtlara göre, genel olarak, Türk kültüründe, erkekler daha belirleyici ve baskılayıcıdır. Ancak, bu durumun günümüzde azalmaya başladığı ve artık, ailedeki her kararı birlikte aldıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların ailedeki durumu ise, her konuda tartışıp, herkese eşit konuşma hakkı vererek, birlikte anlaşma yapıldığı yönündedir. Binnaz Tasev şu açıklamayı yapmıştır: *"Şahsen benim öyle değil. İkisi birlikte karar alması gerekir. Ama bunlar benim kendi düşüncelerim. Genel olarak bakarsak erkekler daha baskındır."* Esmeray İbraimova da

benzer açıklamalarda bulunmuştur. O da şunları anlatmıştır: *"Örneğin, genel olarak bakarsak, eskiden elbette erkekler karar veriyormuş ama o önceymiş… Şimdi kendi ailemizde, her konuda birlikte karar veriyoruz."* Öznur Tahir'in açıklamaları, Tasev ve İbraimova'nınkini pekiştirici niteliktedir. Kültürlerinde erkeklerin daha belirleyici olduğuna vurgu yapmış ve şöyle demiştir: *"Kültürümüzde daha çok erkekler belirleyicidir. Bu zamanla biraz daha azalmaya başlıyor. Giderek her şey ortak oluyor. İki tarafın da söz hakkı oluyor. İki taraftada eşitlik söz konusu. Ama yine de az da olsa erkeğin ön planda olması duyumsanılmaktadır. Benim ailemde ise, ortak kararlar verilmektedir."* Gülay Elmazova net ve keskin konuşmuştur. Ona göre erkekler daha belirleyicidir. Elmazova, *"Bence, kültürümüzde erkekler daha baskılayıcı ve belirleyicidir. Atalarımızdan beri böyle gelmiş bir şey ve böyle devam etmektedir"* demektedir. Resmiye Hasanova ise eşitlikçi bir yapının olduğunu çağrıştıracak açıklamalarda bulunmuştur. Hasanova kendisinden örnek verirken şunları bildirmiştir: *"Evimizde, her kararı ben ve eşim birlikte ortak bir anlaşmayla veriyoruz. Herşey ve her konu için eşit partneriz ve bütün ailemizin yararı için uyuşma sağlamayı deniyoruz."*

Erkeklerin yanıtlarında, önemli karar alma konusunda Türk kültüründe erkeğin daha belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır ama erkek katılımcılardan Barkın Akan ailelerinde eşit kararlar alındığını, demokratik kararlar verildiğini, konuşarak anlaşarak kararlar aldıklarını anlatmıştır. Bülent Şabanov, kısa ve net yanıt vermiştir: *"Elbette ki erkekler."* Faton Çiçek, Makedonya'da, Türkler'in eğitim konusunun örnek olarak alındığında, Türk kadınlar için önce durumun oldukça zor olduğuna vurgu yapmıştır. Ama kadınlar, Çiçek'in açıklamalarına göre son zamanlarda okumaya başlamışlar ve onların sosyal durumu iyileşmiş. Çiçek, *"Hangisi daha belirleyicidir söyleyemem çünkü önceden söylediğim gibi artık önemli kararları aileler birlikte alıyorlar"* demiştir. Sunai Osmanov'a göre de kadınlar ve erkekler birlikte karar vermektedirler. Tunay İbraimov ise son derece ilginç açıklamlarda bulunmuştur: *"Söylemesi ayıptır, çok önceden kadınlar eşek yerine kullanılmışlardır. Şimdiki durum elbette çok farklıdır ama hâlâ Türk kültüründe erkekler biraz daha belirleyicidir. Ailemde ise, birlikte karar verilmektedir."*

Altıncı soru, *"Size göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel bir tanımı var mıdır yoksa duruma ve koşullara göre mi belirlenmektedir?"* şeklindedir. Bu sorunun yanıtı evrensellik tanımlaması etrafında dönmüştür. Söylediklerine göre, "iyi" ve

"kötü"nün ne olduğu duruma ve koşullara göre değişebilir, kişiye bağlıdır. Binnaz Tasev, soruya verdiği yanıtta şunları kaydetmiştir: *"Bence, 'iyi'nin ve 'kötü'nün tanımı evrensel olarak bulunmaktadır ama koşullara göre de bir anlamı var, ikisi birlikte geçerli olmaktadır. Koşullara göre değişir bu elbette ama yine de kişiye bağlı. Örneğin, birisi bana çok kötülük yaparsa ben onu çok tölere edebilirim ama artık edemeyecek bir duruma gelirsem o zaman ne kadar iyiysem, o ölçüde kötüye de dönüşebilirim kişisel olarak."* Resmiye Hasanova'ya göre,"iyi" ve "kötü"nun ne olduğunun evrensel bir tanım var. Örneğin, alkol içmek, kumar vs. "kötüdür". Aşık olmak, eğitim, çocuk yetiştirmek, huzurlu yaşamak vs. de "iyi"dir. Ancak, duruma ve şartlara göre, bazen bir "kötulükten" "iyi" bir şey çıkabilir. Hasanova, bunun sadece kendi düşüncesi olduğunun, başka insanların işleri ve düşünceleriyle ilgilenmediğinin altını çizmiştir. Gülay Elmazova'ya göre deevrensel bir boyutu var ama arada istisnalar da olabilir. Elmazova, *"Ama sonuçta, herkesin kötü olarak tanıdığı şeyler kötüdür, hırsızlık bunlardan biridir ve bunlar değişmez"* demiştir. Öznür Tahir, "İyi" ve "kötü"nün koşullara göre değişeceğini düşünenlerden. Tahir şunları söylemiştir: *"Kötünün ya da iyiliğin neden yapıldığına bakmamız gerekir, derinlemesine incelememiz zorunludur. Örneğin, bir çocuk neden kötülük yapmış soruşturmamız gerekir, belki baskı altında kalmış belki başka bir şey var arkada, iyilik yapıldığında neden yapmış ona da bakılması gerekir. Bu yüzden bence 'kötü' ya da 'iyi' koşullara ve duruma göre değişebilir."* Esmeray İbraimova ise, iyi ve kötünün evrensel bir tanımı olmadığını, koşullara göre değişebileceğini bildirmiştir.

Türk erkekler genel olarak "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel tanımını kabul etmektedir. Onlara göre, herkesin "kötü" olarak tanımladığı şeyler, kendisi ve toplum için de kötüdür, iyiler de iyidir. Bir katılımcı iyi ve kötü şeylerin yere göre farklılıklar gösterdiğini açıklamıştır. Sadece bir kişi "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun, duruma ve koşullara göre değişebileceğini belirtmiştir. Erkek katılımcılardan Barkın Akan, *"Yaşadığın yerlere göre 'iyi' ve 'kötü' farklılıklar gösterebilir fakat evrensel bir tanımı da var"* diyerek şunları anlatmıştır*: "İyilik- başkasına zarar vermeden bazı işleri yapabilmek ve onlara yardımcı olabilmek için yapılan şeylerdir. Kötülük ise başkasına zarar vererek yapılan şeylerdir, en ufak zarar yine kötülük anlamına geliyor."* Bülent Şabanov şunları söylemiştir: *"Kararı tekrar biz veriyoruz ama hem aileye hem topluma sahip çıkmamız lazım. Bazı şeyler, gece dışarıya çıkmak gibi ('Gecenin ağası yok, paşası yok' deyimi var) 'iyi olmadığı' söylenir ve gerçekten iyi değilse, kötüdür ve*

yapmamak gerekir." Faton Çiçek de iyi ve kötünün koşullara göre değişebileceğini düşünenlerden. Sunai Osmanov da "kötü" yada "iyi"nin sadece kendisi için değil, bütün toplum için "iyi" ya da "kötü" olacağına vurgu yapmıştır. Tunay İbraimov, Çiçek'in görüşlerini paylaşmıştır.

Türk kadın katılımcılara yedinci olarak *"Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?"*sorusu sormuştur. Yanıtlarda geleneklerin değişmeyeceği ancak zamana ve duruma göre uyum sağlandığı ortaya çıkmıştır. Soruya ilişkin olarak Binnaz Tasev, geleneklerin değişmeyeceğini bildirmiştir. Resmiye Hasanova, tersini düşünmektedir. Şöyle demektedir: *"Bildiğim kadarıyla, gelenekler ve göreneklerin çoğu zaten aşırı bir derecede değişmiştir. Ama, bana göre bu normal bir şey, her yeni kuşak yeni değişiklikler getiriyor."* Esmeray İbraimova, bazı geleneklerin değişmeyeceğini ama zamana ve duruma göre uyumlandırılabileceğini açıklamıştır. Gülay Elmazova, İbraimova'nınkine benzer düşünceler ortaya koymuştur: Elmazova şunları anlatmıştır*: "Değişmez yalnız uyum sağlayabilir; bu ise yaşadığınız ülkeye göre de değişir. Örneğin bizde Türk kültürümüzden gelen bazı geleneklerimiz var, ortamdan ortama, bölgeden bölgeye değişebiliyor ve uyumlandırılabiliyor."* Öznur Tahir, bügünkü geleneklerinin, eskiye göre çok farklı olduğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre, ataları geleneklerini çok güzel bir şekilde sürdürmüşler ama günümüzde, zamanla, gelenekler değişmektedir ya da kaybolmaktadır. Farklılıklara uğramaktadır.

Erkeklerin yanıtlarında onların karmaşık bir düşünceye sahip oldukları görülebilmektedir. Bazılara göre, gelenekler ve görenekler zamana ve duruma göre değişmektedir. Diğerlerine göre ise gelenek ve görenekler değişmez, sadece zamana göre uyumlandırılır. Barkın Akan farklı bir düşünce ortaya koymuştur: *"Gelenekler aslında değişmiyor ama yalnış anlaşılabiliyor. Örneğin, Türkiye'den gelen gelenekler ile burada Türklerin yaptığı gelenekler farklılıklar gösteriyor. Ya da insanlar bilmiyor, yalnış anlaşılıyor ya da zaman içerisinde değişiyor."* Bülent Şabanov, gelenek ve göreneklere sahip çıkmayınca değişeceğini bildirerek şunları anlatmıştır: *"Şimdi yaşlılarla alıp da oturup sormazsan, kendi kafana göre sağda solda sadece gençlerle takılırsan, gelenekler unutulur. Yaşlılara sorulması gerekir, onlar anlatır. Sormadan hiçbir şey de oğrenemezsin."* Faton Çiçek ve Sunai Osmanov,geleneklerin duruma göre ve zamanla değişebileceğini ve uyumlandırılabileceğini düşünmektedir. Tunay İbraimov da şu önemli düşünceleri aktarmıştır: *"Zaman değiştikçe aslında çok şey de değişir. Gelenekler ve görenekler de zamanla değişir ama bizim eski adetlerimiz*

değişmez; onlar kalıyor elbette ama zamanla bazı şeyler uyumlandırıldı. O yüzden bana göre ikisi de olabilir, adetler değişmez ama uyumlandırılır."

Sekizinci soru şu şekilde kurulmuştur: *"Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?"* Katılımcılar genellikle mutlu oldukları yönünde yanıtlar vermişlerdir. "Kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz?" sorusunda, neredeyse herkes, hem kendi hem de ailesinin mutluluğu seçmek istediğini belirtmiştir. Zor durumlarda sadece tek bir seçenek olursa, çoğunluk ailesini ya da çocukları seçeceğini açıklamıştır. Katılımcılardan Binnaz Tasev şu yanıtı vermiştir: *"Ailemi seçerim sanırım. Kişi olarak karakterim öyle; kendimi seçemem, ailemin mutluluğu benimkinden önce gelir. Kendimi mutlu bir insan olarak görüyor muyum? Bu, duruma göre değişiyor. Bazen çok mutlu olarak görüyorum ama bazen bir şey istediğim gibi gitmezse mutsuz olarak duyumsayabiliyorum."* Resmiye Hasanova için ise herşeyden önce çocuklarının mutluluğu gelmektedir. Mutlu olduğundan söz etmektedir. Hasanova şu açıklamalarda bulunmuştur: *"Bu dünyadaki her anne ya da baba gibi benim için de her zaman çocukların mutluluğu önce gelir. Mutlu muyum sorusuna "evet" diyebirim, mutlu bir kadınım. Çok iyi eşim ve iki çocuğum var ama diğer taraftan bakarsam, ülkemizin ekonomik durumu çok kötü, çocuklarım çok zor iş bulabilir, para yok... Bu nedenlerden dolayı bazen mutsuz da duyumsayabiliyorum."* Esmeray İbraimova'ya göre, mutluluk duruma göre değişir, keyife ve morala bağlıdır. İbraimova şunları anlatmıştır: *"Kimin mutluluğunu seçerim diye sorarsanız, ikisini de seçerim. İnsan ailesinin mutluluğunu nasıl istemez? Elbette hem kendimin hem de ailemin mutluluğunu istiyorum. Ancak gerçekten seçmem gerekirse çocuklarımın mutluluğunu seçerim."* Gülay Elmazova, mutlu olduğunu ama seçim yapmanın zor olduğunu belirtmiştir. Mümkün olduğu ölçüde ikisini de seçmeye çalışmaktadır. Öznur Tahir ise diğerlerine göre daha uzun açıklama yapmış ve çoğu zaman mutlu ve hoşgörülü olduğunu ve iyimser olmaya çalıştığını bildirmiştir. Bu da onu mutlu ediyor. Tahir daha sonra şunları söylemiştir: *"Ama normal ve doğaldır ki, herkes gibi değişik bir şeylerle karşılaştığımızda bazı şeyler bizi mutsuz edebilir. Kimi seçerim sorusuna, yanıt vermek biraz zor çünkü aile daha ağır basıyor. Genelde ikisini götürmeye çalışıyorum. Ne var ki, birgün seçim yapmam gerekirse zor bir karar olsa bile, herhalde kendi mutluluğumu seçmek zorunda*

kalabilirim. Çünkü ebeveyinlerimiz bizi dünyaya getiriyor ama biz de kendi yaşamımızı kurmak için zaman zaman kendimizden yana olmak zorunda kalabiliriz."

Türk erkeklerin yanıtlarında, neredeyse kadınlarla aynı sonuç ortaya çıkmıştır. Herkes kendini mutlu bir insan olarak görmekte ancak bazen, mutsuz anlar ya da ailedeki genel mutluluk durumundan dolayı o duygunun değişebileceğini açıklamıştır. Kendisinin ya da ailesinin mutluluğunu seçme konusunda, katılımcılar ikisini de seçmeyi istemektedir. Onların söylediklerine göre, sadece kendi mutluluğunu seçen birisi normal değildir ve kişisel mutluluk aile mutluluğuna bağlıdır. Barkın Akan, "Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?" sorusuna verdiği yanıtta, ikisinin birbirine çok bağlı şeyler olduğunu; kendisinin mutlu olduğunda ailesinin de olduğunu belirtmektedir. Ona göre, ikisini ayrı ayrı görmek biraz zor. Akan, kendisini mutlu bir insan olarak görüyor. Bülent Şabanov, soruya yanıt vermenin çok zor olduğuna vurgu yaparak sunları bildirmiştir: *"Ailemizde, kendi aramızda mutluyuz evet ama maddi durumlardan dolayı biraz sıkıntı yaşıyoruz. Öncelikle ailemizin mutluluğunu seçerim elbette."* Faton Çiçek, ikisini de seçmek istiyor ama gerçekten seçmesi gerekirse ailesinin mutluluğunu seçeğini açıklıyor. *"Ailem mutlu olursa ben de mutluyum"* diyordu. Sunai Osmanov da şu açıklamayı yapmıştır: *"Evet, mutlu bir insan olarak görüyorum kendimi. Kendi ya da ailemin mutluluğu arasından seçim yapmıyor, ikisini de seçiyorum. Bana göre, sadece kendi mutluluğunu seçen insan, biraz normal değil."* Tunay İbraimov, çok mutlu. Ama öncelik ailesi ve çocuklarının mutluluğu. Bu nedenle tam olarak seçim yapamıyor, ikisini de istiyor.

Bu başlık altındaki son soru olan dokuzuncu soru, *"Size göre ve sizin için, boş zaman önemli mi (spor, arkadaşlarınızla oturmak, gezmek, eğlenmek vs.)?"* şeklindedir. Yanıtlar boş zamanın önemli olduğu yönünde çıkmıştır. Binnaz Tasev, bu soruya, kısa bir yanıt vermiş ve kendisi için boş zamanın özellikle çok önemli olduğunu bildirmiştir. Ona göre, her kadının boş zamanı olması lazım. Resmiye Hasanova da boş zamanın çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Hasanova şunları açıklamıştır: *"Sadece benim için değil, herkes için çok önemli olması gerekir. Arkadaşlarım ve çocuklarımla hoş zaman geçirmek, kitab okumak ya da sadece annelikten ve yaşamdan dinlenmek için boş zaman oluşturmaya çalışıyorum."* Esmeray İbraimova için de boş zaman önemlidir; bu önem sadece ailesiyle zaman geçirmekten gelmektedir. Aynı durum Gülay Elmazova için de

geçerlidir: *"Evet elbette önemli ve hergün bir boş zamanım olsa çok iyi olur"* demektedir. Öznur Tahir de "elbette önemlidir" diyenlerden.

Bülent Şabanov ve Sunai Osmanov soruya kısaca "evet, önemlidir" demiştir. Barkın Akan, çok önemli olduğunu, insanın sevdiği işleri yapabilmesi ve dinlenebilmesi için boş zamanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Faton Çiçek de şu açıklamayı yapmıştır: *"Evet, yaş, sağlık vb. açısından çok önemlidir. Örneğin, spor yapmamız gerekiyor. Ben de sporu seviyorum ve onu yapıyorum. Geziyorum, bu, benim için çok onemli ve her zaman en azından bir saat ayırıyorum. Bu yüzden boş zaman çok onemlidir."* Tunay İbraimov ise, boş zamanını genelde ailesiyle geçiriyor, *"Öyle en güzel oluyor"* diyor ve ekliyor *"Onun için evet, boş zaman çok önemlidir."*

Makedon katılımcılarla görüşmelerde, Türk katılımcılara yöneltilen sorular sorulmuştur. Burada, yapılan görüşmeler aktarılmadan önce sorular anımsatılmıştır. Söz konusu görüşmelerde yöneltilen ilk soru şu şekildedir: *"Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra anne, abla/ağabey, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?"* Kadın katılımcılar, kendi ailelerinde hiyerarşinin olmadığını açıklamışlardır. Her bir kararın, herkese aynı ve eşit söz vererek, ortak bir anlaşma ile alındığını söylemişlerdir. Çoğu zaman anneler ve babalar birlikte tartışmakta ve çocuklara da sorulmaktadır. Ancak, daha eski ailelerde ve genel olarak Makedon kültüründe, bazı yerlerde hâlâ hiyerarşinin olduğu ve erkek sözünün daha çok dinlediği ifade edilmiştir. Kadın katılımcılardan Snezana Mitrova evli, 61 yaşında ve ilkokul öğretmeni. Mitrova, soruya verdiği yanıtta, ailesinin hiyerarşi ile yönetilmediğini belirtmiştir. Snezana Mitrova konuşmasını şöyle sürdürmüştür: *"Biz ortak karar, anlayış, tartışma ve uzlaşmaya dayalı olarak yaşıyoruz. Ailenin tüm üyeleri karar alma mekanizmasında aktif rol alır."* İkinci katılımcı olan Stefanija Tenekedzieva öğrenci, 22 yaşında, bekâr ve gazetecilik yapmaktadır. Tenekadzieva, görüşmemizde bu soruya karşılık olarak şunları anlatmıştır: *"Benim ailemin hiyerarşiye uygun olduğunu söyleyemem. Anne ve babam ailede eşit role sahiptir ve söz konusu çocuklar olduğunda da bu aynen geçerlidir. Bizler de karar alma mekanizmasında yer alırız ve düşünlerimizi açıkça dile getiririz. Bu düşünceler de çoğunlukla değerlendirmeye alınır."* 52 yaşında, evli ve kreş öğretmeni olan Suzana Knezevic, "Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra anne, abla/ağabey, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?" sorusuna yanıt verirken *"Hayır"*

diyerek ailesinin, hiyerarşik yapıya sahip olmadığını açıklamıştır. Knezevic'in ailesi bildirdiğine göre, tüm aile üyelerinin eşit olduğu, kararların ortak olarak alındığı, olayların ne olursa olsun ebeveynler ya da çocuklar tarafından dile getirildiği modern bir ailedir. Onlar, her zaman ortak bir noktaya ulaşmayı deniyor. 25 yaşında, evli ve özel bir şirkette çalışan Kristina Kraljevska ise, soruyu yanıtlarken yeni evlendiği için önce bu evlilik üzerinden aile bağlamında soruyu değerlendirebileceğini belirterek, aslında, kendilerini modern bir aile olarak saydıklarını, her konuda birbirlerine saygı gösterdiklerini ve her sorun için uzlaşıp, anlaştıklarını kaydetmiştir. Kraljevska, şunları anlatmıştır: *"Sorunlar hakkında tartışıyoruz, kendi düşüncelerimizi anlatıp, sonunda bir ortak nokta bulmayı çalışıyoruz. Küçük ailemizde eşit rolümüz var ve hiyerarşi yok. Ama, eski ailem için konuşursam, yani annem ve babam ile evlenmeden önce durum çok farklıydı. Kuşak farklılıklarından dolayı, elbette babam en üstteydi ve çoğu zaman anneme sormadan karar verirdi. Bence, o hiyeyarşik bir ailedir. Ama, artık, kendi ailem öyle değil."* Vangelica Timcheva, 29 yaşında, bekâr ve çevirmen olarak çalışmaktadır. Ona göre, ülkesi Makedonya ve kültürlerinde her ailede biraz hiyerarşi var. Özünde hâlâ geleneksel olduklarına inanmaktadır. O, genellikle, ailelerin en üstünde erkeklerin (baba) olduğunu ve onun düşüncelerinin en önemli konumda bulunduğunu belirtmektedir. Timcheva, sözlerini şöyle sürdürmüştür: *"Onun yanında kadın (anne) var ve çoğu zaman erkeğin düşüncelerini destekliyor; ancak belirtmek gerekir ki, erkekler, kadınların düşüncelerini dinliyor ve saygı gösteriyor, ikisi birlikte tartışıp ortak bir çözüm buluyor. Ondan sonra, çocuklara bildiriyorlar. Çocuklar olgun olduğu zaman kendi düşüncelerini rahatça söyleyebilir ve ebeveyn tarafından saygı gösterilmektedir. Özetle, dışarıdan bakıldığında sadece anne ve baba kararlar veriyor diye görünmesine karşın, aslında çocuklar da çok önemli rol oynamaktadır. Ailelerin çoğu, bizimki dahil, iyi bir iletişim kuruyor ve ailenin iyiliği için orta bir nokta bulmayı çalışıyor."*

Erkeklerin yanıtlarında karışık sonuçlar çıkmıştır. Katılımcıların bazıları hiyerarşinin olmadığını, artık, modern ailelerde her kararın birlikte, tartışılarak ve anlaşılarak alındığını söylemiştir. Ancak, bazı yanıtlarda, bazı ailelerde herkesin dinlendiği ama sonuçta erkeğin sözünün geçtiği anlaşılmaktadır. Kadınlarda olduğu gibi, erkeklerde de, yaşlı insanlarda ve evlenmeden önce kendi ailelerinde hiyerarşinin daha açık olduğu açıklanmıştır. Erkek katılımcılardan 66 yaşında, evli ve emekli olan Blagoj Dzajkovski, "Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra

anne, abla/ağabey, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?" sorusuna şu karşılığı vermiştir: *"Ben hayır derdim. Çünkü bence aile bir birliktir ve her şey açıkça tartışılmalı ve kararlar ortak noktada buluşarak ve tartışılarak alınmalıdır. Bence ailede hiç kimsenin diğerleriyle ortak noktada buluşmadan bir şeyleri dikte etme gücü olmamalıdır."* Darko Janackov, 30 yaşında, evli ve mühendistir. Janackov, *"Ülkemizdeki bütün geleneksel aileler gibi, benim ailemde de babam ailenin başıydı. Buna karşın hiyerarşi çok sıkı değildi, ailedeki herkes önceden alınmış kararları tartışabiliyor ancak elbette babamın istemediği kararları veto etme hakkı vardı"* diyerek evlenmeden önceki ailesindeki durumu özetlemiştir. Darko Janackov'un şuanki ailesine ilişkin düşünceleri de şöyledir: *"Benim şuanki ailemde herşeyi eşimle birlikte kararlaştırıyoruz yani hiyerarşi ailemde yok."* Jovan Popov 24 yaşında, bekâr ve hukuk öğrencisi. Popov, soruyu yanıtlarken, *"Ailemizde hiyerarşi yok. Bana göre biz modern bir aileyiz. Aramızda yaş ya da cinsiyete göre bir ayırma olmadığı için, kararlar aldığımızda ya da bazı sorunlar olduğunda hep beraber tartışıyoruz ve uzlaşıyoruz. Elbette, ebeveynimize, biraz daha yaşlı, deneyimli ve bilgili olduğundan dolayı bazen üstünlük sağlıyoruz"* değerlendirmesini yapmıştır. 67 yaşında, evli ve emekli öğretmen olan Stavre Stankovski, diğer katılımcılara oranla daha kısa bir yanıt vermiş ve *"Ailemde hiyerarşi yok. Her kararı, tartışarak, anlaşarak ve uzlaşarak veriyoruz"* demiştir**.** 28 yaşında, bekâr ve muhasebecilik yapan Zivko Tasev'in ailesinde ise, kısmen hiyerarşik bir organizasyon var**.** Kararlar, kısmen oy verme sistemi ile alınıyor. Ancak, çok önemli kararlarda çoğu zaman babasının sözü belirleyici olmaktadır. Nitekim, zaman zaman ailesinin farklı düşüncelere sahip olmasına karşın, babası kendi kafasına göre başka kararlar da verebiliyor.

Görüşmemizde ikinci soru *"Toplumda hiç maddi, sosyal, eğitim veya başka bir durumunuzdan dolayı ayrım yaşadınız mı?"* şeklinde sorulmuştur. Yanıtlara göre, Makedonya'da, kötü ekonomik ve siyasi durumdan dolayı, genellikle küçük şehirlerden gelen insanlar ayrımcılık ile karşılaşıyorlar. Aynı zamanda, yöneten siyasipartiye destek olmayan insanlara karşı da iş, sosyal yaşam vb. konularda sık sık ayrımcılık yapıldığı ortaya çıkmıştır. Ancak, katılımcıların çoğu kişisel olarak hiç ayrımcılık yaşamamışlar ama ülkede olduğunu kabul etmektedirler. Snezana Mitrova soruya, *"Ben hiçbir zaman ayrımcılığa uğramış gibi duyumsamadım. Bildiğim kadarıyla, benim ailem ve arkadaşlarım içinde aynı durum geçerli"* yanıtını veriyordu. Stefanija Tenekedzieva, *"Bazen"* diyerek şu örneği vermiştir*: "Örneğin, ülkemizin başkenti olan Üsküp'te bizim*

gibi kişiler küçük şehirlerden üniversite okumak için geliyoruz ve bazen buranın yerlileri tarafından ayrımcılığa maruz kalıyoruz. Çünkü onlar kendilerini bizden üstün görüyorlar ve bizi daha düşük sosyal ve ekonomik statüye sahip olmakla yargılıyorlar. Sözünü ettiğim insanlardan kadın olanlar bizi ayrıca onların işlerini ve erkeklerini çalmakla suçluyorlar. Ayrıca, bizi kafalarında sanki biz okumaya gelmemiş ancak yoksul ve asıl amacı Üsküp'teki erkeklerle evlenmek olan kızlarmış gibi damgalıyorlar." Suzana Knezevic, kısa yanıtında hiçbir ayrımcılığa uğramadığını "hayır" sözcüğüyle açıklıyordu. Kristina Kraljevska ise, evlenmeden önce, ailesi içinde ayrımcılık duyumsamış. Bazen düşüncelerine hiç kimse önem vermiyormuş ya da onları açıklamak için özgür ve rahat duyumsamıyormuş. Ancak, meslek yaşamında, iş aradığında ya da işyerinde gazeteci bir kadın olmasına karşım, hiç bir zaman ayrımcılık yaşamamış. Şöyle diyordu: *"Ülkemiz iş yerlerinde ayrımcılık konusunda daha da gelişiyor ve ben budurumdan çok memnunum. Örneğin, iş yerlerine başvurduğum zaman artık, hiç kimse hiçbir zaman evlilik ve çocuklar konusunda sorular sormuyor. Bu, kadın olarak benim için çok önemlidir."* Vangelica Timcheva da, şimdiye kadar hiçbir konuda ayrımcılık duyumsamamış. Ancak, Makedonya'nın şuanki çok kötü sosyo- ekonomik durumundan dolayı arkadaşlarının çoğu, onların ekonomik durumu (yoksul olan varsıl olanlardan), eğitim durumu (üniversite diploması olmadığında iyi bir iş bulamazsın, yöneten siyasi partilere destek vermiyorsan tekrar iş bulamazsın ya da bulduğun iş yeterli bir maaş, özel ve profesyonel gelişme sağlamıyor) ve sosyal durumundan dolayı (boşanmıs olanlar gibi) ayrımcılık yaşamışlar.

Makedon erkeklerin çoğu Makedonya'da ayrımcılığın olmadığını ve kendilerinin hiçbir zaman yaşamadığını ifade etmişlerdir. Ancak bazıları çevrelerinde tanıdığı kişilerin ayrımcılık ile karşılaştığını kabul etmişlerdir. Diğer katılımcıların yanıtlara göre, en fazla siyasi durumdan dolayı, Makedonya'da ayrımcılık yapılmaktadır. Genel olarak herkes ayrımcılığın kötü olduğunu ve onu onaylamadığını söylemiştir. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski temel olarak Makedonya'da ayrımcılık olduğunu ve bunun genellikle ülkedeki politik durumdan kaynaklandığını düşünmektedir. *"Örneğin, Makedonya'da iki ana siyasi partiden birine üyeyseniz, büyük olasılıkla ayrımcılığa uğrarsınız"* demekte ve buna örnekleri şöyle sıralamaktadır: Uygun olmanıza karşın, herhangi bir iş bulamazsınız veya çevrenizdeki tüm insanlar sizi diğer partiye katılmanız konusunda baskı yapar vb. Elbette, bu, tam zıt şekilde de işleyebiliyor. Darko Janackov kısa yanıtında hiçbir zaman ayrımcılık duyumsamadığını

anımsatmıştır. Jovan Popov ise, soruya şu karşılığı vermiştir: *"Kişisel olarak, daha önce hiç ayrımcılık yaşamadım. Ama, yakın arkadaşlar ve aile çevremizden bazı ayrımcılık gören insanlar tanıyorum. Ama, bu konudaki düşüncem net:Kesinlikle onaylamıyorum ve ona karşıyım. İnsanlar, hiçbir konu hakkında ayrılmamalı ve ayrımcılık yaşamamalı."* Stavre Stankovski de ayrımcılık yaşamadığını, çevresindeki insanların da ayrımcılık yaşamadığını, hatta Makedonya'da ayrımcılık yaşanmayacağını ifade etmiştir. Son olarak Zivko Tasev**,** *"kesinlikle hayır"*derken, çevresinde hiçbir zaman, hiçbir durumundan dolayı ayrımcılık yaşamadığını belirtiyordu.

Üçüncü soru şu şekildedir: *"Hayatınızda, yeni arkadaşlar, yalnız yaşamak, iş değişikliği ve yurt dışına çıkmak vs. gibi, daha önce hiç yapmadığınız şeyleri ya da kısacası köklü bir değişiklik yapmaya kolaylıkla karar verebilir misiniz?"* Makedon kadınların çoğu, cesaret göstererek köklü bir değişiklik yapmaktan korkmadığını söylemişlerdir. Ancak, evli ve biraz daha yaşlı katılımcıların yanıtlarında, korku duyumsadıkları ve sadece ailelerine daha iyi yaşam sağlayabilmek için öyle bir şey yapılabilecekleri sonucu çıkmıştır. Kadın katılımcılardan Snezana Mitrova, üçüncü soruya, *"Etraflıca düşünüp taşındığımız zaman ailecek yeni bir işe girme, arkadaş çevremizi genişletme ve hatta başka bir ülkeye taşınma şeklindeki kararları hızlıca alabiliyoruz"* diyerek, bu tür kararları yarar sağlayacağından emin oldukları zaman dile getirdiklerini belirtmiştir. Düşüncesine örnek olarak da, daha iyi maaş, eğitim olanakları, daha rahat iş teklifleri, daha iyi bir çevreyi göstermiştir. Stefanija Tenekedzieva, aynı soruya, karakterinde en zayıf noktanın hızlı karar verememesi olduğunu, her şeyi düşündüğünü ve sonuçta her olası senaryoyu gözden geçirdiğini belirtmiştir. Suzana Knezevic, yeni bir işin daha iyi olanaklar sunduğunda kabul edebileceğini veher zaman yeni insanlarla tanışmaya ve kaynaşmaya açık olduğunu belirterek şunları anlatmıştır: *"Sanırım benim için en zor şey, başka bir ülkeye taşınma kararı; açıkçası ben başka bir ülkede yaşamak istemiyorum. Bununla birlikte, eğer bu ailemin yararına bir durum ise ayrılma kararını yakınlarımın iyiliğini düşündüğüm için alabilirim."* Kristina Kraljevska için aslında bu konu alışılmadık bir şey değil. Çocukluğundan beri ailesi, onu her zaman burada olamayacağını düşünerek yetiştirmiş ve ondan dolayı büyük değişim kararlarına hazır ve açıkmış. Kraljevska şöyle sürdürüyordu konuşmasını: *"Örneğin, en son öyle bir kararı geçen sene aldım. Nerede kalacağımı, hangi parayla yaşacağımı, ne yiyeceğimi ve nasıl yapabileceğimi düşünmeden bir dakikada, başka ülkeye taşınmaya karar verdim. İş yaşamımda da*

durum aynıdır. Başka bir iş bulmadan ve hiç pişman olamadan eski iş yerimden ayrıldım ve kısa zaman sonra yeni bir iş bulabildim." Vangelica Timcheva da,karakteri itibariyle değişiklere kolay alışabildiğini bildirmiştir. Hatta onun için, bunlar bir meydan okumaymış ve her zaman iş, ülke, şehir değişikliği ve farklı, cesur deneyimlere açıkmış. Timcheva, son olarak meraklı bir insan olduğunu ve bunun olumlu bir şey olduğunu söylemiştir.

Erkeklerde bu konular karşısında biraz daha kapalı ve sınırlı olduğunu gösterilmektedir. Onlara göre, yeni arkadaşlar sorun olmayabilir ama yurt dışına çıkmak gibi bir risk almaya hazır değildirler. Ayrıca, bazıları böyle bir gerek duymadığını ya da öyle bir karakter sahibi olmadığını söylemiştir. Evli olmayan katılımcılar her türlü değişiklik yapmaya hazır duyumsadığını ancak yurt dışı gibi daha büyük değişiklik yapmak için önceden biraz daha düşünmek gerektini açıklamıştır. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski "Hayatınızda, yeni arkadaşlar, yalnız yaşamak, iş değişikliği ve yurt dışına çıkmak vs. gibi, daha önce hiç yapmadığınız şeyleri ya da kısacası köklü bir değişiklik yapmaya kolaylıkla karar verebilir misiniz?" sorusuna şu karşılığı vermiştir:*"Açıkçası bir biçimde kararları almak kolay değil. Bunun nedeni yalnız olmamamdan, geniş bir aileye sahip olmamdan veya başka bir ülkede yaşamanın daha iyi olup olmayacağını bilememden kaynaklanıyor. Öte yandan, başka bir ülkeye taşınma olasılığını daha önce hiç düşünmedim. Özellikle de şimdi, bu yaşta hiç düşünmüyorum."* Darko Janackov, görüşmede değişiklikleri sevmeyen biri olduğunu dürütçe söylüyordu. Ona göre, ancak zaman zaman içinde bulundukları durum onları hızlı karar almaya ve taşınmaya zorunlu kılabilir. Janackov sözlerini, *"Bu spontane gelişen durumlardan biri de kız arkadaşımla evlenmem ve ardından Almanya'ya taşınmamla ilgili karar vermemdi"* diyerek sonlandırıyordu. Jovan Popov'un yaşamında köklü değişiklikler yapmak karakterine göre değilmiş. Ama yine de, ona daha iyi ve kaliteti bir yaşam için bir garanti sağlıyorsa, o zaman karar verebilirmiş. Stavre Stankovski isevşunları açıklamıştır:*"Öyle bir karar vermek için gerek varsa ya da acil bir durum ise evet verebilirim. Ancak, şimdiye kadar öyle bir şey olmadı, şimdi de öyle bir zorunluluk yok. Benim ve ailem buradaki yaşamımızdan memnunuz."* Zivko Tasev da hâlâ evli olmadığını anımsatmış ve bu nedenle, iş ve arkadaşlarla ilgili kararları kolaylıkla alabileceğini belirtmiştir. Tasev, daha sonra şöyle demiştir: *"Ama, başka ülkeye taşınmak ya da din ve manevi değerlerimize karşıt olan bir karar ise iki kere*

düşünmem gerekir. Ne var ki, bir şeyin bana olumlu bir sonuç getireceğini biliyorsam, o zaman kesinlikle yaparım."

Dördüncü soru şu şekildedir: *"Sizin için, kendi düşünceleriniz mi yoksa bulunduğunuz ortamın ve ailenizin düşünceleri mi daha önemlidir? Ayrıca düşüncelerinizi açıklamakta özgür duyumsuyor musunuz?"* Kadınların yanıtlarında onların ifade özgürlüğü ve kendi düşüncelerinin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, ailelerin düşüncelerinin her zaman göz önüne alındığı ve saygı gösterildiği açıklanmıştır. Snezana Mitrova'nın soruya verdiği karşılık şu şekilde olmuştur: "*Benim kendi inanışlarım var ve kendimi sorumluluk sahibi, onurlu ve makul birisi olarak görüyorum. Ek olarak inanıyorum ki, doğru kararlar alırım ve onları olabildiğince izlerim."* Stefanija Tenekedzieva, her zaman ailesinin ve çevresindeki insanların bir konudaki görüşlerini değerlendirmeye alıyor ancak bu düşünceler onun sonuçtaki düşüncesinde tümüyle etkili olmuyor. Genellikle düşüncelerini dile getirmekte ve bu konuda dik durmakta serbest ama elbette bunun çeşitli sonuçları da oluyor. Düşüncesini ifade etmesinin özgürlüğünden kaynaklandığını düşünüyor ve bu nedenle tartışmalara giriyor ama bunun da olumsuz sonuçları oluyor. Suzana Knezevic, *"Açıkçası ben durum ne olursa olsun, karar alma gibi durumlarda her zaman olması gerekeni ortaya koyarım. Her zaman benim, başkasının etkisi altında kalmadan kendi düşüncem ve tavrım vardır"* diyerek şunları söylüyordu: *"Her zaman düşüncelerimi özgürce ifade edebilirim. Durum, ben, ailem ve çevremdekiler arasında bir çözüm bulmak olduğunda her zaman ortak bir anlaşma zemini oluşturmayı seçerim. Sonuçta, hepimiz bir bütünüz ve ortak etnik ve ahlaki inançlarımız var."* Kristina Kraljevska'nın ise başka insanlardan etkilenmesi durumu çok nadir oluyor ya da hiç olmuyor. Genelikle kendi düşüncelerini dikkate alıyor. Başka insanlar onun haksız olduğunu düşünse bile görüşlerini açıklamakta korkmuyor. İnsanların kendisi hakkında ne düşündügü ile ilgilenmiyor, kesinlikle korkmuyor, utanmıyor ve dedikodulara önem vermiyor. Elbette, vicdani sorunlar yaşadığı da olmuyor değil ve bu nedenle zaman zaman kendini sorguluyor. *"Ama hiç bir zaman özgür ifade haklarımla ilgili beni durdurmadılar"* diyor. Vangelica Timcheva, ailesinin düşüncelerinin kendisininkinden çok farklı olduğu zaman bile saygı gösterdiğini ve kendisi için çok önemli olduğunu bildirerek şunları anlatıyordu: *"Çevremin görüşleriyle ise hiç ilgilenmiyorum. Elbette, zaman zaman çevremdekilerin dedikodu yapabileceğini biliyorum ama düşüncelerimi ve görüşlerimi açıklamakta ve bunlara göre davranmakta özgür duyumsuyorum. Ancak istisnai olarak,*

ailemdeki en yakın insanlar örneğin annem, babam, kardeşim benden düşüncelerimi yeniden gözden geçirmemi isteyecekse, gerçekten bunu yapabilirim. Yaşam ilkem, 'yaşayın ve başkalarının yaşamasınaa izin verin'dir."

Makedon erkekler ifade özgürlüğü konusunda önemli bir noktayı vurgulamışlardır. Kişisel olarak ve aile içinde, erkeklerin çoğu düşüncelerini açıklamakta özgür duyumsadıklarını, ancak toplum içinde, siyasi durumdan dolayı o kadar rahat olmadıklarını açıklanmışlardır. Kimin düşünlerinin daha önemli olduğu sorusunda, genel olarak hem kendi düşünceleri hem de ailelerinin düşüncelerine saygı gösterildiği ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, "Sizin için, kendi düşünceleriniz mi yoksa bulunduğunuz ortamın ve ailenizin düşünceleri mi daha önemlidir? Ayrıca düşüncelerinizi açıklamakta özgür hissediyor musunuz?" sorususu yanıtlarken şöyle diyordu: *"Dürüst olmak gerekirse Makedonya'da birileriyle konuşurken, düşüncelerinizi dile getirirken dikkatli olmanız gerekir,özellikle şuanki siyasi ve ekonomik durumda. Benim ailemi soracak olursanız; aile içerisinde biz duygu ve düşüncelerimizi rahatlıkla dile getiriyoruz ve aile içinde herkesin duygu ve düşüncesi değerlendirmeye alınıyor. Sonunda her zaman bir ortak noktada buluşuyoruz ve herkes mutlu oluyor."* Darko Janackov, düşüncelerini çok açıkça söyleyen, davranışlarını belli eden biri değil. Hatta kimseyle tartışma içerisine girmiyor. Kısaca o, bu tarz durumlardan çoğunlukla kaçınmaya çalışıyor. Elbette, durum seçeneklerden seçim yapmaya gelirse kendi düşüncesi ve davranışları oluyor. Ancak bunu toplum içinde çok göstermiyor. Jovan Popov Makedonya'da, olumsuz sonuçlarla karşılaşmadan, ifade ve davranış özgürlüklerinin olmadığını belirterek şunları açıklamıştır: *"Ancak, düşüncelerim farklıdır. Kendimi özgür bir insan olarak görüyorum ve her zaman ifade etmeyi seçiyorum. Bu yüzden, ortamın ve çevremizin yargılamasına karşın, düşüncelerimi açıkça söyleyebiliyorum. Ailemin düşüncelerine ise her zaman önem veriyorum. Aslında, herkesin mutlu ve memnun olması için, her zaman bir denge bulmaya çalışıyorum."* Stavre Stamkovski de her zaman düşüncelerini açıkça ifade edebildiğini ve ve davranış sergileyebildiği bildirmektedir. Ama bu, her zaman onun haklı olduğumu göstermiyor. Aile üyeleri ise her zaman kendi düşüncelerini söyleyebilir. Aralarında tartışmaktadırlar ve bir ortak karara ulaşmaktadırlar. Zivko Tasev ise, düşündüğü şeyleri her zaman söylüyor, zaman zaman ağızı kafasından daha hızlı çalışıyor ama karakteri öyledir.

Beşinci soru şöyle kurgulanmıştır: *"Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)"* Bu soruda, genellikle modern ailelerde artık hem kadınların hem de erkeklerin her bir kararı birlikte almaya çalıştığı ortaya çıkmıştır. Ancak, kadın katılımcılar, bazı ailelerde erkeklerin sözünün daha fazla geçtiğini ayrıca bazı kadınların şiddete maruz kaldıklarını duyurmuştur. Kadın katılımcılardan Snezana Mitrova soruyu yanıtlarken şunları ifade etmiştir: *"Bana göre bir aile karı, koca ve çocuklardan oluşmaktadır. Ek olarak her karar, aile içindeki tartışmalardan ve uzlaşmalardan sonra alınmalıdır."* Stefanija Tenekedzieva, genel olarak konuşulduğunda kendi toplumlarında erkeklerin hâlâ merkezde bulunduğunu anımsatarak, bunun köklerinin geçmişten geldiğini düşündüğünü bildirmiştir. Ona göre, gelenekler de bunda etkili. Ülkelerinde yaygın olarak şimdi bile erkeğin ailedeki en önemli kişi olduğuna inanan eski geleneksel düşünce tarzı yaygındır. Bu düşünce tarzında da kocalar, eşlerinin üstündedir ve ailenin başı olarak kabul edilirler. Ek olarak kocalar, eşler ve çocuklar genellikle kocanın anne babasının yanında yaşarlar. Bu durumda söz konusu anne baba da dinamiğin bir parçası olur. Onun ailesinde herkes eşittir ve geleneksel aile yapısı uygulanmaz. Herkes düşünlerini dile getirir. Hatta zaman zaman annesi önemli kararları kendisi alır. Öte yandan son birkaç yıl içerisinde olumlu yönde ciddi gelişmeler olmuş ve gençler eski geleneklerin özelliklerini reddetmişler ve evliliklerde eşitliği getirmişler. *"Umarım bu düşünce tarzı önümüzdeki dönemde daha da yaygınlaşır ve büyür"* diyordu. Suzana Knezevic, soruya verdiği yanıtta, kaç çocuk sahibi olunacağı ve finansal konularda erkek ve kadının ortak karar alma süreci izlemesi gerektiğini belirtiyordu. O, kimsenin, aile üyelerine ve eşine danışmadan karar almaya hakkı olmadığını ifade ediyordu. Ona göre herşeye anlaşma yoluyla karar verilmelidir. Son zamanlarda birçok ailede karar alma bu şekilde oluyor ancak o, en doğru yolun bu olmasına karşın, daha geleneksel ve kırsal alanlarda yaşayan aileler için karar alma şeklinin bu yol olmadığını düşünüyor. Kristina Kraljevska da, ülkelerinde geleneklerin hâlâ çok önemli olduğunu, bunun anlamının en önemli kararları alanın ve toplumda en üstte olanın erkekler olduğunu kaydetmiştir. Kraljevska sözlerini şöyle sürdürmüştür: *"Hatta, bence, Makedonya'da kadınlar küçümseniyor, şiddet ve ayrımcılığa maruz kalıyor. Aslında, ülkemizde, kadınlar, erkeklele eşit değil. Örneğin, meslekleri 'bayan' ve 'bay' olarak ayırıyoruz, sadece iki kadın belediye başkanı olarak seçilmiş ve şimdiye kadar hiçbir kadın bakan olmamış. Bunlardan kimin egemen olduğunu açıkça*

görebiliriz." Son katılımcı kadın olan Vangelica Timcheva ise, "Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)" sorusuna şu karşılığı vermiştir: *"Kültürümüzde, aile, çocuk sayısı, ekonomi konularındaki kararlarda kadın ve erkek eşittir. Genelikle, kadın ve erkek tartışıp ortak bir karar veriyor. Ancak, aile konularının dışında örneğin iş yerlerinde, siyasette vs. erkekler daha yetkili sayılıyor ve kadınlara yeterli yetenekli ve eşit olarak bakmıyorlar. Bunun nedeni de gelenektir."*

Makedon erkekler de bu konuda benzer bir düşünceye sahiptir. Onların söylediklerine göre, hâlâ erkeklerin daha belirleyici ve onların ailede daha yüksek bir konumda olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılarından biri, öyle olması gerektiğini de düşünmektedir. Ancak, günümüzde ve aileler içinde artık bu kuralın yavaş yavaş kaybolduğu ve kararların tüm aile üyeleriyle birlikte alındığı belirlenmiştir. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, "Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)" sorusunu yanıtlarken şöyle demiştir: *"Bana soracak olursanız, ailemde bütün kararlar birlikte alınır. Her aile üyesinin düşüncesi değerlendirmeye alınır. Eşimin, çocuklarımın hatta torunlarımın bile. Ben, çok sayıda kişinin kafa kafaya vererek, bir kişiden daha iyi sonuçlar alabileceğini söyleyen o eski inanışa bağlıyım."* Darko Janackov da şunları anlatmıştır: *"Ben herkesin herkesi tanıdığı küçük bir şehirden geliyorum ve gelenekler çok katı. Bunun anlamı erkek, ailenin başı ve yöneticisi konumunda şeklindedir."* Jovan Popov, geleneklerine göre, genellikle, ailelerde karar verenin ve en üste olanın erkek olduğunu açıklamıştır. Ona göre, günümüzde, bu gelenek artık yavaş yavaş ortadan kayboluyor ve artık, ailelerin çoğu beraber tartışıyor, herkesin düşünleri göz önüne alınıyor ve karar veriliyor. Kendi düşüncesi de bu yönde Popov'un ve ona göre ailelerin bütün üyelerinin eşit olması ve birlikte karar vermesi doğru olandır. Stavre Stankovski tam tersini düşünmekte ve ona göre büyük ve önemli kararlar için erkeklerin karar vermesi gerekir. Ama, ailedeki başka insanlar etkilenecekse örneğin eşi, o zaman onun düşünceleri de göz önüne alınıp uzlaşılması zorunludur. Zivko Tasev, geçmişte gelenklerine göre, ailede en üstte erkeğin yer aldığını ve genellikle kadınların çalışıp çalışamayacağı, kaç tane çocuk olacağı vs. gibi kararların erkekler tarafından alındığını anımsatmıştır. Tasev, günümüzde ailelerin çoğunda, böyle kararların ortak bir tartışma ve anlaşma ile alındığına vurgu yapmıştır.

Altıncı soru, *"Size göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel bir tanımı var mıdır yoksa duruma ve koşullara göre mi belirlenmektedir?"* şeklinde oluşturulmuştur. Makedon kadınlar bu konuda genel olarak "iyi" ve "kötü"nün evrensel tanımını desteklemiyorlar. Ancak, katılıcılardan biri, "iyi" ve "kötü"nün evrensel olduğunu desteklemektedir. Birinci kadın katılımcı Snezana Mitrova sanki akademik bir yanıt veriyordu. Bu soruya yanıtlar da evrensellik etrafında dönmüştür. Mitrova şöyle dedi: *"İnanıyorum ki, iyi ve kötünün tanımlanması konusunda evrensel bir düşünce var. Bunlar ruhsal, etik ve yasal düşünceler. Temel olarak beni ve yakınımdaki insanları mutlu eden ve doyuran, destekleyen unsurları iyi olarak tanımlarım. Gerilim yaratan, mutsuzluk veren, boşluk doğuran ve doyum sağlamayan unsurları ise kötü olarak tanımlarım."* Snezana Mitrova, *"Ayrıca yasaların olduğunu da unutmamak gerekir. Bence herkesin kafasında iyi olarak değerlendirilen ve izin verilen bir çerçeve var. Bunun aksi de geçerli. Ben genellikle bu kurallara uygun olarak hareket ederim. Çocuklarıma da aynı şekilde davranmalarını en iyi şekilde öğretmeye çalışırım"* açıklamasını yapmıştır. Stefanija Tenekedzieva, her şeyi siyah ve beyaz olarak tanımlamanın mümkün olmadığını düşünüyor. Bazen şartlar, kötü olarak tanımlayabileceğimiz şeylerin farklı yargılanmasına neden olabilir. Bu düşüncemin aksine kötü bir olayın cezasız kalmayacağını düşünüyor ama insanların daha önceki hatalarında ve kötü seçim tercihlerinden çok önemli dersler alabileceklerine de inanıyor. Ona göre, yaşamda hepimiz en az bir defa hata veya kötü tercih yapmışızdır ve onu nasıl düzelteceğimizi bilememişizdir. Suzana Knezevic'e göre, biz her zaman "kötülük" yapmış kişinin gözünden bakmalıyız. Bu yolla, olayların arkasındaki gerekçenin kişiyi "kötülük" yapmaya zorlayıp zorlamadığını görebiliriz. Bu tarz durumlar, belki, bir şekilde gerekçeli olabilir. Bununla birlikte, bu gerekçeler, "kötülüğün" durumuna göre değişkenlik gösterebilir. Eğer bu kötülük gerçekten ciddi ve zararlıysa gerçekleştirilmemelidir. Bu durum, evrensel olarak oluşmuş genel düşüncelerle kabul edilebilir olmalıdır. Kristina Kraljevska ise şeylerin her zaman birinci bakıştaki gibi olmadığını inanıyor. Her hikâyenin iki taraf var. O yüzden, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu her zaman herkesin düşündüğü gibi olmayabilir. Örneğin, hırsızlık kötü bir şeydir. Ama olaya diğer taraftan bakarsak, acaba birisinin çocuklarına yemek almak için bunu yaptığını öğrendiğinizde ne düşünürsünüz? Bundan dolayı, ona göre, "iyi" ve "kötü"nün evrensel bir tanımı yoktur, duruma ve şartlara göre değişebilir ve her olayın çift yönlü olduğuna inanıyor. Vangelica Timcheva çoğu zaman ikisinin açıklamasının

"evrensel" olduğunu belirterek şunları anlatmıştır: *"Herkes onun farkındadır. Ama, bence, bazen gri bir alan vardır. En basit örnek 'hırsızlık'. Evet, doğru olmadığına inaniyorum ama aç olan bir çocuk, marketten küçük bir şey alırsa, o kadar da kötü olduğunu düşünmüyorum. Herşey göründüğü gibi olmayabilir. Ama sonuçta bu sadece benim kişisel düşüncemdir. Bu "gri alanlar" konusunda, herkesin kendi düşünceleri olabilir. Bazı insanlar öyle bakmıyorlar. Her insan farklıdır ve herkesin düşüncelerine saygı gösterilmesi gerekir."*

Erkekler altıncı soruya benzer yanıtlar vermişlerdir. Sadece tek bir kişi "iyi" ve "kötü"nün evrensel tanımını seçmiştir. Diğer katılımıcılar ise, "iyi" ve "kötü"nün her zaman görüldüğü gibi olmayabileceğine inanmaktadırlar. Birinci erkek katılımcı Blagoj Dzajkovski, "Size göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel bir tanımı var mıdır yoksa duruma ve koşullara göre mi belirlenmektedir?" sorusuna karşılık verirken, bir şeyin iyi ya da kötü olmasının, koşulların ayrıntılı değerlendirmesine bağlı olarak değiştiğini belirtiyordu. Buna örnek olarak, aç bir çocuğun yemek çalması olayını örnek veriyordu. Dzajkovski, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür: *"Bundan söz edecek olursak, benim ülkemdeki şu anda çok sayıda aç hatta işsiz ve çaresiz kalmış çocuk, anne ve baba var. Bu tür sorunlar hükümetleri işaret eden sıkıntılardır."* Darko Janackov, iyi ve kötünün evrensel bir tanımı olduğunu düşünmüyor. Bir şeyin kötü olarak sınıflandırılmasına pek çok faktörün katkı sağladığını düşünüyor. Bu faktörlerden biri medya olabilir. Janackov'un, örnek olarak verdiği de şudur**:** *"Örneğin, ailemde bununla ilgili bir durum var. Geldiğim yer oldukça küçük bir yer. Başımıza gelenlerden sonra babam kötü ve yasal olmayan olarak tanımlayabileceğimiz bir şey yapmakla suçlandı. Çektiğimiz pek çok sıkıntıdan sonra onun masum olduğu kanıtlandı; ama olan olmuştu. Bir kez davası televizyonda göründükten sonra suçsuz bulunmasına karşın geleceği kararmıştı. Memleketim herkesin herkesi tanıdığı küçük bir yer olduğundan hikâye çok çabuk yayıldı. Masum olduğu kanıtlanana dek, tüm kasaba hem onu hem de ailemizi suçlu olarak damgaladı. Ve bir daha normal bir yaşam yaşama şansını yitirdik. Bugün bile, yani ben başka bir şehre taşındıktan çok sonra bile bu hikâye hâlâ peşimi bırakmıyor. Bu yüzden her şeyin bize doğru bir yolda sunulduğuna inanmıyorum."* Jovan Popov'a göre, her kuraldan bazı istisnalar vardır ve "iyi" ya da "kötü"nün ne olduğunu tanımlayabilmek ve uygulayabilmek için de aynı mantıkla düşünülebilir. Örneğin, insanlar çaresizlik içindeyken veya umutsuz bir durum olduğunda, geçimini sağlamak ve iyilik yapmak için bazı kararlar ve davranışlara kötü

olmasına karşın artık, farklı gözle bakıyor. Ama, hukukçu olarak ve yasal açıdan herkesin yasalara uyması ve saygılı olması gerekir. Ona göre, her bir insanın kendine özel bir düşünce ve anlayışı var ve bunun en iyi, mantıklı ve akıllı kararı getirebileceğini inanıyor. Stavre Stamkovski'ye göre ise**,** "iyi" ve "kötü"nün evrensel bir tanımı vardır. Herkes ne "iyi" ne de "kötü"dür. Örneğin, hırsızlık, alkol almak, kumar vs. kötüdür. Bu kadar basittir. Zivko Tasev degenç kuşakların "iyi" ya da "kötü"nün evrensel tanımı ile hiç sorunları olmadığına vurgu yapmıştır. Örneğin, onlara göre hiç bir şey evrensel değil. Ama, daha eski kuşaklara göre "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu konusunda geleneksel ve sıkı kurallar var. Tasev şöyle diyordu: *"Örneğin, gece yarısında evden çıkmak uygunsuz ve yasaktır ama günümüzde çocuklar, sormadan ya da anne babasından izin alıp sabaha kadar dışarıda kalıyorlar. Aslında, artık sadece daha eski kuşaklar günümüzdeki 'iyi' ve 'kötü' kavramların tanımlaması ile sorunu vardır."*

Yedinci soru şu şekildedir: *"Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?"* Katılımcıların bazıları ve genellikle daha yaşlı olanlar, geleneklerin değişmediğini ancak kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve zamanla küçük farklılıklar gösterdiğini ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılar ise, gelenek ve göreneklerin günümüzdeki hızlı yaşam ve teknolojik gelişme nedeniyle unutulmaya başlandığını açıklamışlardır. Snezana Mitrova, yedinci soruyu yanıtlarken, genel olarak gelenek ve göreneklerin değişmeyeceğini söylemiştir. Mitrova, ancak bunların insandan insana sözlü olarak aktarıldığı için genellikle orijinal hallerinden az ya da çok farklılıklar gösterebildiğine ve çoğunlukla hikâyelerin aslından biraz farklı olarak bittiğine vurgu yapmıştır. Snezana Mitrova, ama sonuçta temelin aynı olmasının gelenek ve göreneklerin çoğunlukla orijinal haliyle kalmasını sağladığını bildirmiştir. Stefanija Tenekedzieva, *"21. yüzyılda olduğumuzu düşünürsek, bu dönem son derece modern ve teknolojik bir çağ, gelenekleri hâlâ ayakta tutmak son derece zor olabiliyor*" diyerek konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür: *"Genellikle ileri yaştaki kişiler, halen bu tür gelenekleri gerek çevresindekiler gerek ailesindekiler aracılığıyla sürdürmeye çalışsalar da kuşaklar gelip geçtikçe gelenekler de öncekine göre farklı oluyor. Yani kısaca geleneklerin de zaman içerisinde değiştiğini ve zamana uyum sağladığını düşünmekteyim."* Suzana Knezevic'e göre, gelenekler ve görenekler değiştirilemez ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Ayrıca her kuşak, geçmiş kuşaklardan gelen gelenek ve göreneklere sıkıca bağlıdır. Örneğin, önemli bir dini tatil olduğunda yeni kuşaklar bu

tatili önceki kuşakların onlara aktardığı şekillere uygun olacak şekilde kutlarlar. Bazı gençler, tam olarak bu kutlama şekillerini bilmese de, onlar yaşlılara uygun şekilde kutlamayı sorabiliyorlar. Ancak kesinlikle kişiler, aynı din ve geleneklerden geliyor olmalıdır. Kristina Kraljevska ise, gelenekler ve adetlerin değişebilir olduğunu düşünmektedir. Hatta ona göre gelenekler ve görenekler çoktan değişmeye başlamış durumda. Kraljevska şunları anlatmıştır: *"Örneğin, düğünler, geleneğimizin çok büyük ve önemli bir parçasıdır. Ancak, bazı insanların ekonomik durumu kötü olduğundan bazı gelenekleri sürdürmelerini kısıtlıyor, biraz değiştiriyor ya da hiç yapmıyorlar. Ve bunu destekliyorum. Bence, artık daha açık görüşlü olmalıyız ve gelenekler toplumdaki değişikliklere göre değişmelidir."* Vangelica Timcheva da, gelenek ve göreneklerin duruma ya da koşullara, ortamdaki insanlara, zamana ve yer aldığı çevreye göre değişebilir ya da uyumlandırılabilir olduğunu belirtmiş ve günümüzde modern yaşamın ve diğer kültürlerin, kendi kültürleri ve gelenekleri üzerindeki etkilerinin görülebileceğini ifade etmiştir.

Erkekler de geleneklerin, zamana, duruma ve koşullara göre, teknolojik etkilerden dolayı değişebileceğine inanmaktadır. Blagoj Dzajkovski, "Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?" biçimindeki yedinci soruya verdiği yanıtta, düşüncesine göre gelenek ve göreneklerin kültürleriyle içe içe olduğunu söylemiştir. Dzajkovski, şöyle demiştir:*"Bizler de bir topluma bağlılık duyumsayan kişileriz. Bizim düşünce tarzımız gelenek, görenek ve dini inanışlarımızı sonuna kadar yerine getirmek, uygulamak ve inanmak üzerinedir. Ben, gelenek, görenek ve dini inançlarımı herhangi bir şekilde değiştirmeyi düşünmem."* Darko Janackov, dini geleneklerin korunması gerektiğine inanıyor. Ancak konu, saçma olan tüm ailenin bir arada akşam 5'de yemek yemesi gerektiği gibi geleneklere gelince değişiklikten yana. Bunu çok önemli bir şey olarak görmüyor. Ancak konu Noel vb. Hristiyan gelenekleri olduğu zaman, bu geleneklerin korunması taraftarı. Jovan Popov, gelenekler ve görenekler, kültür, kimliğimiz ve zihniyetimizinn önemli bir parçadır diyerek şu açıklamayı yapmıştır: *"Ancak, o gelenekler geçmişte daha sıkı ve değiştirilemezmiş, ama günümüzde, yaşamımızın sürekli yenileştirme süreciyle, yeni kuşaklar, eski adetleri değiştirip, yeni gelenekler oluşturuyor. O yüzden, zaman geçtikçe, geleneklerimizin çoğu yavaş yavaş değişiyor ve duruma göre uyumlandırılıyor. Bence bu iyi bir şeydir."* Stavre Stankovski de önceden, gelenekler ve göreneklerin değiştirilemez olduğuna vurgu yapmıştır. O da artık, yeni kuşakların gelenek ve görenekleri yavaş yavaş

değiştirdiğini düşünmektedir. Ona göre zamanla şeyler, insanlar, unsurlar değiştiği için, gelenekler de değişiyor. Bu hareketli zamanlarda "hayatta kalmak" isteniyorsa, değişikliklere uyum sağlanmalı ve daha açık görüşlü davranılmalıdır. Zivko Tasev de her geçen gün geleneklerin nasıl yavaş yavaş değiştiğine şahit olduklarını ifade etmiş, değişikliğin yeni teknoloji, modern zaman ve kuşaklardan etkilendiğini bildirmiştir. Yeni kuşaklar artık daha geniş bir bakış açısına sahiptir ona göre ve modern zamanlar artık, geleneklerde modern bir değişikliğin gerektiğini gösteriyorlar.

Sekizinci soru şu şekilde hazırlanmıştır: *"Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?"* Katılımcılar genellikle mutlu olduklarını açıklamışlardır. Ancak bazen mutsuz anlar da olabileceğini kabul ederken, mutluluğun farklı nedenlerle bağlı olduğunu belirtmişler. Snezana Mitrova, soruyu yanıtlarken, *"Ben oldukça mutlu bir kadınım, bir ailem var. Oğullarım, üvey kızlarım ve torunlarım var. Hepsi sağlıklı, aynı şehirde ve aynı ülkedeler. Okula gitmek, spor yapmak, konuşma özgürlüğü, birbirlerine saygı göstermek gibi ayrıcalıkları var. Yani iyi bir aileye sahip olmanın beni mutlu ettiğini söylemek istiyorum"*demiştir. Stefanija Tenekedzieva, mutlu birisi olduğunu duyurmuştur. Onun mutluluğu genellikle ailesinden ve kendine ait nedenlerden kaynaklanmaktadır. Mutluluk hali, ekonomik durumdan çok etkilenmiyormuş ancak kültürel ve ruhsal olaylardan etkileniyormuş. Mutluluğunun kaynağı olan en önemli unsurlar ise; ifade özgürlüğü, bireysel varlığı, seyahat özgürlüğü, giyim kuşam özgürlüğü, kendi arkadaşlarını kendisinin seçebilme hakkı, kendisi olma hakkı. *"Ne mutlu ki bunların hepsine sahibim"* diyor ve ekliyor: *"Bu nedenle kendimi mutlu birisi olarak tanımlayabiliyorum. Normal koşullarda hem kendimin hem de ailemin mutluluğunun birlikte olmasını isterim. Ancak biliyoruz ki bu durum nadiren yaşanmaktadır ve bir tarafı tercih etmek durumunda kaldığımda genellikle aileme çok yakın olduğum için onların mutluluğunu kendi mutluluğumun üzerinde tutarım. Zaten onların mutsuz olması beni de otomatik olarak mutsuz eder."* Suzana Knezevic de, kendisini mutlu bir insan olarak görenlerden çünkü mutlu bir aileye sahip. Kızı ve eşinin yanı sıra, başka yakın aile üyeleri de var; annesi, kız kardeşi ve iki güzel, sevgili yeğeni. Açıkçası onun öncelikli tercihi herkesin mutlu ve iyi olması. Ancak bu mümkün değilse ve seçim yapmak zorundaysa, ikinci kez düşünmeden kendi mutluluğunu ailesi için geri plana atmak. Kristina Kraljevska, soruya, *"Bu biraz zor bir soru. Öncelikle, evet, kendimi mutlu bir insan olarak*

görüyorum. Sağlıklıyım ve yanımda beni seven ve saygı gösteren bir insan var. Bu yüzden, sevdiğim insanlar ile ilgili onların gereksinimleri ve arzuları benimkinden daha önemlidir" yanıtını vermiştir. Vangelica Timcheva da, mutluluğun değişmez ve sabit bir şey olduğuna inanmıyor. Ona göre, bazı anlar ya da dönemler insanları mutlu ediyor. O yüzden, çok mutlu ve daha az mutlu anları olabiliyor. Ayrıca, yaşamındaki en mutlu anların en yakın zamanda olacağını inanıyor. Kendisi ya da ailesinin mutluluğu arasında seçim yapması gerekirse, olanaksız bir seçim olacak. Gerçekten bilmiyor. Önceden, her zaman ailesinin mutluluğu onun için daha önemliymiş. Aslında, diğer insanları kendisinden öne koyuyor yoksa kendisini suçlu ve egoist olarak duyumsuyor. Bu duygu ve düşüncelerinden zaman zaman nefret ediyor ama artık, kendi mutluluğuna öncelik vermeye çalışıyor. Gelinen noktada, birisi onu gerçekten seviyorsa, onun mutlu olmasını isteyecek.

Makedonya'da Makedon erkeklerin mutlu duyumsadığı ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, sekizinci soru olan "Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?" sorusuna yanıt veririken şunları söylemiştir: *"Ben, büyük, birbirine yakın ve birbirini seven bir aileye sahip olduğum için kendimi mutlu bir insan olarak sayıyorum. Son derece eminim ki aile üyelerim de kendilerini aynı şekilde mutlu duyumsuyorlardır. İletişimimiz son derece güçlüdür ve eğer mutlu, doyuma ulaşmış iseler bu beni daha çok mutlu eder. Diyebilirim ki, benim mutluluğum çoğunlukla onların mutluluğuna dayanmaktadır ve bu açıdan herhangi bir şeyi değiştirmeyi düşünemem."* Darko Janackov, kendini mutlu bir insan olarak görüyor. İyi bir aileye ve her zaman kendisinin yanında olan muhteşem bir eşe sahip. O, her zaman sevdiği insanların mutluğunu ön planda tutuyor. Jovan Popov, ülkesinde olan kötü ekonomik, siyasal ve sosyal duruma bakılırsa, kendini aşırı mutlu bir insan olarak görüyör. Kendisinin ya da ailesinin mutluluğu arasında seçmesi gerekirse, kesinlikle ailesininkini seçermiş. Ancak, kendisi ya da çevresinin mutluluğundan seçmesi gerekirse, o zaman elbette kendi mutluluğunu seçermiş. Stavre Stamkovski de, konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *"Şimdiye kadar yaşamımdaki, kendim ve ailem için bütün yaptıklarım ve başarılarım ile çok mutlu duyumsuyorum. Kimin mutluluğu daha önemli derseniz, benim için ikisi de aynı önemdedir. Elbette, zaman zaman kendi mutluluğumuzu seçmemiz gerekir ya da hiç bir zaman gerçek mutluluğumuza ulaşamayabiliriz. Ama olabilirse, ikisinin de olmasını istiyorum."* Zivko

Tasev ise, kendisini mutlu bir insan olarak görüyor. Başka insanların mutlu olmasını da istiyor ama kendisi ve başka insanların mutluluğu arasında seçim yapması gerekirse, her zaman kendi mutluluğunu seçeceğini belirtiyor.

Dokuzuncu soru şöyledir*: "Size göre ve sizin için, boş zaman önemli mi (spor, arkadaşlarınızla oturmak, gezmek, eğlenmek vs.)?"* Hem erkekler hem de kadınlar boş zamanın çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Snezana Mitrova'nın bu gruptaki son soruya verdiği yanıt şu şekildedir: *"Boş zamana sahip olmak gerçekten çok önemli. Ama biliyorum ki herkes kendi gününü çalışma saatlerini, zorunluluklarını ve şahsi boş zamanlarını planlar. Yani boş zamanlarını her kişi kendi yaratmalı ve onları kendileri için en doğru şekilde değerlendirmeyi bilmelidir ve böylece de en çok yararı sağlarlar."* Stefanija Tenekedzieva, *"Çok önemli"* diye başladığı konuşmasını, *"İşteki verimliliğiniz ve etkinliğiniz, eğer ki sevdiğiniz şeyleri yapmak, rahatlamak ve üzerinizdeki gerginliğinizi atmak için yeteri kadar vaktiniz yoksa olumsuz yönde etkilenecektir"* diyerek tamamlamıştır. Suzana Knezevic, özellikle arkadaşlarıyla dışarı çıkmak, seyahat etmek veya eğlenmek için boş zamana sahip olmanın çok önemli olduğunu kaydetmiştir. Ona göre bu, elbette kişiden kişiye günün nasıl planlandığına göre değişir. Eğer kişiler zamanını yönetme konusunda başarılıysa, boş zaman kendiliğinden gün ile birleşmiş olur. Kristina Kraljevska da şu açıklamayı yapmıştr: *"Çok farklı nedenlerden dolayı, boş zaman son derece önemlidir. Birincisi, kadın olarak, boş zamanları güzellik ve hijyen için kullanabilirsiniz. Diğer nedeni olarak, gün içinde herkesin en sevdiği müziği dinlemek ya da başka mutluluk veren şeyleri yapmak için 5-10 dakikası olması gerekir. Bu nedenlerden dolayı kendim de önceki iş yerimi değiştirdim. Önceden hiç boş zamanım olmadığı için kendimi kötü duyumsuyordum, şu an en azından var ve kendime göre onu planlıyorum."* Vangelica Timcheva ise *"Gün içinde en azından bir saat kendime ayıracağım zaman olmazsa yaşayamam. Bunun yanında, arkadaşlarımla zaman geçirmek, gezmek ve yolculuk yapmak, dinlenmek ya da eğlenmek için her zaman boş zaman gereklidir. Bir gün ciddi bir ilişkim olduğunda ya da evlendiğimde, tekrar bunların varolmasını isterim. Olmazsa, yapamayacağım. İş kadını olarak her günkü görevlerimi yapmam, toplumda verimli ve aktif üye olmam için, bana enerji veren şeyler bunlardır ve her zaman gereklidir"* açıklamasını yapıyordu.

Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, günümüzde emekli olmuş olmasına ve bolca boş zamanı olmasına karşın, herkesin bütün yaşamında boş zamanlarının olması gerektiğini ve bu zamanlarında motivasyon ve enerji depolamak için serbest zaman

geçirilmesi ve bu şekilde günlük yaşamın stresiyle mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyor. Kendisi bugünlerde boş zamanlarını eşiyle tatile çıkarak, torunlarıyla zaman geçirerek ve onu rahatlamış ve mutlu yapan benzer şeyleri yaparak harcıyor. Darko Janackov,dürüstçe söylediğinde bunu çok önemli bir şey olarak görmüyor. Ona göre herkes yirmi dört saatlik gün içerisinde boş zaman yaratabilir. Herkes gününü sevdiği şeyleri yapacak şekilde yönetebilir. Jovan Popov için boş zaman çok önemlidir. Birikmiş olumsuz enerjisinden bir rahatlama şekli ve çalışmaları ve işlerinde, kendi profesyonel ve özel hedeflerine ulaşmak için bir "sarjı"dır. Boş zamanlarında en çok yapmak istediği şeyler spor ve arkadaşlarıyla buluşmaktır. Stavre Stankovski de her insanın, gün içinde kendi istediği şeyleri yapmak için bir boş zaman bulmasının gerektiğine inanmaktadır. O, boş zamanlarına gerçekten değer veriyor ve arkadaşlarıyla uzun yürüyüşler yapmak, spor izlemek ve rahatlamak için onu kullanıyor. Zivko Tasev ise, şunları bildirmiştir: *"Genel olarak da benim için de son derecede önemlidir. Ancak, başka insanların, boş zamanımı planlamasından nefret ediyorum. Birisi benimle zaman geçirmek ya da bir şey yapmak istiyorsa bana sorması ya da zamanımı iyi ayarlamak için önceden haber vermesi gerekir."*

Bu açıklamaları değerlendirmek mümkündür. **Hofstede'nin birinci boyutu olan "güç aralığı"**, örgüt ve aile gibi kurum üyelerinin daha güçsüz olanlarının gücün eşitsiz dağıldığını kabul etmeleri olarak tanımlanmıştır. Bu, aşağıdan eşitsizliğin (çok karşısında az) tanımlanmasını temsil eder ama yukarıdan değil. Toplumun eşitsizlik seviyesi liderler kadar izleyenler tarafından da onaylanmaktadır. Güç ve eşitsizlik kuşkusuz tüm toplumların temel gerçekleridir. Tüm toplumlar eşitsizdir, ancak bazıları diğerlerinden daha fazla. Hofstede, güç aralığının erken yaşlarda ailede öğrenildiğine inanmaktadır. Yüksek güç aralığı olan kültürlerde çocuklar aşağı yukarı ailenin diğer üyeleriyle eşit görülmek yerine onların ebeveynlere karşı itaatkâr olmaları beklenmektedir. Yüksek güç aralıklı kültürlerde daha yüksek statülerde insanlara saygı gösterilmesi beklenmektedir. Güç uzaklığı, yüksek kültürlerde öğrenci-öğretmen eşitsizliği ile sürekli kılınmaktadır. Öğretmenlere saygı önemli görülmektedir. Güç uzaklığının düşük olduğu kültürlerde ise öğretmenler öğrencilere kendileri ile eşitmiş gibi davranırlar. Bu kültürlerde eğitim süreci öğrenci odaklıdır. Güç uzaklığının yüksek olduğu kültürlerde astlar ne yapması gerektiğine ilişkin olarak emir beklemektedir, düşük güç uzaklığı olan kültürlerde ise, astlar düşüncelerinin sorgulamasını

beklemektedir. Düşük güç aralıklı kültürlerde, hiyerarşi sadece rol eşitsizliğidir ama yüksek güç aralıklı kültürlerde hiyeyarşi varoluşsal bir eşitsizliktir. Yani, Hofstede'ye göre, güç uzaklığının uzun olduğu yerlerde, kibir ve eziklik denen mekanizmalar, kültür aracılığıyla saygıya dönüştürülür, güçsüz ve küçük olan ezilir (Hofstede, 2011, s. 9-10; Jandt, 2007, s. 172).

Yaptığımız görüşmelerde, iki kültürün, Hofstede'nin birinci boyutuna göre, Makedon ve Türk sınıflandırması için, uygun sorular şöyle oluşturulmuştur: *Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra anne, abla/abi, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?"; "Toplumda hiç maddi, sosyal, eğitim veya başka bir durumunuzdan dolayı ayrım yaşadınız mı?"*.

Birinci soruda elde edilen yanıtlar, iki kültürün "geniş/yüksek" ya da "düşük/dar" olduğunu belirlemektedir. Makedonya'da yaşayan Türk toplumunda, kadınlar arasında, iki kişi hiyeyarşinin varolduğunu, üç kişi hiyerarşi olmadığını, her konuda ortak anlaşma ile karar verildiğini bildirmiştir. Erkeklerin yanıtlarının dengeli dağıldığı söylenebilir. İki kişi hiyerarşinin varolduğunu ve iki kişi hiyerarşi olmadığını söylemiştir. Bir kişi ise, konulara göre hiyerarşinin değiştiğini, hem olduğunu hem de olmadığını ifade etmiştir. Kadın erkek toplamına bakıldığında, Türklerin beşinin, ailelerde hiyerarşi olmadığını açıkladığı saptanmıştır. Ancak, dört kişi hiyerarşinin olduğunu vurgulamıştır. Bir kişi de konuya göre hiyerarşinin varolabileceğinin altını çizmiştir. Sonunda, genel olarak bakarsak, Makedonya'da yaşayan Türklerin kültürü, Hofstede'nin "güç aralığı" boyutuna göre, ne ümüyle "geniş" ne de "dar" güç uzaklıklı değildir. Bazı ailelerin hiyeyarşiyi bir kenara bırakıp daha modern şekillere geçmeye, ortak bir anlaşmaya ve uzlaşmaya çalıştığı, ancak bazılarının hiyerarşiyi hâlâ yönetmek için kullandığı anlaşılmıştır.

Makedonlara bakıldığında, bir kadın katılımcının yanıtından, genel olarak Makedon kültüründe hiyerarşi organizasyonun, artık sadece ebeveyn ve çocuklar arasında büyük yaş farkı olan ailelerde olduğu ya da kaldığı anlaşılmıştır. Diğer 4 yanıtta, kesinlikle hiyerarşinin olmadığını belirlenmiştir. Yanıtlara göre, modern aileler artık, ailedeki her karar ya da sorun için, birlikte tartışıp, anlaşıyorlar. Makedon erkek katılımcılardan bir kişinin ailede hiyerarşinin olduğunu ve erkeklerin ailenin üstte olduğunu belirttiği görülmüştür. Kalan 4 erkek katılımcı, hiyerarşinin kesinlikle olmadığını vurgulamıştır. Makedonların çoğu artık, hiyerarşiyi bırakıp herkese eşit bir söz hakı vermektedir. Buna göre, Makedon kültüründe, güç aralıgı daha dar/düşüktur.

Türk ve Makedon kültürleri karşılaştırıldığında, Hofstede'nin birinci boyutuna göre (güç aralığı), Makedon kültüründe güç aralığının, Türk kültürüne oranla daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Makedon kültüründe de hâlâ bazı ailelerde hiyerarşi, yüksek statülerde insanlara saygı gösterilmesi, astların ne yapmaları konusunda emir beklemesi vs. gibi özellikler var ama oranının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Çoğu ailede artık, herkesin sözü dinlenmekte, saygı gösterilmekte ve birlikte ortak karar alınmaktadır. Ailedeki üyeler, çocuklar dahil, eşittir. Türkler arasında yaşlılara ve erkeklere karşı gösterilen saygı daha yüksektir. Karar alınırken de aile içinde tartışma olabilir ama sonunda erkeğin sözü biraz daha ağırdır. Ancak, günümüzde, durumun onlar için de yavaş yavaş değiştiğini belirtilebilir.

İkinci soru olan, *"Toplumda hiç maddi, sosyal, eğitim veya başka bir durumunuzdan dolayı ayrım yaşadınız mı?"*soruyla aslında yine güç dağıtımını anlamak mümkündür. Toplumda her hangi bir konuda daha "yüksek" konumda olan insanlar, onlar gibi olmayan insanları farklı görebilmektedir. Bunlar, maddi, sosyal, eğitim vs. nedenlerden dolayı olabilmektedir. Sonuç olarak, "yeterli" derecede güçlü olmayan insanlar zaman zaman ayrımcılık ile karşılaşmaktadır. Düşük güç aralığı olan kültürlerde ve toplumlarda, insanlar arasında büyük farklılıklar olmaması ve ayrımcılık yaşanmaması gerekir .

Sonuçlara göre, Makedonya'da yaşayan Türkler açısından 5 kadından sadece biri ayrımcılık yaşadığını söylemiştir. O, eğitim yoksunluğu ve Makedonca bilmediği için ayrımcılığa uğramıştır. 4 kişi ise, Makedonya'da hiç bir konuda hiç ayrımcılık yaşamadığını açıklamıştır. Erkeklerden iki kişiden biri sosyal durumundan, diğeri siyaset konusundan dolayı, Makedonya'da ayrımcılık olduğunu düşünmektedir. Kalan üç kişi hiç ayrımcılık ile karşılaşmadığını bildirmiştir.

Makedonlar ise, kendi ülkesinde anavatanları olmasına karşın, ayrımcılığın olduğunu daha fazla duyumsamaktadırlar. Kadınlardan sadece iki kişi "ayrımcılık yok ve hiç yapılmadı" diye net yanıt vermiştir. Üç kadın ise, bazı yerlerde, farklı nedenlerden dolayı ayrımcılık olduğunu kabul etmiştir. Bir tanesi, başkentte eğitim alan yabancı ya da küçük şehirlerden gelen öğrencilere karşı yapılan ayrımcılık (başkentte yaşayan ve zengin öğrenciler tarafından), bir başkası, yöneten siyasi parti/lere destek vermeyenlere karşı (siyasi partinin üyelerine daha fazla iş olanaklar sağlamaktadır) söz etmiştir. Bir kişi ise, aile içinde ayrımcılık yaşamasını örnek vermiştir ama iş yerinde, hiç bir zaman ona gazeteci bir kadın olarak ayrımcılık yapılmamıştır. Makedon

erkeklerinden, üç kişi hiç bir zaman hiç bir konuda, ayrımcılık yaşamamıştır. Diğer iki kişiden birisi kendisi duyumsamamış ama bulunduğu ortamda ayrımcılığın olduğunu kabul etmektedir. Son katılımcı da Makedonya'da, siyasi durumdan dolayı yöneten partileri desteklemeyenlere karşı çok güçlü bir ayrımcılık olduğunu vurgulamıştır.

Genel olarak Türklerin ve Makedonların yanıtlarına bakıldığında, Türklerin, Makedonya'da, bir azınlık/etnik grup olarak ayrımcılıkla daha az karşılaştığı anlaşılmaktadır. Aksine, Makedonlar, kendi ülkesinde yani anavatanlarında, yüksek güç aralığını daha fazla duyumsamaktadırlar. Önceki sorunun sonuçlarından, Makedon kültüründe düşük güç uzaklığı belirlenmesine karşın, insanların genel olarak "güçlü" olanların baskısını daha fazla duyumsadığı ortaya çıkmıştır. Türk kültüründe bulunan daha yüksek güç uzaklığı ve hiyeyarşi organizasyonlarda, aslında ayrımcılık ve baskı sorunu o kadar belli değildir.

"Belirsizlikten kaçınma", bir kültürün kendi üyelerinin yapısal olmayan durumlarda rahat ya da rahatsız duyumsamalarını ne derece programladığını gösterir. Yapısal olmayan durumlar yeni, bilinmeyen, şaşırtıcı ve normalden farklıdır. Bu kültürlerde, böyle durumlardan katı davranış kuralları belirlenerek ve salt doğrulara inanılarak kaçınılır. Belirsizlikten kaçınmada güçlü toplumlar hareketli, saldırgan, duygusal, kontrolsüz, güvenlik arayan ve hoşgörüsüzken, belirsizlikten kaçınmada zayıf toplumlar ise düşünceli, daha az saldırgan, heyecansız, rahat, bireysel riskleri kabul eden ve göreceli olarak hoşgörülüdü (Hofstede, 2011, s. 10-11; Jandt, 2007, s. 174).

Yaptığımız görüşmelerde, iki kültürünün, Hofstede'nin ikinci boyuta göre, (Makedon ve Türk) tanımlaması için, uygun soru şekilde kurulmuştur: "*Hayatınızda, yeni arkadaşlar, yalnız yaşamak, iş değişikliği ve yurt dışına çıkmak vs. gibi, daha önce hiç yapmadığınız şeyleri ya da kısacası köklü bir değişiklik yapmaya kolaylıkla karar verebilir misiniz?*".

Makedonya'da yaşayan Türklerden, şöyle yanıtlar alınmıştır: Kadınların dördü hemen ve kolaylıkla köklü bir karar alabileceğini söylemiş; onlara daha iyi bir yaşam sağlayacaksa ve memnun edecekse hemen başka ülkeye gidebileceğini bile açıklamıştır. Sadece bir kişi, kısa ve net olarak "hayır" yanıtı vermiştir. Erkeklerden ise, üç kişinin değişiklik yapamayacağı belirlenmiş; iki kişi de değişikliklere açık olduğunu söylemiştir. Hayır diyen kişiler, yaş ve risk almayı sevmemelerinden dolayı, köklü bir karar veremeyeceklerini açıklamışlardır. Toplam sonuçlara bakarsak, Türk kültürü, belirsizlikten kaçınma konusunda, zayıf bir toplum olarak ortaya çıkmıştır. Aslında,

Makedonya'da yaşayan Türkler ve onların kültürü, köklü değişiklikler yapmaktan korkmuyor, daha iyi biryaşam için risk alabilir ve yeniliklere karşı açıktır.

Makedon kültüründeki kadınların yanıtlarından şu sonuçlar çıkmıştır: Dört kadın her değişikliğe hemen hazır olduklarını belirtmiştir. Bir kadın, tümüyle "hayır" ya da "evet" dememiş çünkü değişikliklerin bazıları için olumlu karar verebilir olduğunu ama başka ülkeye taşınmak gibi bazıları için yapamayacağını açıklamıştır. Erkeklerin ikisi, kararsız bir durumda kalmıştır. Biri, yapabileceğini ama gerek olmadığını söylemiş, diğeri de evet derken, konuya göre düşüncelerini değişebileceğini anlatmıştır. Üç erkek ise, kesin olarak hayır demiş ve öyle bir karar veremeyeceğini belirtmiştir. Makedon kültürüne de genel olarak bakarsak, Türkler ile aynı sonuçların ortaya çıktığını görürüz. Makedonların çoğu da değişiklikler yapmaktan korkmamakta ve daha iyi bir yaşam için kolaylıkla köklü bir karar verebilmektedir. Ancak, Makedonya'da, Makedon erkeklerde, daha büyük kararsızlık görünmektedir.

İki kültür karşılaştırıldığında, Hofstede'nin "Belirsizlikten kaçınma" boyutuna göre, ikisi de düşük belirsizlikten kaçınan toplumlar olarak kendini göstermiştir. Ancak, hem Makedon hem de Türklerde kadınlar, köklü değişiklik yapma konusunda daha kolay karar vermekte ve yeniliklere açıktır. Erkekler, daha fazla düşünmekte, bir değişiklik için hazır duyumsamamaktadırlar. Kültür olarak, hem Makedonya'da yaşayan Türkler hem de Makedonlar, bilinmeyen, denenmeyen ve yeni şeylere açık ve hoşgörülüdür. Onlara göre yeni şeyler ilginçtir ve o yüzden farklılıktan korkmuyorlar.

Bir tarafta "**bireycilik"** diğer tarafta karşıtı "**çoğulculuk"** (bir kişilik özelliği olarak değil, toplum olarak), bir toplumda insanların gruplara katılma derecesini gösterir. Bireycilik tarafında bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu kültürler görürüz: Herkes kendine ve ailesine bakmakla sorumludur, herkesin kendi düşünceleri olması ve açıklaması gerekir, "Ben" önemlidir. Çoğulcu tarafta ise doğuştan başlayarak insanların güçlü, birbirine bağlı gruplarca, genellikle geniş ailelerce (amcalar, dayılar, halalar, teyzeler, büyükanne ve büyükbabalar ile) sorgulanamaz bir bağlılık ile korunmayı sürdürdüğü ve diğer gruplara karşı savunulduğu kültürler bulunmakta ve "Ben" yerine "Biz" olmakta, bireysel düşüncelerin zaman zaman grup düşünceleri içinde kaybolduğu görülmektedir (Hofstede, 2011, s. 10-12). Burada da, daha önce olduğu gibi, dünyadaki tüm toplumları ilgilendiren son derece temel bir soruyla konuya değinilmiş, Makedon ve Türk kültürlerinin bireyci ya da çoğulcu toplum olarak düzenlenip düzenlenmediğini belirlemek için şu soruyu sorulmuştur: *"Sizin için, kendi*

düşünceleriniz mi yoksa bulunduğunuz ortamın ve ailenizin düşünceleri mi daha önemlidir? Ayrıca düşüncelerinizi açıklamakta özgür hissediyor musunuz?"

Türk kadın katılımcıların yanıtlarında, kendi düşüncelerinin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların dördü, kendi düşüncelerine daha çok önem verdiğini ve öncelikle onları dikkate aldığını söylemiştir. Sadece bir kişi, ailesinin görüşlerinin kendisininkinden daha önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, herkes düşüncelerini açıklamakta özgür duyumsadığını vurgulamıştır. Erkeklerden iki kişi, kendi düşüncelerine öncelik verdiğini açıklamış, iki kişi de aile içindeki görüşlere daha çok önem verdiğini ifade etmiştir. Bir kişi de, hem kendi düşüncelerine önem verip hem de ailedeki düşünceleri dinleyerek ortak bir nokta bulmaya çalıştığını açıklamıştır. Türkler, zaman zaman kendine göre davranmasına karşın, ailenin düşünceleri de çok önemlidir ve çoğu zaman en azından dinlenmekte ve saygı gösterilmektedir.

Makedonlar arasında, ifade özgürlüğü tartışılmaz bir konudur ve her zaman ve her yerde varolduğu belirlenmektedir. Kadınlardan ikisi, kendi düşüncelerine öncelik verdiğini kaydetmiş, üç kişi yalnızca kendisinin ya da ailesinin düşüncelerine değil, her zaman ikisine birden önem verdiğini anımsatmıştır. Her konuda, en azından ailenin görüşlerine saygı gösterilmektedir ve zaman zaman kendi kararları da etkili olabilmektedir. Erkeklerden ise, yalnızca ikisi kendi düşüncelerine öncelik vermiştir. Bir kişi, ailesinin görüşlerinin daha önemli olduğunu söylemiştir. Kalan iki erkek de, hem kendisi hem de ailesinin düşüncelerini göz önünde bulundurmayı seçmiştir.

Toplam olarak hem Türk hem Makedon kültürü, bireycilik özelliği göstermektedir. İki toplumda da insanlar açısından düşünce ve davranış özgürlüğü var. "Ben" ifadesinin önceliği vurgulanmakta ve yalnızca ailesinin görüşlerine önem verilmektedir. Ancak, Makedon katılımcılar, genel olarak ifade özgürlüğü konusunda daha istekli ve belirleyicidir ve herhangi bir sınırlama ya da baskıya karşıdırlar. Kendileri ve ailesi dışında, çevre ve ortamın dedikoduları ve düşüncelerinin hiç önemli olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında, iki kültür için geçerli bir şey olarak hem Türkler hem de Makedonlar, ne kadar bireysel olursa olsun, ailenin düşüncelerini en azından manevi destek olarak dinleme gereksinimi duymaktadırlar..

Yine toplumsal bir özellik olarak, bireysel değil, "**Erkeksilik"** ve karşıtı "**Kadınsılık"**, tüm toplumlar için bir başka temel konu olan cinsiyetler arasında değerlerin dağılımına atıfta bulunmaktadır ki bu duruma bir dizi çözüm bulunabilir. Araştırmalara göre, kadınların değerleri toplumlar içerisinde erkeklerinkinden daha az

değişiklik göstermektedir; erkeklerin değerleri bir ülkede kadınlarınkinden yeterli ölçüde farklılık göstererek son derece iddialı ve rekabetçi iken bir diğerinde kadınlarınkine benzer şekilde alçak gönüllü ve sevecen bir boyuta geçebilmektedir. İddialı kutup "erkeksi"; alçak gönüllü, sevecen kutup da "kadınsı" olarak adlandırılmıştır. Kadınsı ülkelerdeki kadınlar erkeklerle aynı şekilde alçak gönüllü, sevecen değerlere sahipken, erkeksi ülkelerde erkekler kadar olmamakla birlikte biraz daha iddialı ve rekabetçi olmuşlardır. Sonuç olarak bu ülkeler erkeklerin ve kadınların değerleri arasında bir ayrılık göstermektedir. Erkeksi kültürlerde genellikle bu boyutu saran bir tabu vardır (Hofstede vd., 1998, s. 3-13).

Hofstede'nin bir diğer boyutuna göre, Erkeksilik'e karşı Kadınsılık bağlamında, Makedon ve Türk toplumunun değerlendirilmesi için şu soru kullanılmıştır: "*Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)"*

Hem Türk hem de Makedon kültürünün özelliklerine bakıldığında, Hofstede'nin Erkeksilik'e karşı Kadınsılık boyutuna göre, ikisinde de "Erkeksilik"in kesinlikle baskın olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan hiçbiri, kadınlar daha belirleyicidir diye bir yanıt vermemiştir. Türklerden, 5 kişi erkeklerin daha belırleyici olduğunu söylemiştir ve diğer 5 kişi de artık birliktelik ve karar alma sürecinde eşitlik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, ortak görüş olarak, eskiden kadınların sosyal durumunun çok daha kötü olduğu ama artık değişmeye başladığı ortaya atılmıştır.

Makedonlarda da benzer sonuç çıkmıştır. Buna göre, hem kadın hem de erkekler çoğunlukla, erkeklerin daha belirleyici olduğunu söylemiştir. Yalnızca üç kişi, ortak anlaşma yoluna gidildiğini ifade etmiştir. Ancak, katılımcıların çoğu, kültürde genel olarak erkeklerin daha belirleyici olduğunu açıklamış ama aile içinde artık birlikte ortak anlaşmaya gidildiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda, bu Erkeksilik, konuya ya da soruna göre Kadınsılık'a dönüştürebilmektedir. Sadece ev, yemek, çocukla ilgili sorunlarda kadınların daha belirleyici olduğunu açıklamıştır.

İki toplum karşılaştırıldığında, ikisinde de Erkeksilik özelliğinin Kadınsılık özelliğine baskın çıktığı anlaşılmıştır. Buna göre iki toplumda da erkeklerin dediğinin geçerli olduğu gbi bir durum ortaya çıkmaktadır. Erkek ve kadın arasında büyük sosyal ve duygusal farklılıklar bulunmaktadır. Eşit değildirler. Erkeksi toplumlarda erkekler açısından iş, kadınlar açısından duygusallık olduğundan, Türk ve Makedon toplumları

açısından bu özelliklerin geçerli olduğu yönünde değerlendirme yapılabilir. Bulgular bu yöndedir.

Beşinci boyut, "**Uzun Döneme – Kısa Döneme Yönelme"**dir. Uzun Döneme ve Kısa Döneme Yönelme arasındaki farklar ise, Uzun Dönem tarafında azim, tutumluluk, statüyle emir verme ilişkisi ve utanma duygusu olarak çıkarken, Kısa-Dönem kutbunda sosyal zorunlukların karşılığını verme, geleneğe saygı, kişinin "yüzü"nü ve kişisel denge ve istikrarını koruması olarak ortaya çıkmaktadır. Kısa dönem tarafında, "iyi" insanlar her zaman iyidir, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu bellidir ve değişmez, gelenekler kutsaldır ve başkasına hizmet etmek çok önemli bir amaçtır. Uzun döneme yönelmede, "iyi" insanlar durumlara göre uyum sağlamakta, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu da duruma göre değişmekte ve gelenekler zamanla uyumlandırmaktadır (Hofstede, 2011, s. 13-16). İki kültürümüzün "Kısa Döneme Yönelme" boyutuna göre yorumlamak için, yapılan görüşmelerde iki tane soru arka arkaya sorulştur: *"Size göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel bir tanımı var mıdır yoksa duruma ve koşullara göre mi belirlenmektedir?" ve "Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?"*

Türklerde, kadınlar ve erkekler aynı düzeyde yanıt vermişlerdir. Hem kadınların hem de erkeklerin ikisi "iyi" ve "kötü"nün evrensel bir tanımı olduğunu belirtmiştir. Onlara göre, ne iyi (aşık olmak, yalan söylememek, çocuk sahibi olmak) ve ne de kötü (hırsızlık, alkol almak ve sigara içmek) herkesten beklenen ve kabul edilen bir şeydir ve insanların ona göre davranması gerekir. İki erkek, iki kadın da "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun duruma ve koşullara göre değiştiğini söylemişlerdir. Onlar için, yaşadığı yerlere, arkadaşlarına ve nedenlere bakılması gerekir. Her şeyin, görünüşte olduğu gibi olmayabileceğini vurgulamaktadırlar. Kalan bir kadın ve bir erkek, "iyi" ve "kötü"nün hem evrensel hem de duruma ve koşullara göre belirlendiğini düşünmektedir.

Makedonların yanıtlarından, 10 kişiden sekizi, "iyi" ve "kötü"nün evrensel olmadığına, koşullara ve duruma göre değişen bir tanımının olduğuna inanmaktadır. 4 kadın ve 4 erkek, her şeyin sadece siyah ya da beyaz şeklinde tanımlanmasının mümkün olmadığını buna karşılık her hikâyenin iki taraflı olduğunu düşünmektedirler. Bir erkek ve bir kadın da, "iyi" ve "kötü"nün evrensel olduğundan emindirler veonlar ve yakınlarındaki insanları mutlu eden ve doyuran, destekleyen unsurları iyi olarak tanımlamaktadırlar. Buna karşılık, gerilim veren, mutsuzluk veren, boşluk yaratan ve doyurmayan unsurları ise kötü olarak tanımlamışlardır.

İkinci soru, yukarıda da belirtildiği gibi, *"Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?"* şekildedir. Türklerin çoğu -4 kadın ve 4 erkek- geleneklerin zamanla ve duruma göre kuşaktan kuşağa değişebildiğini ve uyumlandırılabildiğini söylemiştir. Sadece iki kişi, geleneklerin "değişmediğini, sadece insanların onları yanlış anlaşabileceğini" belirtmiştir. Makedon katılımcılar ise, iki seçenek arasında çok büyük fark olmadığını düşünmektedirler. İki kadın ve erkek, geleneklerin değişmediğini bildirmiştir. Üç erkeğin görüşü gerekir ve gelenekler, modern gelişmelere göre değişmelidir yönündedir.

Her kültürde, kadın ve erkeklerin yanıtları arasında, "değişebilir" ya da "değişmez" açısından fark çıkmamıştır. Yani evet yanıtı veren erkek ve kadın sayısı eşittir. Türkler ve Makedonlar arasındaki karşılaştırmada da, büyük fark olmadığı anlaşımıştır. Hem Türkler hem de Makedonların çoğu, geleneklerin zamana ve duruma göre değişebildiğini düşünmektedir.

İki soru açısından bakıldığında, hem Türklerin hem de Makedonların "iyi" ve "kötü"nün evrensel tanımı olmadığını ve geleneklerin zamanla ve duruma göre değiştiğini söyledikleri belirlenmiştir. Aynı zamanda beşinci boyut yeniden incelendiğinde, Makedon ve Türk kültürleri "Uzun döneme" yönelme grubuna girmektedir. Uzun döneme yönelmede, "iyi" insanların durumlarına göre uyumlandırılmakta, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu da duruma göre değişmekte ve gelenekler zamanla uyumlandırılmaktadır.

"Düşkünlük" ve karşıtı "**Kısıtlama"** daha önce beş boyut tarafından değinilmeyen ancak literatürde "mutluluk araştırması" ile bilinen açıları kapsamaktadır. Düşkünlük, yaşamın tadını çıkartmak ve eğlenmekle ilgili temel ve doğal insani arzuların görece özgürce karşılandığı toplumu temsil etmektedir. Kısıtlama, gereksinimlerin karşılanmasını kontrol altına alan ve katı sosyal normlarla düzenleyen toplumu temsil etmektedir (Hofstede, 2011, s. 13-16).

Yapılan görüşmelerde, altıncı boyutu yansıtmak için iki soru oluşturulmuştur. Birincisi şu şekildedir: *"Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?"*

Türk kadınlar, hem kendi hem de ailesinin bir arada mutlu olduğunu duyurmuşlardır. Ancak, seçmesi gerekirse, ailenin ya da çocukların mutluluğunu kendisinden önce seçtiğini ifade etmişlerdir. Sadece bir kadın, kendi mutluluğunu

seçmiştir. Ona göre, ebeveynler bu dünyaya bizi getirmişler ama sonra yaşamımızı yalnızca kendi mutluluğumuz ve şanslarımızla sürdürmemiz gerekmektedir. Aynı zamanda, herkesin mutlu olduğu belirlenmiştir ancak, mutluluğun duruma, keyfe ve şartlara göre değiştiği açıklanmıştır. Erkekler ise, aile içinde mutlu duyumsadıklarını, ancak bazen maddi ya da başka sıkıntılardan dolayı mutluluk derecesinin değişebildiğini ifade etmişlerdir. Seçmesi gerekirse, herkes hem kendi hem de ailesinin mutluluğunu istemiş ve ikisinin birbirine bağlı olduğunu belirtmiştir.

Makedonlar da, mutluluğun yalnızca maddi olanaklardan değil, kültürel ve ruhsal nedenlerden kaynaklandığını vurgulamışlardır. Kadınlar, kendi mutluluklarını duyumsamak için ifade özgürlüğü, bireysel varlığı, kendi olma hakkı vs. gibi şartlardan etkilenmektedir. Eski kuşakların yanıtları aile, çocuklar, torunlardan mutlu oldukları yönündedir. Kendilerinin ya da ailelerin mutluluğu arasındaki seçimde, ikisinin eşit olduğunu açıklamışlardır. Erkekler, aile sayesinde kendisinin de mutlu bir insan olduğunu söylemişlerdir. Sevdiği kişiler mutlu ve memnun ise, onların da mutlu olduğunu bildirmişlerdir. Bundan dolayı, onlar için her zaman ailenin mutluluğu, kendilerinden önce gelmektedir. Sadece iki erkek, zor bir seçim yapmak durumda kalırsa, öncelikle kendi mutluluğunu seçeceğini anımsatmıştır.

Genel olarak bakılırsa, hem Türkler hem de Makedonlar kendilerini mutlu insanlar olarak görmektedirler. Zaman zaman, farklı durumlardan ya da maddi sıkıntılardan dolayı mutsuz anlar olmaktadır ancak genel olarak, mutlu oldukları anlaşılmaktadır. Herkese göre, mutluluk, zaman ve duruma göre değişebilen bir duygudur ve zaman zaman yanındaki insanların mutluluklarına bağlıdır. Kimin mutluluğunun daha önemli olduğuna gelince, Makedon ve Türk kültüründe, hâlâ aile içindeki manevi durum daha önemlidir. Ebeveynler, çocuklara bakarak kendileri de mutlu olmaktadır; o yüzden, ailenin mutluluğunu, her zaman kendisinden önce seçmektedir. En iyi durum olarak, her zaman ikisinin de mutlu olmasını istedikleri vurgulanmıştır

Altıncı boyutu temsil edilen ikinci ve aynı zamanda son soru olan *"Size göre ve sizin için, boş zaman önemli mi (spor, arkadaşlarınızla oturmak, gezmek, eğlenmek vs.)?"*nin yanıtlarına bakıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Türkler açısından, hem kadın hem de erkekler için boş zaman çok önemlidir. Herkesin, gün içinde en azından bir saat boş zamanının olmasını istemektedirler. Kadınlar, boş zamanlarını genel olarak dinlenmek ve rahatlamak, muzik dinlemek ya da çocuklarla/arkadaşlarla beraber zaman

geçirmek için harcadıklarını bildirmişlerdir. Erkekler ise, aynı şeylere, spor yapmayı da eklemişlerdir. Makedonların yanıtlarında da, boş zamanın çok önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Hem erkeklerde hem de kadınlarda, her zaman, farklı etkinliklerde bulunmak, gezmek, arkadaşlarla buluşmak ya da sadece dinlenmek için boş zaman yaratmak gerekmektedir. Sadece erkeklerden bir kişi, boş zamanın o kadar önemli olmadığını açıklamıştır.

Bu soru, altıncı boyutla karşılaştırıldığında, iki kültürün, düşkünlüğe odaklanan bir kültür olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsanların çoğu kendilerini mutlu olarak görmektedirler; boş zaman etkinliklerini önemli olarak saymaktadırlar, yaşamın tadını çıkartmaktadırlar ve dolayısıyla eğlenmekle ilgili temel ve doğal insani arzuların görece özgürce karşılandığı bir toplum olarak tanımlamaktadırlar.

Hofstede'nin altı boyutuna göre, Makedon ve Türk kültürleri arasında genel bir karşılaştırma yapıldığında, aslında iki kültürün, çok fazla farklı olmadığı görülmektedir. Ancak, bazı kategorilerde, Türk kültürünün ve Türklerin biraz daha geleneksel ve saygı gösterilen bir yaşam tarzı ve toplum olduğunu anlaşılmaktadır. Makedonya'da yaşayan Türk aileler daha yüksek güç aralıklı olarak belirtilen bir toplum içinde yaşamakta, hiyeyarşi hâlâ sürmektedir; buna karşın, insanlar ayrımcılık yaşamadığını belirtmektedirler. Bunun aksine, Makedonya'da yaşayan anavatanlı olan Makedonlar, daha düşük güç aralıklı olarak belirtilen ve daha az hiyerarşik organizasyon ile yönetilen bir toplumda siyasi, ekonomik ve diğer nedenlerden dolayı aslında daha fazla ayrımcılık ile karşılamaktadırlar. Ortak noktalardan biri ise düşük belirsizlikten kaçınma derecesidir. İki kültürün, değişikliklere, ortamlara ve meydan okumaya açık görüşlü oldukları ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, hem Türkler hem de Makedonlar, bireycilik özelliği göstermektedirler ve ifade özgürlüğünü tümüyle kullanabilmektedirler. Ancak, Makedonlar, genel olarak ifade özgürlüğü konusunda daha istekli ve belirleyicidirler ve herhangi bir sınırlama ya da baskıya karşıdırlar. Ancak, iki kültür için, ne kadar bireysel karaktere sahip olsa bile, ailelerinin düşünceleri ve destekleri çok önemli ve saygı gösterilen bir noktadır. Kendileri ve aileleri dışında, çevre ve ortamın dedikoduları ve düşüncelerinin hiç önemli olmadığını belirtmişlerdir. Makedon ve Türk kültüründe, genel olarak, erkekler kadınlardan daha belirleyicidir ve hâlâ, kalan hiyeyarşi organizasyondan dolayı, önemli kararlar erkek tarafından verilmektedir. Ancak, günümüzün modern ailelerinde artık, ortak bir tartışma ve anlaşma ile bir karar almaya geçilmektedir.

Bir başka paylaşılan ve ortak bir özellik, Makedon ve Türk kültüründe "Uzun döneme" yönelmenin grupta olmasıdır. Makedon ve Türkler bakış açılara göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun zamana ve duruma göre değişebildiğini kabul etmektedirler. Zamanın hem yaşam tarzı hem de gelenekleri değiştirebileceğine ve onların da buna göre uyumlandırılabileceğine inanmaktadırlar. Son ve çok önemli bir nokta olarak, Makedonya'da yaşayan anavatanlı Makedonlar ile etnik grup olarak Türkler, mutlu insanlar olarak kendilerini görmekte ve duyumsamaktadırlar.

Böylece, Makedon ve Türk toplumlarının, ayrı ayrı, Hofstede'nin kuramına göre kültürel boyutları belirlenmekte, bunlara göre incelenmekte ve sonunda karşılaştırılabilmektedir. Sonuçlara göre, Makedonya topraklarında, Makedon ve Türk vatandaşlar, 500 yıldır birlikte yaşamakta, çok fazla kültürel ve sosyal alışkınlıklar ve özellikler paylaşılmaktadırlar. Altı boyuttan sadece birinde, "Güç aralığı" boyutunda, sonuçlar yaşam ve aile organizasyonu açısından çok az fark sunmuştur. Kalan beş boyutta, Makedon ve Türk kültürleri, birbirlerine benzer ve yakın olarak çıkmıştır.

4.2. Türk ve Makedon Toplumları Açısından Kültürel Kimlik ve İki Toplum Arasındaki Kültürlerarası İletişime İlişkin Çözümleme ve Yorumlar

İki toplum arasındaki kültürlerarası iletişime yönelik çözümlemede de önce Türk katılımcıların görüşleri aktarılmıştır. Yine öncelikle kadın katılımcıların düşünceleri her iki toplum açısından önce sunulmuştur. Daha sonra yorumlar yapılmıştır.

Türk katılımcılara ilk olarak *"Size göre ve sizin için memleketiniz Türkiye mi yoksa Makedonya mı? Neden?"* sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen yanıtlardan özetle şu bilgiler aktarılabilir: Türk kadın katılımcılar için, anavatan Türkiye'dir ama onların memleketi Makedonya'dır. Türk olduğu, Türkçe konuştuğu ve Türkiye'de çok akraba ve arkadaşları olduğu için Türkiye'yi çok sevdiklerini ve orasını anavatan olarak gördüklerini açıklamışlardır. Diğer tarafta, Makedonya'da doğuduğu ve büyüdüğü, bütün yaşamını burada geçirdiği için memleket olarak Makedonya'yı algıladığını ifade eden de olmuştur. Herkes iki ülkeye de iyi duygu, saygı ve sevgi duyumsamaktadır. Binnaz Tasev, memleketinin Makedonya olduğunu açıklamış ve şöyle demiştir: *"Ben burada doğumuşum, büyümüşüm, fakat benim diğer yarım Türkiye'de. Orada çok akrabam var ve eğer ikiye bölerseniz, yarım Makedonya yarım Türkiye olacak. Türkiye'ye özel, manevi bir bağlılığımız var elbette ama genel olarak memleketim*

Makedonya'dır." Resmiye Hasanova da memleketinin Makedonya olduğunu belirtmektedir. Ancak bir açıklamayı hemen sözlerine eklemiştir: *"Türk olmama karşın, Makedonya'da doğdum ve yetiştirildim, o yüzden benim memleketim Makedonya'dır. Elbette Türkiye'yi seviyorum, sık sık ziyarete de gidiyorum ama sonunda, her zaman evime dönmek istiyorum. Benim için evim ve ev olarak duyumsadığım yer Makedonya'dır."* Esmeray İbraimova, farklı bir açıklama getirmiş ve onun için her ikisinin de memleketi olduğunu bildirmiştir. Çünkü ikisini de çok seviyor. Şöyle diyordu görüşmemizde: *"Evet Makedonya'da doğudum, burada yaşıyorum ve o yüzden memleketim burası ama aynı zamanda ben bir Türküm, anavatanım Türkiye'dir, Türkçe konuşuyorum ve elbette o yüzden Türkiye de memleketimdir. Benim için ikisi aynıdır."* Gülay Elmazova ise *"Anavatanımız elbette Türkiye ama ben memleket olarak Makedonya'yı görüyorum. Burada doğudum, atalarımın kökenleri burada ve o yüzden memleketim Makedonya'dır"* şeklinde bir görüş ifade etmiştir. Son kadın katılımcı, Öznur Tahir, memleketinin Makedonya olduğunu söylemiş ve gerekçesini şöyle açıklamıştır: "*Burada doğuduğum, büyüdüğüm ya da atalarımın da burada doğuduğu, büyüdüğü için ilk doğum yeri ve vatanım olarak Makedonya'yı görüyorum. Daha sonra da ikinci anavatanım ya da memleketim olarak Türkiye'yi görüyorum. Makedonya'ı görmemin bir diğer nedeni ise ailem, arkadaşlarım, herşeyimin burada olmasıdır, bu toprak benim memleketimdir."*

Erkekler de, kadınlar gibi memleketlerinin Makedonya olduğunu belirtmişlerdir. Makedonya'da doğduğu ve yetiştiği için, ona memleket olarak bakmaktadırlar. Ancak, Türk olmasından dolayı, Türkiye'yi sevdiğini ve onu anavatan olarak duyumsadığını söylemektedirler. Katılımcılarından biri, Türkiye'de doğuduğu için memleket olarak Türkiye'yi görmektedir. Erkek katılımcılardan Barkın Akan aynı soruya, *"Memleketim Türkiye'dir çünkü orada doğdum ama Makedonya'da yaşıyorum"* karşılığını vermiştir. Bülent Şabanov, memleketinin Makedonya olduğunu belirtmiş ve buna şu gerekçeleri göstermiştir: *"Burada doğduk, burada büyüdük. Zaman zaman 'keşke o tarafa yani Türkiye'ye gitseydik' diye aklımıza gelmiyor değil. Özellikle, sıkıntılı ve işsizlik dönemlerinde oraya gitseydik diye düşünürüz. Yoksa burası çok güzel ve rahat, neden Türkiye'ye gitmeyi isteyebiliriz. Ama memleketimiz burası."* Faton Çiçek, memleketinin Makedonya ama anavatanın Türkiye olduğunu bildirmiştir. Sunai Osmanov ve Tunay İbraimov da memleketlerinin Makedonya olduğunu belirtmişlerdir.

Bu kategorideki ikinci soru, *"Kendinizi Türk olarak mı yoksa Makedon olarak mı görüyorsunuz? Lütfen açıklayınız?"* şeklindedir. Genel olarak, hem erkek hem de kadın katılımcıların çoğu, öncelikle kendini Türk olarak duyumsadığını ifade etmektedir. Binnaz Tasev, kısa ve net yanıt vermiştir: "*Türküm*" Resmiye Hasanova, yaşamında insanların kendisine en çok bu soruyu sorduklarını anmısatarak, yanıtının da hazır olduğunu belirtmiştir. Hasanova'nın yanıtı şu oluyormuş: *"Öncelikle, gururlu bir Makedonum, ikinci olarak Türküm."* Esmeray İbraimova ve Gülay Elmazova kendilerini Makedonya'da yaşayan birer Türk olarak görmektedirler. Öznur Tahir de öyle. Şunları anlattı: *"Türküm ama Makedonya'da yaşayan bir Türk ya da Makedonyalı Türk. Türkiye'de yaşayan Türkler ile farkımız bu aslında, belki Türkiye'de Türk olmak daha kolaydır ve Makedonya'da biraz daha zor ama güzel sonunda. Zor derken belki dil açısından (çünkü hâlâ sadece anaokulu ve liselerde bazı Türkçe dersler var) sadece ama tekrar söylersem ben burada doğumuşum ve burada yaşadığım için çok mutluyum."*

Erkek katılımcı Barkın Akan soruya karşılık olarak, "*Türk olarak görüyorum çünkü köklerimiz Türk*"; Bülent Şabanov, "*Türk olarak. Zaten en önemli kısmı budur"*; Faton Çiçek, "*Makedonya'da yaşayan Türk olarak*"; Sunai Osmanov, "*Türk olarak görüyorum kendimi, Makedonyalı Türk";* Tunay İbraimov, *"Makedonyalı Türk"* yanıtlarını vermişlerdir.

Katılımcılara, üçüncü olarak *"Makedonya'da Türk olmak ne demektir? Türk olduğunuzu açıkça ve kolaylıkla söyleyebiliyor musunuz, kendi dilinizi (Türkçe) rahatlıkla konuşabiliyor musunuz?"* sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya karşılık olarak katılımcılar Türkçe'yi rahatlıkla konuşabildiklerini ve Türk olduklarını rahatlıkla söyleyebildiklerini söylemişlerdir. Ayrıca, Makedonya'da onlar, herkes ile eşit haklara sahip olduğunu, her konusunda rahat duyumsadığını ve hiç ayrımcalık ile karşılaşmadığını açıklamıştır. Genel olarak, Makedonya'da Türk olmak önceden biraz zordur ama günümüzde güzel bir deneyim olarak algılanmaktadır. Örneğin, Binnaz Tasev, Türk olduğunu kolaylıkla söyleyebildiğini, Makedonya'da Türk olmanın çok zor bir şey olmadığını ifade etmiştir. Tasev sözlerini şöyle sürdürmüştür: *"Önceden belki daha zordu ama şimdi zor değil, ama Makedonya'da yaşayan Türkler'in hepsi bu düşüncemi kabul eder mi bilmiyorum. Çünkü özgür yaşamak için insanın çaba göstermesi gerekir. Kendi hakklarını dile getirmesi gerekir. Özetle, Türk olduğumu açıkça söyleyebiliyorum ve Türkçe rahatlıkla konuşabilirim."* Resmiye Hasanova, kesin

bir dille konuşmış ve "elbette" diyerek Türk olduğunu rahatlıkla söyleyebildiğini, her yerde Türkçe konuşabildiğini ve çocuklarının da Türkçe eğitim alabildiğini belirtmiştir. Hasanova, *"Bu konularla hiç sorunlarım olmadı ve şu an da yok. Herkes eşittir ve aynı haklarımız vardır. Şikayet edemem"* demiştir. Esmeray İbraimova, kendi dillerini konuşabildiklerini, Türk olduklarını rahatlıkla ifade edebildiklerini kaydetmiştir. İbraimova, şunları anlatmıştır: *"Makedonya'da Türk olmak nedir derseniz, burası doğuduğum ve yaşadığım için, Makedonya benim için güzel bir şeydir ve Makedonya'da Türk olmak güzeldir."* Gülay Elmazova, kendi dilini rahat konuşabildiğini ve Türk olduğunu büyük bir rahatlıkla ve gururla söylebildiğini, ülkelerinde öyle bir sıkıntılarının olmadığını belirterek, Makedonya'da çok saygı gören bir toplum olduklarına dikkat çekmiştir. Öznur Tahir de, şunları anlatmıştır: *"Makedonya'da, bana göre ve gördüğüm kadarıyla, biz burada Türk olduğumuzu açıkça söyleyebiliriz, yüksek bir sesle bile söyleyebiliriz ve her zaman Türkçe konuşabiliriz. Çevrede izlediğim kadarıyla, Makedonya'da Türk olmak iyi bir şeydir, bize kötü bir şey yapılmıyor, kötü bir sözle karşılaşmıyoruz, ayrımcılık yok ve oldukça her şey normal."*

Erkek katılımcılar ise, kadınların yanıtlarına destek olmuşlardır. Önceden geçmişte Türk okullar olmadığında durumun biraz kötü olduğunu anımsatıp, artık, günümüzde iyileştiğini açıklamışlardır. Bazı katılımcılar, Makedonya'da hiç kimsenin Türk olmasından dolayı zorluklar ile karşılaşmadığını, her zaman ve her yerde Türkçe konuşabildiğini ve Türk olduğunu kolaylıkla söyleyebildiğini belirtmiştir. Erkek katlımcılardan Barkın Akan, "Makedonya'da Türk olmak ne demektir? Türk olduğunuzu açıkça ve kolaylıkla söyleyebiliyor musunuz, kendi dilinizi (Türkçe) rahatlıkla konuşabiliyor musunuz?" sorusuna karşılık verirken, Makedonya'da zaten kendilerini Türk olarak bildiklerini, Türk olduklarını çok kolay açıklayabildiklerini vurgulamıştır. Barkın Akan, bu konuda kendisinden bir örnek vermiştir: *"Aile içerisinde, benim eşim Makedon olmasına karşın, kızım çok güzel Türkçe konuşuyor ve o yüzden sorunlarımız yok bu konuda. Hatta sempatik de bakıyorlar."* Bülent Şabanov aynı soruya karşılık, bu konuda sorunları olmadığını, rahatlıkla Türk olduğunu açıklayabildiğini ve Türkçe konuşabildiğini söylemiştir. Faton Çiçek, diğerlerinden biraz farklı bir yanıt vermiş ve şöyle demiştir: *"Bu soruyu 30 sene önce sorsaydanız çok farklı bir yanıt veriridim ama şu an size başka, değişik bir yanıt veririm. Önceden Makedonya'da Türk okullar yoktu, Makedonca dilinde okuduk ve eğitim gördük ama*

şimdi gençlerimiz Türkçe dilde okuyabilir. Bügün Makedonya'da Türk olmak daha kolay bir şeydir ve elbette Türk olarak duyumsuyorum, herkese açıkça onu söylüyorum ve dilimizi rahatlıkla konuşabilirim." Sunai Osmanov yanıtında şimdiye kadar hiç bir engel görmediğini, Türk olduğumdan dolayı hiç bir zorluluk çekmediğini, Türkçe rahatlıkla konuşabildiğini ifade etmiştir. Tunay İbraimov da kendi dillerini kolayca konuşabildiklerini ve Türk olduklarını rahatlıkla söyleyebildiklerini belirterek, *"Makedonya'da Türk olmak iyidir; hiç sıkılmadan, Türkçe konuştuğumu biri duymasın diye çekinmeden, sesli sesli konuşurum. Ben, mutlu bir Makedonyalı Türküm."*

Katılımıcılara, dördüncü olarak sorulan soru şu şekildedir: *"Bugüne kadar, Makedonya'da, Türk olmanızdan dolayı size ya da tanıdığınız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı mı? Yanıtınız evet ise örneklerle açıklayabilir misiniz?"* Genel olarak katlımcıların yanıtlarına göre, Makedonya'da önceden ayrımcılığın yapıldığı ancak, artık, durumun daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazı kadın katılımcılar, en az bir kere de olsa ayrımcılıkla karşılaştıklarını, kendileri karşılaşmasa bile tanıdıklarının karşılaştığını belirtmişlerdir. Ayrımcılık yapmak için en önemli konunun din olduğu ancak ayrımcılığın bu toplumun genel sorunu olmaktan çok, insanların karakter sorunu olduğu açıklanmıştır. Binnaz Tasev, ayrımcılığın çok genel bir konu olduğunu, devlet olarak, Türklere karşı ayrımcılık yapıldığını duyumsamadığını ama kişisel olarak duyumsadığını anımsatmıştır. Tasev, *"Bazı insanlar, Türk olduğumuz için ayrımcılık yapabilir ama yine de o genel değil, kişiseldir, karakter sorunudur. Örneğin, ben başka karakterim, başkası başka karakterdir, ama genel olarak yok."* Resmiye Hasanova, soruya "kesinlikle hayır" diyenlerden. O, Türk olduğundan dolayı hiç bir zaman ayrım yaşamamış ve çevresinde hiç öyle bir örnek duymamış. Esmeray İbraimova ise tam tersi ayrımcılık yapıldığını düşünmektedir. Bunu da din üzerinden açıklamaktadır: *"Maalesef sadece Makedonya'da değil, her yerde farklı dinlere karşı ayrımcılık yapılır. Ama bir ya da iki kişinin yaptığı ile ne kadar genelleyebiliriz bilemem ama her yerde olduğu gibi burada da oluyor."* Gülay Elmazova, kendisine ufak çaplı bir ayrımcılık yapıldığını bildirmiştir. Ülke açısından ise şu açıklamayı yapmıştır: *"Ülke açısından yanıt vermem gerekirse, bundan 10 yil öncesine kadar, sadece Türkler olarak değil, Makedonya'da yaşayan tüm Müslimanlar olarak bir ayrımcılık söz konusuydu. Fakat 10 yil önce yapılan bir anlaşmadan sonra Türk toplumu olarak tümüyle kendi haklarımızı ve tüm devlet kurumlarında da yerimizi almış bulunuyoruz."* Öznur Tahir, böyle bir ayrımcılığa rastlamadığını, bunun nedeninin de Makedon okullarında okumasının olduğunu ifade

etmiştir. Tahir'in Makedon arkadaşları olmuş ve her zaman istediğini açıkça söyleyebiliyormuş ve kötü bir şey ile karşılaşmamış. Öznur Tahir, *"O yüzden ayrımcılık yapıldığını söyleyemem hatta bazen Türk olduğum için öncelik bile verildi"* demiştir.

Türk ve erkek katılımcıların aynı soruya verdiği yanıtlardan da önceden ayrımcılığın olduğu ama şimdi durumun daha iyi olduğu sonucunu çıkartmak mümkündür. Erkek katılımcıların hiçbiri kendileri bir deneyime sahip değildir bu konuda. Sokakta ya da medyadan duymuşlardır. Barkın Akan, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: *"Makedonya'da bana karşı ayrımcılık yapılmadı fakat sokakta gördüğüm insanlara, kendilerini Türk olarak gören Roman vatandaşlara karşı yapılan haksızlıklar çok fazla var. Gördüğüm kadarıyla bazen kahvelerde oturmaya izin vermiyorlar bile. Ama genel olarak bakarsak bir sorun yok."* Bülent Şabanov, kısaca bu türden sorunlarının olmadığını, bir ayrım yaşamadıklarını bildirmiştir. Faton Çiçek, önceden de şimdi de olduğunu ama durumun iyiye gittiğini açıklamıştır. Sunai Osmanov, konuyla ilgili net olarak böyle bir ayrımcılığın olmadığını ve yaşamadığını ifade etmiştir. Tunay İbraimov ise ayrımcılığın olduğunu belirtmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: *"Evet, duyduk. Bize bir ayrımcılık olmadı şimdiye kadar ama tanıdığımız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı ve duyduk. En son duyduğum olay şudur: Üsküp'te üç tane genci, sadece Türkçe konuştukları için dövdüler, bir tanesi beyin kanaması geçirmiş."*

Katılımcılara beşinci olarak *"Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü sizi Türk olarak ve kendi kültürünüzle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyor musunuz? Nasıl?"* şeklindeki soru sorulmuştur. Kadın katılımcılar, Türkçe'yi rahat konuşabildiklerini, kendi kültür pratiklerini rahatlıkla gerçekleştirebildiklerini, yaşam tarzına saygı gösterildiğini ve kabul edildiklerini belirtmişlerdir. Ayrınca hiç bir zaman baskı altında duyumsamadıklarını, Makedon geleneklerini uygulamaya zorlanmadıklarını ve tamamen özgür olduklarını açıklamışlardır. Örneğin, Binnaz Tasev, *"Evet, kabul ediyor ve saygı gösteriyor. Bu konuda da baskı duyumsamıyoruz"* demiştir. Resmiye Hasanova da, kültürlerine, geleneklerine ve inançlarına açıkça saygı gösterildiğini ifade etmiştir. Hasanova açıklamasını şöyle sürdürmüştür: *"Bütün tanıdıklarım, Türk olarak bana saygı gösterdiler ve hiç bir zaman Makedon gelenekleri ve göreneklerini uygumalaya zorlamadılar. Ayrıca, Türk kültürümüze ve yaşam tarzlarımıza tümüyle saygı gösteriyorlar. Bundan dolayı, ben Türk olarak, sadece Türk geleneklerimiz değil,*

Makedon bayramları ve geleneklerini de yapıyorum ve kutluyorum." Esmeray İbraimova, şu açıklamayı yapmıştır: *"Bizim dilimizi, dinimizi ve kültürümüzü kabul etmiş devlet var. Öyle olmazsa zaten bayramlarımızdan birisi devlet bayramı olarak kabul edilmeyecekti."* Gülay Elmazova, kesinlikle özgür olduklarını, kendi gelenekleri ve haklarına göre yaşadıklarını belirtmiştir. One göre, Makedonlar elbette kabul ediyorlar ve saygı gösteriyorlar. Örneğin, birbirlerine saygılı bir şekilde yaşıyorlar, Türk bayramlarına Makedonlar mutlaka gelirler, saygılı bir şekilde kutlarlar, aynı şekilde Türkler de. Ayrıca, Türklerin bir bayramı da devlet tarafından resmi olarak kabul edilmiştir ve tüm Makedonya vatandaşları o gün çalışmıyorlar. Öznür Tahir, baskı görmediklerini dile getirmiştir. Kendi geleneklerine, dinine ve isteklerine göre yaşıyorlar. Makedonlar, Türklere her konuda sonuna kadar saygı duyuyorlar. Hatta Türk bayramlarını da birlikte kutluyorlar, karşılıklı gelip gitmeler oluyor, ayrımcılık ya da kötü bir şey olmuyor.

Erkek katılımcılar, baskı olmadığını, resmi Türk bayramlarının kutlandığını, iki kültürün çok yakın olduğunu ve entegre olduğunu, sadece Makedonların Türk kültürüne değil, Türklerin de Makedon kültürüne saygı gösterdiğini açıklamışlardır. Barkın Akan, "Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü sizi Türk olarak ve kendi kültürünüzle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyor musunuz? Nasıl?" sorusuna şu karşılığı vermiştir: *"Makedon kültürünün baskısı altında duyumsamıyorum hatta son zamanlarda Ramazan ve Kurban Bayramları resmi bayram olarak kabul edildi. Zaten Makedonya'da çok Türk olduğu için, entegre olmuşlar birbirilerine ve bir sorun gözükmüyor hatta iki kültür birbirine saygı da gösteriyor."* Bülent Şabanov, kısa verdiği yanıtta, bu konuda sorun olmadığını, baskı da yapılmadığını, bu yönde bir duyumsamaya sahip olmadıklarını belirtmiştir. Ona göre baskı olsa Türkçe eğitim de olmazdı. Faton Çiçek, kabul edip saygı gösterdiklerini bunun nedeninin de Türk ve Makedon kültürlerinin birbirine çok yakın olması olduğunu bildirmiştir. Çiçek, *"500 senelik Osmanlı zamanından beri yemeklerimiz, müziklerimiz aynıdır, davranışlarımız bile aynı. Makedon kültürünün baskısı altında duyumsamıyorum, öyle bir şey yok"* demiştir. Sunai Osmanov da benzer düşünceleri taşımaktadır. O da, *"Benim yaşadığım ortamda, Makedonlar bizi kabul ediyorlar, Makedonlar'ın baskısı altında duyumsamıyoruz, öyle bir baskı ya da engellere uğramadık"* görüşünü dile getirmiştir. Tunay İbraimov ise soruya şu karşılığı vermiştir: *"Kültür olarak evet, bizim yediğimiz, içtiğimiz şeyler onların yedikleri*

içtikleri ile aynıdır, benim onlardan çok dostlarım var ve kesinlikle bazı şeylere karşı gelinmez. Bazı şeyleri yemem, içmem dediğim zaman (Ramazan Bayram'ında örneğin) ısrar etmez, kültürümüze saygı gösterir. Biz de onlara karşı aynı şekilde."

Katılımcılara sorulan altıncı soru, *"Türk gelenekleri, Makedon geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür? Açıklayınız?"* şeklindedir. Kadınlara göre, Türk gelenekleri, Türk kültürünün biraz daha tutucu olmasından dolayı biraz daha güçlüdür ve Türkler onları daha fazla korunmaya çalışmaktadır. Erkekler benzer düşüncelere sahiptir. Ancak, katılımcıların bazıları pek bilgili olmadığı için net bir yanıt verememişlerdir. Diğerleri ise, Makedon gelenekler ile çok yakın olduğunu ve bazen birlikte yapıldığını açıklamıştır. Binnaz Tasev, Türk geleneklerinin Makedon geleneklerine göre daha güçlü olduğunu düşünmektedir. Resmiye Hasanova, ikisinin de aynı derecede güçlü olduğunu bildirmiştir. Esmeray İbraimova da iki kültürün kendine göre güçlü yanları olduğunu belirtmiştir. Gülay Elmazova, iki geleneği karşılaştırmanın güç olduğunu belirtmiş ve herkesin kendilerine göre bir biçimde yaşadığını ifade etmiştir. Öznur Tahir ise şunları anlatmıştır: *"Bu konuda pek bilgi sahibi değilim ama yine de gördüğüm kadarıyla Türkler geleneklerine daha çok bağlı kalmaya çalışıyor. Günümüzde hem Makedonların hem de Türklerin gelenekleri yok olmaya başlamış, ancak Türkler'de bu biraz daha korunuyor."*

Erkek katılımcılardan Barkın Akan, "Türk gelenekleri, Makedon geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür? Açıklayınız?" sorusuna şu karşılığı vermiştir: *"Ben ve ailem gelenekselci olmadığımız için zayıf ya da güçlü diye söylemeyeceğim. Gelenekler genelde Makedonya'da ve Türklerde de din üzerinden olduğu için, bizim için, liberal aile olarak, bu konulara çok fazla girmiyoruz."* Bülent Şabanov, Türk tarafının daha güçlü olduğunu düşünmektedir. Bir örnek vererek şunları anlatmıştır: *"Eskiden bir hafta düğün yapılırdı ama şimdi Makedonlar bir salon kiralıyor ve düğün 2-3 saatte bitiyor. Bizde 'Kına Gecesi' var, erkek tarafından geline giderler. Bir hafta sürüyor ama Makedonlar'da o yok. Bizde bu gelenek hâlâ sürüyor."* Faton Çiçek, konuya farklı açıdan bakıyor ve iki geleneğin birbirine çok yakın olduğunu, ikisinin de eşit olduğunu belirtiyor. Sunai Osmanov, sorunun yanıtını tam olarak bilmediğini ama Türklerin biraz daha güçlü olabileceğini ifade etmektedir. Tunay İbraimov da şunları anlatmıştır: *"Aslında çoğu gelenek ve göreneği beraber yapıyoruz; zaten birbirine çok yakın. Geçen gün Hristiyan bir bayramdı ve çocuklar şarkı söylerek kapımıza geldi, biz*

de Makedonlar gibi onlara para ve tatlılar verdik. Bence ikisi de önemli ve güçlüdür, hangisi daha güçlü ya da zayıf diye seçemem."

Yedinci soru şu şekildedir: *"Makedonya'da, Türk gelenekleri kolaylıkla devam ettirilebilir mi? Açıklayınız?"* Hem kadınlar hem de erkekler bu soruya olumlu yanıt vermişlerdir. Yani, Makedonya'da kendi gelenekleri ve göreneklerini kolaylıkla, açıkça ve rahatlıkla sürdürebildiklerini, hiç bir sorun ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Türkler, Makedonların saygı gösterdiğini, aynı ve eşit hakklara sahip olduklarını açıklanmışlardır. Binnaz Tasev, bu konuda insanların özgür olduğunu, isteyen herkesin geleneklerini sürdürebileceğini bildirmiştir. Resmiye Hasanova, Türk gelenek ve göreneklerini açıkça ve kolaylıkla sürdürebildiklerini belirterek, *"Aynı haklarımız var, Makedonlar bizim kültürümüz ve geleneklerimize saygı gösteriyor ve elbette onları sürdürmemiz için izin veriyor. Ayrıca, bence Makedonlar da Türk geleneklerini çok fazla izliyor ve uyguluyor."* Esmeray İbraimova, fazla açıklamayacağını ama "kesinlikle evet" dediğini ifade etmiştir. Gülay Elmazova, geleneklerini kolaylıkla sürdürebildiklerini, Makedonların da saygılı olduklarını kaydetmiştir. Öznur Tahir de kısa yanıtında sürdürebildiklerini vurgulamıştır.

Erkek katılımcı Barkın Akan, konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *"Ettirilebilir çünkü çok sürdürülemeyecek gelenek yok zaten, çirkin kaçan bir şey olduğunu zanettmiyorum. Festivaller düzenleniyor, dini bayramlara gidiliyor, oruç tutuluyor, oruç açmak için beraber çay yapılıyor, yemek yeniliyor, hiç bir sorun olmuyor. Gittiğimiz yerlerde de, hem Makedonlar hem Türkler oluyor, entegre olmuşlar zaten birbirilerine."* Bülent Şabanov, sürdürülebildiğini ve sıkıntıları olmadığını ifade etmiştir. Faton Çiçek, Sunai Osmanov ve Tunay İbraimov da aynı yanıtı vermiştir.

Sekizinci soru şu şekildedir: *"Makedon kültüründen takip ettiğiniz bazı gelenekler ve edindiğiniz alışkanlığınız var mı? Örneklerle açıklayabilir misiniz?"* Kadın katılımcılar, izledikleri bir kaç Makedon gelenek ve göreneklerini açıklamışlardır. Birlikte yaşadıkları için Makedonların yaptıklarını izlediklerini ve bazılarını da yaptıklarını söylemişlerdir. Noel, Paskalya ve Yeni Yıl gelenekleri, halk oyunları vs. gibi örnekleri göstermişlerdir. Kadın katılımcılardan Binnaz Tasev, halk oyunlarını örnek göstermiştir. Ona göre, Makedon halk oyunlarından sahiplenme olduğunu ileri sürmüştür. Resmiye Hasanova, kendisi ve ailesinin bütün Makedon geleneklerini, göreneklerini ve bayramlarını izlediğini, kutladığını ve bu nedenle de çok mutlu olduklarını duyurmuştur. Esmeray İbraimova ise bir örnek vererek şunları anlatmıştır:

"Örneğin biz çocukken Paskalya'yı kutluyorduk, annem yumurta boyardı ve boya yerine soğanın kabuğu kullanırdı, Noel'de tekrar Makedonlar gibi mısır kaynatıyorduk. Elbette ki Makedonlarınkiyle her şey aynı olmazsa da, biz de yapıyorduk." Gülay Elmazova da başka bir örneği şu şekilde anlatmıştır: *"Örneğin Hıdırellez. Ama aynı zamanda Makedonlar bügünü 'Gurgovden' olarak kutlamaktadırlar ve bazı geleneklerimiz tamamen aynı. Örnek, gün doğumadan önce kalkıp eve yeşillik takmak, salıncakta salınmak vs. Bazı geleneklerimiz aynı olduğu için alışkanlığımız var elbette."* Öznur Tahir de yeni yıl kutlamalarını örnek veriyordu: *"Yeni yıl kutlanıyor, Noel'de ağaç süslemek ve mısır kaynatma var. Mısır kaynadığında evin daha bereketli olduğu düşünülüyor. Bunun da oradan, Makedonlardan kazanıldığı düşüncesindeyim."*

Kadın katılımcılar gibi, erkekler de bazı Makedon geleneklerini izlediklerini kabul etmişlerdir. Birlikte yaşandığı ve kültürlerin yakın olmasından dolayı, bazı gelenekler ve alışkanlıkları izlemenin normal olduğunu belirtmişlerdir. Onlar da Paskalya, Noel, Hıdırellez vs. gibi örnekler vermişlerdir. Erkek katılımcılardan Barkın Akan, sekizinci soruya verdiği yanıtta, Paskalya yemeklerine gitmeyi örnek olarak vermiştir. Bülent Şabanov, Noel'de Makedonların mısır kaynatmasını Türklerin de almasını örnek olarak göstermiştir. Faton Çiçek, bayramların birbirine benzediğini, kendilerinin Müslüman, onların Hristiyan olmasının sorun olmadığını belirtmiştir. Sunai Osmanov, karşılıklı olarak izlenen gelenekler olduğunu tahmin ettiğini açıklamıştır. Tunay İbraimov da son olarak şunları anlatmıştır: *"Evet tabii ki var, aslında beraber yaşadığımız için biz de Makedonya geleneklerinden bazılarını kutlardık ve kutluyoruz da. Noel ve Paskalya'da bazı şeyleri biz de yapıyoruz, örneğin yumurta boyuyoruz ve 6 Mayıs için, Hıdırellez'de, güneş doğmadan önce, insanlar yeşil, çimli yerlere gider, oyun oynarlar, saçlara ve sırtına çiçekler ve yeşillikler koyar (sağlık için) ve evlere de yeşillik takar. Makedonlar da aynı şeyi yapıyorlar aslında."*

Katılımcılara yöneltilen dokuzuncu soru, *"Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?"* şeklindedir. Yanıtlara bakıldığında, Makedonların ve Türklerin aslında çok fazla şeyi paylaştığı ortaya çıkmaktadır. Yemek, müzik ve dans dışında, kültürler yakın olduğu için gelenekler ve görenekler de birbirine benzzemektedir. Ayrıca, en önemlisi birlikte yaşatan şeyler olarak, yaşam, arkadaşlık ve dostluk gösterilmiştir. Binnaz Tasev, yemek, müzik, dans açısından evet diyebildiğini açıklamıştır. Tasev, Makedonların Türklerden kına gecesini aldığını bildirmiştir. Ancak

Tasev'in anlattığına göre, kına gecesi Türkler'de kızlara özel bir gecedir ama önce bunlar Makedon kültüründe yoktur. Şimdi ise kına yerinde Makedonlar kız gecesi yapıyorlar. Tasev, bu geleneğin, Türklerden alındığına inanmaktadır. Resmiye Hasanova, Makedon arkadaşlarıyla bütün yaşamını paylaşıyor. Benzer yemekler, halk müzikleri, benzer düğün gelenekleri vs. Bütün bunlar artık daha fazla karışmış durumda, aynı zamanda Batı'dan da gelenekler ve görenekleri alıyorlar. Bu yüzden, her yeni bir kuşakla eski gelenekler değişiyor ve modernleşiyor ona göre. Ancak Hasanova göre bu kötü bir şey değil. Örneğin, eski Türk geleneklerine göre, yedinci dereceye kadar olan akrabalarla evlenmek yasakmış. Eskiden buna katı bir saygı gösterilirken şimdi eskisi kadar saygı duyulmuyormuş. Esmeray İbraimova, şunları anlatımıştır: *"Bence bizi bir arada yaşatan şey dostluk, arkadaşlıktır. Burada Makedonlarla beraber doğduk, büyüdük, yaşıyoruz ve yaşamı, arkadaşlığı beraber yaşıyoruz ve paylaşıyoruz."* Gülay Elmazova, gelenekleri en önce örnek göstermiştir. Kuru fasulye örneğinde yemeği de anımsatmıştır. Ancak Türkler ve Makedonları birarada tutanın karşılıklı sevgi ve saygı olduğuna vurguyu da unutmamıştır. Öznur Tahir de, arkadaşlığı birinci sıraya koymuştur. Buna da örnek vererek şunları ifade etmiştir: *"Örneğin çok yakın, kız kardeşim gibi arkadaşlarım var, kötü günümde yanımda olurlar. O yüzden arkadaşlık ve dostluk diyebilirim."*

Erkekler de bu konuda kadınlara benzer düşünceler paylaşmışlardır. Yaşam tarzı ve düşünceler yakın olduğu için müzikler, danslar, yemeklerin de benzediğini söylemişlerdir. Sadece bir kişi buna tümüyle katılmamıştır. Genel olarak, en önemli paylaşılan şey olarak, erkekler arasında da arkadaşlık ve dostluk ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcılardan Barkın Akan, "Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?" sorusuna şu karşılığı veriyordu: *"Türk ve Makedonların yaşam tarzları birbirine çok benziyor. Bence yemek ve müzik biraz zor çünkü Türkiye'deki gibi yemekler o kadar gelişmiş değil ve Makedonya'daki müzik aslında Balkan müziğidir. Ama sonunda düşünce yapısı aynıdır ve yaşam tarzları benzemektedir."* Bülent Şabanov ise tam tersini düşünmektedir ve *"Yemekler aynıdır, müzik benzer, aynı şeyler yapıyoruz ve dinliyoruz"* demektedir. Faton Çiçek de Bülent Şabanov gibi düşünmektedir. Yemeklere verdiği örnekler ise şunlardır: "Sarma, Türlü Tava, Köfte, Kebap." Sunai Osmanov da benzer düşüncededir: Yemek, müzik, film vs. demiştir. Tunay İbraimov ise şu açıklamayı yapmıştır: *"Bence herşey, yemeklerimiz zaten benzer,*

müzik ve halk dansları çok yakın, aynı danslarımız var, gelenekler zaten zamanla karışmış birbirine, çok şey paylaşıyoruz ve yaşıyoruz. Arkadaşlık, dostluk da çok önemlidir."

Katılımcılara son olarak *"Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklaynız?"* şeklinde bir soru sorulmuştur. Kadın katılımcılardan üç kişi, sevgi ve saygı varsa kabul edebileceğini ifade etmiş ancak farklı din/ırk olmasından dolayı, çocuklar olduğu zaman belli sorunlarla karşılaşılacağını düşünmektedirler. Onlara göre, ayrımcılık söz konusu değildir. Ancak aynı kültürü sahiplerse daha kolay olabilecektir. Türklerden iki kadın, kültürlerarası evlilikleri tümüyle desteklediğini, sevgi varsa sorun olmayacağını bildirmiştir. Binnaz Tasev, soruya karşılık verdiği yanıtta kendisi için hiçbir sorun oluşturmadığını, hatta eşinin Makedon olduğunu, kızının da hem Türkçe hem de Makedonca konuştuğunu belirtmiştir. Ona göre, herkes kendi dilini, kendi kültürünü yaşar. Kendisi ikisini de yaşıyor. Binnaz Tasev şöyle konuşuyordu: *"Onların bayramı olduğu zaman, örneğin Paskalya olduğunda yumurta boyuyorum ve benim bayramım olduğu zaman evimde baklava da yaparım. Bizim öyle bir sorunumuz yok ve onun da benim de arkadaşlarımız hem onların bayramına gelirler hem de benim. O yüzden ben çok özgür düşünceliyim."* Resmiye Hasanova daha kısa konuşmasında *"Karışık evliliği tamamen destekliyorum. Eğer sevgi varsa, benim için sorun yok"* diyordu. Esmeray İbraimova ise karşı olduğunu söyledi ama olursa da olmazsa da olur dedi. Ona göre evlenenler var ama kültür ve dil açısından ileride sorunlar çıkabilir. Onun iki kuzeni Makedonlarla evli, çocukları da var ama aralarında sorunlar çıkabiliyormuş. İbraimova, kendi kültüründe, dininde, dilinde olursa daha iyi anlaşırsın düşüncesindeydi. Gülay Elmazova, benzer düşüncelere sahitir. Şunları anlatmıştır: *"Makedon ve Türk ya da herhangi başka bir din/ırk/dil farketmez, ayrımcılık söz konusuyken evlilik konusunda biraz katı bir düşünceye sahibim. Belki biraz eski kafalıyım çünkü eğer anlaşma olursa evet yaşayabilirler ama o evlilikten bir çocuk olunca o çocuk ileride zorluluklar yaşar diye düşünüyorum. Dinini seçmesi lazım, Hristiyan mı Müslüman mı, her iki dinin de getirdiği gelenekler var elbette... Benim açımdan çocuk belli bir yaşa kadar (tam olarak anlamaya başlayacağına kadar) ruhsuz bir şekilde büyür ve o yüzden benim düşüncelerim bu konuya karşıdır."* Öznur Tahir, konuya bakış açısında göre farklı yanıtlar verilebileceğini anımsatmıştır. Ona göre bazen iki Türk anlaşamaz ayrılır. Türk ya da Makedon farketmez, evlilik yapılır ve ayrılınır. Anlattığına göre bazıları da din

açısından bakıyor konuya. Bu konuda da anlaşmazlık çıkabiliyor ve eşler ayrılabiliyor. Çocuklar arada kalabiliyor. Buna karşılık, gelenekler açısından evlilik yapılabilir. Ortak kutlamalar yapılabilir ama din ciddi sorun oluyor. Kişilerin bilinçli olması gerekir. Tahir, yabancı biriyle evliliği hiç düşünmemiş.

Kadınların sorun olabilir dediği noktaya erkekler de odaklanmışlardır. Buna göre, çocuklar olduğunda, farklı din ve kültüre sahip olunduğundan bazı sorunlarla karşılaşabilecektir. Barkın Akan, "Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklayınız?" sorusunu yanıtlarken, herhangi bir sorun görmediğini, sadece din faktörünün sorun olabileceğini anımsatmıştır. Bülent Şabanov, böyle evliliklerin zaten başladığını belirterek şunları anlattı: *"Makedon kızlar bizim çocuklara gelir, bizim kızlar Makedon çocuklara gider. Bize ve bizim toplumuza aslında biraz ters geliyor ve bazen kabul edilmez ama onlar birbirini sevmiş ise artık bir şey diyemiyoruz. Daha önce böyle şeyler yokmuş, ya hemen reddedecekmiş ya da Makedon kızın Müslüman olması gerekirmiş ama şimdi daha rahat oldu, biz de karışmıyoruz."* Faton Çiçek, Makedon ve Türk gençlerinin birbirlerini sevebildiğini, kültürleri ve birarada yaşamaları dolayısıyla bunun sorun olmadığını, kendisinin düşüncesinin de bunu destekler yönde olduğunu bildirmiştir. Sunai Osmanov, bu konuda bir sorun görmekte uygun olmadığını düşünmektedir. Karşılıklı kız alıp vermenin zor olduğuna inanmaktadır. Günümüzde evlilikler yapılabildiğini ama kendisinin bunu onaylamadığını bildirmektedir. Tunay İbraimov da, karşı olduğunu açıklamıştır. Din konusunun sorun olacağını belirtmektedir. Örneğin Makedon kız Türk erkeğiyle evlenirse Müslüman olmak zorunda onun düşüncesinde ve bunun tam tersi de geçerli. Bu da sorunlu bir duruma işaret ediyor. Böyle olmadığında birisi kiliseye diğeri camiye gitmek isteyecek. Çocuklar olduğunda ise bu durum sorun olacaktır. İbrahimov şu düşüncesini de eklemiştir: *"Din tarafından bakarsak, Çingeneler hariç her dinden alabiliriz ama Müsliman olması şart ile."*

Makedon grup için sorulan ilk soru, *"Size göre, Makedonya'da Makedon olmanın (çoğunluk olarak) iyi ya da kötü tarafları nelerdir? Avantaj ya da dezavantajları var mıdır?"* şeklindedir. Kadın katılımcıların yanıtlarına bakıldığında, Makedonların, çoğunluk olarak, hiç avantajlı bir durumda olmadığı ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, Makedonya'da herkes aynı ve eşit haklara sahiptir ve azınlıklar, Makedonlar ile aynı sosyal ve yasal derecededir. Kadın katılımcılardan Snezana Mitrova, Makedonya'da çoğunluk olmanın avantajları olmadığını belirtmektedir. Onun

anne ve babası Makedon'dur. Makedonya'da doğup büyümüştür. Oradaki birçok kişinin Makedon olduğunu ama aralarında Arnavut ve Türk vb. azınlıklar olduğunu belirtmektedir. Mitrova şöyle demektedir: *"Hepimiz eşit haklara sahibiz ve kendi dilimizde konuşmak, eğitim almak gibi haklarımız var. Açıkçası çoğunluk olan Makedonların bir parçası olmanın herhangi bir ek avantaj veya dezavantajını görmüyorum. Anayasamızda da çok net bir şekilde hepimizin eşit haklara sahip olduğu belirtilmekte."* Stefanija Tenekedzieva'ya göre, avantajlar açısından bakıldığında şu anki ekonomik ve politik durum açısından herkesin avantajlara sahip olduğunu söylemek zor. Tenekedzieva, bu aşamada "pozitif" ayrımcılığa yönelik birkaç örnek vermekte ve şunları anlatmaktadır: *"Örneğin, bir işe başvurulduğunda sizin o iş için yeterli olmanıza ve yeterli deneyime sahip olmanıza karşın, o iş Makedonya'daki azınlık grupların bir üyesine verilebiliyor (Arnavutlar vb.) Onların bu işe ne adar uygun olup olmadığına bakılmaksızın, sadece Makedon değil, azınlık olmalarından dolayı, çerçeve anlaşması gereği çalışanların ne kadarının azınlık gruplara ait olması gerektiği belirlendiğinden bu tür bir durumla karşılaşıyoruz."* Stefanija Tenekedzieva, gerçek avantajlara baktığında ise, *"Çoğunluk grubun bir parçası olmak (Makedon) hiçbir zaman ayrıştırılmış duyumsamamamıza yol açar. Hiçbir zaman sosyal haklarınız vb. şeyler için çarpışmanıza gerek yoktur çünkü siz zaten çoğunluğun bir parçasısınızdır"* demektedir. Suzana Knezevic, Makedonya'nın çoğunluğunu oluşturan bir gruptan olmasına karşın, Makedonya'daki tüm etnik grupların eşit haklara, avantajlara ve dezavantajlara sahip olduğunu düşünüyor. Kısacası, kişinin sahip olduğu hakların, kişilerin küçük ve büyük gruba ait olmasından değil, Makedonya vatandaşı olmasından dolayı sahip olunduğunu düşünüyor. Kristina Kraljevska, Makedon olmalarından dolayı bazı dezavantajlara sahip olduklarını bildirmektedir. Ona göre, kendi anavatanını ve kökenlerini sevmeyen birisi yoktur. Hepimiz vatansever kişileriz. Ancak, son zamanlarda, Makedon olduklarından dolayı, avantajlar değil, daha fazla dezavantaj oluyor. Söylediğine göre onlardan bazı şunlardır: Maaşlar düşük, her şehirde artık, üniversiteler oldu, herkes kolaylıkla diploma alabilir, iş yerlerinde eğitimli ve deneyimli çalışanlar iyi konumlara gelemiyor, daha yüksek vergiler, yaşam standardı yükseliyor ama maaşlar azalıyor vs. O, bunlardan dolayı artık, insanların kendi anavatanını sevmemeye başladığını düşünüyor. Vangelica Timcheva'ya göre, Makedonya'da milliyetçilikle ilgili bir sorun ya da sıkıntı yaşanmamaktadır. *"Ben Makedonum ama hiç bir zaman daha yüksek bir konumda ya da seçkin olarak duyumsamadım. Bunun*

yanında, Makedonya'da yaşayan her azınlık ya da etnik grup kendi dilinde konuşabilir ve öyle bir okula gidebilir, istediği dine ve geleneklere saygı gösterebilir vs. Ayrıca, azanlık bir ulus iseniz, devletin yasalara göre, daha kolay ve öncelikle iş bulabilirsiniz. Aslında, temel olarak, herkesin, ulusa bakmadan, aynı ve eşit hakları vardır" diyor.

Makedon erkekleri karışık düşünceler sunmuştur. Bazıları, Makedon olduğu için gurur duyuyor ve biraz daha avantajlı olarak duyumsuyorlar. Diğerleri, siyasi ve ekonomik durumundan dolayı ülkenin şimdilik kötü olduğunu ama gelecekte iyileşeceğine inanıyorlar. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, "Size göre, Makedonya'da Makedon olmanın (çoğunluk olarak) iyi ya da kötü tarafları nelerdir? Avantaj ya da dezavantajları var mıdır?" sorusunu biraz incelikli bulmuştur. Makedonya'da doğup ve büyüdüğünü ve Makedon olmaktan gurur duyduğunu anımsatmaktadır. Ayrıca, tüm ailesinin Makedon olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Makedon olmanın belki de tek olumsuz yönü, ülkesindeki şuanki kötü ekonomik ve siyasi durumlar. Ama o, iyimserdir ve bir gün Makedonya'da birçok şeyin değişeceğine ve daha iyi olacağına inanıyor. Darko Janackov'a göre, Makedonya, tüm doğal güzellikleri ve özgürlükleriyle çok güzel bir ülke. Ancak on yıllardır komşularından birçok alanda geride. Diğer gelişmiş ülkelerin gerisinde kalınmış ve teknoloji konusunda konuşmak bile istemiyor. Ona göre, yine de sonuç olarak Makedonyalı olmanın avantajları, dezavantajlarından daha fazla. Jovan Popov, ciddi ve ayrıntılı bir yanıt gerektiren bir soru olduğunu anımsattıktan sonra, siyasi bakış açısından, Çerçeve Anlaşması ile Makedonların haklarının büyük bir ölçüde azaltıldığını ve sınırlandığını ifade ediyor. Ayrıca, Makedonlar kendi ülkesinde marjinal ve kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaşlar olarak duyumsuyor. 2001'deki bu anlaşmadan önceki durumdan söz etmiyor ve eleştiri yapamıyor. O, yasal, ekonomik ve sosyal bakış açısından ise Makedon olduğu için gurur duyuyor. Stavre Stankovski de Makedon ve Hristiyan olduğu için guru duyuyor. O, bunun bir avantaj olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda, hiçbir zaman ayrımcılık da yaşamamış. *"Bu yüzden, Makedon olduğumuzdan dolayı hiçbir dezavantajla karşılaşmıyoruz"* diyor. Zivko Tasev de konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapıyordu: *"Ben Makedonum ve bence Makedonya'da Makedon olmak daha iyidir. Ancak, aynı zamanda çoğunluk olarak daha fazla sorumluluk da getiriyor; yasaları oluşturduğumuz zamanlarda, Makedonya'da diğer yaşayan uluslara karşı saygılı ve dikkatli olmamız gerekiyor. Bence, bu ülkedeki diğer uluslarla karşılaştıracaksak, Makedon olduğumuz için biraz avantajlıyız."*

Makedon katılımcılara yöneltilen ikinci soru şu şekildedir: *"Size göre, Makedonya'da yaşayan Türklere gerekli yasal haklar ve kültürel saygı sağlanmakta mıdır? Açıklayınız?"* Kadınlar bu konuda benzer yanıtlar vermişlerdir ve Makedonya'da yaşayan Türklere karşı olumlu tepkiler olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, Türkler, Makedonlar ile aynı ve eşit resmi haklara sahipler ve onlara yeterli kültürel saygı gösterilmektedir. Kadın katılımcılardan Snezana Mitrova'ya göre, Makedonya'da yaşayan Türkler, diğer gruplarla aynı haklara sahipler. Örneğin kendi dillerini rahatlıkla konuşabilmekteler, kendi çocuklarını Türkçe konuşulan okullara gönderebilmekteler ve zaten her okulda en az bir sınıfta Türkçe konuşulmakta. Ek olarak Makedonya'nın başkenti Üsküp'de Taftalice adlı bir anaokulu var. Bu okulda bütün sınıflarda Türkçe konuşuluyor ve hatta diğer birçok okulda Türkçe konuşulan sınıflar var. Ayrıca filoloji fakültesinde bir Türkçe departmanı var ve Türk dili konusunda üniversite eğitimi almak isteyen kişiler de burada eğitim alabiliyor. Türkler kendi dinlerini, gelenek göreneklerini rahatlıkla yaşayabilmekteler ve Makedonya'daki diğer kişilerle yasal haklara ve zorunluluklara bağlılar. Stefanija Tenekedzieva'ya göre de, yasal olarak diğer tüm Makedonlar gibi Türklerin de aynı hakları var. Kültürel olarak ise bu durum yaşanan şehre göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin, Üsküp ve Bitola gibi büyük şehirlerde Türklerin tiyatroları, okulları, sosyal çevreleri ve grupları bulunmakta. Makedonlar, Türk kültürüne, gelenek ve göreneklerine ciddi şekilde saygı göstermektedirler. Tenekedzieva sözlerini şöyle sürdürüyordu: *"Hatta sadece saygı göstermek değil, bizler onların kültüründeki birçok şeyi kabul ettik, asimile olmak gibi. Şimdi fark ediyorum ki Türk insanları büyük şehirlerde yaşadıklarında, birçok şeyden zevk alıyorlar ama küçük şehirlere geldiklerinde bir şekilde izole yaşamaya zorunlu bırakıldıklarından ve hatta sadece Türklerin bulunduğu köylerde yaşamaya yönlendirildiklerinden dolayı kırsal alanda daha az mutlu olduklarını söyleyebilirim. Bu da çocukların okula gitmemesi, birçoğunun Makedonca okuyup yazamaması, konuşamaması ve Makedon insanlarla yaşama karışamaması anlamına gelmektedir."* Suzana Knezevic'e göre, Makedonya'da yaşayan Türkler, kültürel saygı bağlamında, yeteri kadar yasal haklara sahipler. Örneğin onun şehrinde bazı köyler var tümüyle Türklerden oluşan. Bu köylerde Türkçe eğitim veren ilkokullar var. Büyük şehirlerde Türkçe eğitim veren liseler hatta üniversitelerde bile psikoloji bölümünde Türkçe seçeneği bulunmaktadır. Yasal haklar bir yana, Türklere karşı kültürel saygı seviyesi oldukça yüksek. Bu aşamada Knezevic bir örnek vermektedir: *"Kendimden örnek*

vermem gerekirse, üniversiteye kayıt olduğumda (yaklaşık 30 yıl önce) benim oda arkadaşım Türk idi. Bugün bile hâlâ düzenli olarak görüşüyoruz. O beni Noel gibi önemli günlerde arayarak bizim dini bayramlarımıza saygısını gösterir ve ben de aynı şekilde onu arayarak bunu gösteriyorum. Her zaman bayram olduğunda, geleneklere ve dine saygımdan dolayı onu ararım." Kristina Kraljevska ise soruya karşılık olarak evet yanıtıyla başlıyor. Türklerle daha önce çalıştığını ve hiç bir zaman, ırk, cinsiyet, millet, din, ten rengi ya da cinsel yönelime göre hiç kimseye karşı ayrımcılık yapmadığını belirterek şunları anlatıyor: *"Hiç bir zaman Türklere farklı olarak bakmıyorduk, onlara ve onların milli bayramlarına saygı gösteriyorduk. Ayrıca, millii ya da dinli bayramların olduğu zamanlarda bize geleneksel yemekler getiriyordu, biz de bizimkiden getiriyorduk. Genel olarak, biz Makedonlar, Türklere çok saygı gösteriyoruz, birlikte guzel bir yaşamımız var ve Anayasamız onlara, bizimle aynı ve eşit haklar vermektedir."* Vangelica Timcheva da soruya evet diyerek başladı. Ona göre de Makedonya'da yaşayan Türkler kendi dilini rahatlıkla konuşabilir, Türk dilinde okuyabilir ve dinini yaşayabilir, gelenek ve göreneklerini gerçekleştirebilir. Aynı zamanda, Makedonya'da yaşayan herhangi bir ulus gibi, aynı yasal haklar ve yükümlülüklere sahipler. Ayrıca, herkes gibi, açık bir şekilde, Makedonlar ya da başka uluslarla arkadaş, sevgili ve evlilik ilişkisi gerçekleşebilir. Gösterilen saygı engindir.

Erkekler de, kadınların söyledikleri gibi, Türklere Makedonya'da tümüyle yasal ve kültürel haklarının verildiğini açıklamışlardır. Yanıtlara göre, geçmişte Türklerin sosyal durumunun daha kötü olduğu vurgulanarak, artık, günümüzde hem devlet hem de kişisel olarak onlara karşı gösterilen saygının büyük olduğu ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, "Size göre, Makedonya'da yaşayan Türklere gerekli yasal haklar ve kültürel saygı sağlanmakta mıdır? Açıklayınız?" sorusuna uzun bir yanıt vermiştir. Ona göre, geçmişte Makedonya'daki Türk toplulukları bir şekilde ayrımcılığa uğruyorlardı. Birçok Makedon, Türk insanlarına sanki daha alt sosyal tabakadaymış gibi bakıyordu. Ancak bu dönem geçmişte kaldı. Her şey yeni kuşakla değişti ve Türk insanlarına hak ettikleri üzere, gittikçe daha çok saygı gösterilmeye başlandı. Artık, Türk insanları rahatlıkla eğitim alabiliyorlar. Bu geçmişte mümkün değildi. Sosyal yaşama daha çok katılıyorlar, daha iyi iş buluyorlar, kendilerini modern yaşama katıyorlar ve toplumun aktif bir parçası oluyorlar. Bugün Türk insanları artık kabul görüyor, Makedonya'daki herkes gibi eşit haklara sahip (yasal veya diğer şekillerde). Dzajkovski'nin birçok Türk arkadaşı var ve onları, geleneklerini ve göreneklerini

gerçekleştirirken veya tatillerinde ziyaret ediyor, onlar da kendilerininkinde ziyaret ediyor. Çok güçlü bir iletişim var aralarında ve onlara tam anlamıyla güvenebiliyor. Ona göre, ek olarak kültürel anlamda da saygı duyuluyorlar ve yasal olarak Makedonya'daki diğer insanlarla aynı haklara sahipler. Dzajkovski, son olarak şunları söylemiştir: *"Şunu açıklığa kavuşturmalıyım ki, bu insanlar bunu sonuna kadar hak ediyorlar. Çünkü Makedonya gibi çok sayıda etnik grubu bünyesinde barındıran ülkelerde her vatandaşa etnik kökeni ne olursa olsun eşit haklar verilmelidir."* Darko Janackov'un Türklerle çok fazla iletişimi olmamış. Çalıştığı ofiste bir Türk meslektaşı var ve dürüst olmak gerekirse akademik Makedon dilini ondan daha iyi konuşabiliyor. Makedonya'da yaşayan Türklerin ortak haklara sahip olduğunu ve Makedon kültürüne saygı duyduklarına inanıyor. Jovan Popov'un düşüncelerine göre, Makedonya'da yaşayan herhangi bir etnik grup, Türkler, Arnavutlar vs. her türlü haklardan yararlanmaktadırlar. Bu, Anayasa güvencesi altındadır. Popov şöyle diyor: *"Bana paradoks gibi geliyor ama Makedonya'da yaşayan etnik gruplar, kendi haklarını Makedonlardan daha iyi gerçekleştirebilirler. Bunun yanında, Türklere kültürel saygı da gösterilmektedir. Şimdiye kadar, durumun farklı olduğunu gösteren birşey hiç duymadım, görmedim ve okumadım."* Stavre Stankovski'nin birçok Türk iş arkadaşı var ve en yakın arkadaşı da Türktür. Makedonya'da yaşayan Türkler'in ve diğer ulusların, Makedonlar ile aynı haklara sahip olduklarını düşünüyor. Zivko Tasev'in bakış açısından ise Türklerin yeterince hakları vardır ama kendilerinin o konularda biraz daha fazla çabalaması gerektiğini düşünüyor. Örneğin, herkesin bildiği gibi, Makedonya'da en seçkin etnik grup Arnavutlardır. Ancak, ona göre, ikisinde de Müslüman çoğunluk olmasına karşın, Türkler, Arnavutlardan daha az haklara sahiptirler. Ama Türklere saygı gösterilmektedir. Belki her yerde aynı derecede değil, o yüzden, bu konularda, ülke ve kültür olarak biraz daha çalışmaları gerekiyor. Elbette Türkler için geçerli olan, Makedonya'da yaşayan herhangi bir ulus için de geçerlidir, Arnavutlar hariç.

Katılımcılara yöneltilen üçüncü soru şu şekildedir: *"Size göre, Makedon ve Türkler arasında büyük kültürel farklılıklar var mıdır? Olduğunu düşünüyorsanız, bunlar nelerdir? Lütfen açıklayınız?"* Yanıtlara göre, hem kadınlar hem de erkeklerin çoğu, Makedon ve Türkler arasında büyük farklılıkların olmadığını belirtmişlerdir. Söylediklerine göre, Makedonlar ve Türkler 500 sene ortak bir tarih paylaşmışlardır. Günümüzde de yaşamı ve kültürleri paylaşarak yaşıyorlar. Ancak, en büyük farklılık dinden dolayı olmaktadır. Snezana Mitrova, Makedonya'da yaşayan Türkler ve

Makedonlar arasında büyük kültürel farklılıklar olduğuna inanmadığını belirtmiştir. Stefanija Tenekedzieva, Makedonlar ve Türklerin gelenekler konusunda aynı saygılı bakış açısına sahip olduğuna ama Türklerin gelenekleri ve dini konuları Makedonlardan daha fazla ciddiye aldıklarına inanmaktadır. Ona göre, Makedonlar din, gelenek ve göreneklerine saygılı olduklarını söyleyerek insanları inandırmaya çalışmaktalar. Fakat onun düşüncesine göre bunu sadece kendi sosyal statülerini korumak için yapıyorlar. Öte yandan, Türk insanları gelenekler, görenekler ve kültürlerini uygularken buna gerçekten inandıkları için yapıyorlar. Tenekedzieva, *"Bu, benim fikrim ve elbette doğru olduğu anlamına gelmez*" diyerek konuşmasını tamamlamaktadır. Suzana Knezevic, özellikle Üsküp'te yaşayan Türklere bakıldığında aralarında büyük kültürel farklılıklar olduğunu düşünmüyor. Hatta birçok ortak noktaları ve bu nedenle düzgün bir iletişimlerinin olduğunu belirtmektedir. Kristina Kraljevska ise şunları anlatmıştır: *"Makedonlar ve Türkler arasında elbette kültürel farklılıklar vardır. Sonunda, farklı dinimiz var. Örneğin, kadın ve erkek eşitliği konusunda galiba biz Makedonlar biraz daha gelişmişiz, o kadar ayrım yapmıyoruz. Ancak, çok fazla benzerlikler de var, Türkler artık daha fazla sosyal aktivitelere giriyorlar, bizim gibi küçük şehirlerden büyük yerlere taşınıyorlar vs. Günümüzde, modernleşme ile ve internetin olduğu zamanlarda, kültürel olarak, daha yakın olduğumuzu düşünüyorum."* Vangelica Timcheva da iki toplum arasında kültürel farklılıklar olmadığını düşünmektedir. Timcheva bu konuda şunları söylemiştir: *"Tarih açısından bakarsak, ülkemiz, ulusumuz ve kültürümüz Osmanlılarla 500 senelik bir tarihi paylaşıyor ve ondan dolayı kültürümüz ve geleneklerimiz karışıktır ve herkes tarafından kabul edilmektedir. Mutfak ve milli yemeklerimiz birbirine çok benziyor, hem Türkler hem de Makedonlar çok cömerttir, aile içinde yakın bir ilişki kuruyorlar, saygı gösteriyorlar ve yabancılara karşı çok arkadaşça davranıyorlar."*

Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski de Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasında çok büyük kültürel farklar olduğunu düşünmüyor. Örneğin, Makedonya'da Türk dizi ve filmleri son derece popülerdir. Onları izlerken aynı kültüre, gelenek ve göreneklere, aynı kültürel değerlere sahip olduklarını görüyor. Dzajkovski sözlerini şöyle sürdürmektedir: *"Çoğunlukla aynı düşünce tarzına sahibiz ve birbirimize çok benzeriz. Şunu dürüstçe söylemeliyim ki, Türk arkadaşlarımı çok seviyorum ve Makedonya'daki Türk topluluğu için de aynı duyguları besliyorum."* Darko Janackov ve Stavre Stankovski, Blagoj Dzajkovski gibi iki toplum arasında büyük farklılıklar

olmadığını düşünmektedir. Janackov, sözlerini şöyle tamamlamıştır: *"Makedonya'da yaşayan Türklerin Üsküp'deki en büyük eğlencesi Türk pazarında vakit geçirmek. Orada iki ulustan da insanlar kahve dükkanlarında, çeşitli barlarda ve restoranlarda buluşuyorlar. Bu iki ulus arasındaki ilişkiyi ve iletişimi geliştirmek, benzer kültürel özellikleri keşfetmek için çok büyük bir adım."* Jovan Popov ise iki toplum arasında farklılıklar olduğunu söylemekte ve eklemektedir: *"Ama bu, birlikte aynı ülkede ya da toplumda yaşamıyoruz, iletişim kuramıyoruz, beraber çalışamıyoruz ya da ilişkide olamıyoruz anlamına gelmiyor. Sadece, kültür, din ve geleneklerimizin farklı olduğu için farklılıklar bellidir."* Zivko Tasev ise en önemli kültürel farklılığın din olduğunu düşünmektedir. Ona göre, Türkler, dine, geleneklere ve göreneklere, Makedonlardan daha fazla önem ve saygı göstermektedir. Makedonlar bu konularda daha esnektir.

Makedon katılımcılara sorulan dördüncü soru *"Bugüne kadar, Makedonya'da, tanıdığınız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı mı? Yanıtınız evet ise örneklerle açıklayabilir misiniz?"* şeklindedir. Makedon kadınların çoğu, Makedonya'da Türklere ya da başka etnisitelere karşı ayrımcılık yapılmadığını düşünmektedir. Tek bir kişi, Türklere karşı yapılan ayrımcılığa şahit olmuştur. Snezana Mitrova, Vangelica Timcheva, Kristina Kraljevska ve Suzana Knezevic, böyle bir duruma rastlamadığını ve Türklerin de böyle bir ayrımcılığa uğradıklarını düşünmediğini bildirmiştir. Stefanija Tenekedzieva, bunun tam tersini düşünmekte ve Türk insanlarına özellikle okul sınıflarında Makedon dilini konuşamadıkları için ve diğer kişilerle iletişim kurmakta sorun yaşadıkları için ayrımcılık yapıldığına pek çok kez şahit olduğunu açıklamaktadır. O, bazı çocukların, bazı Makedonca sözcükleri telaffuz etmedeki sıkıntıları sebebiyle alay konusu olduğuna da şahit olmuş. Ek olarak öğretmenler tarafından yapılan ayrımcılığa da şahit olmuş. Çoğu öğretmen bu çocuklara Makedon dilini öğretme, onlara gerekli zamanı, rahatlığı ve ortamı verme konusunda son derece isteksizmiş. Bu aşamada bir örnek vermektedir: *"Örneğin bir Türk kız sınıf arkadaşım vardı. Çok zeki ve kültürlüydü. Ancak bütün notları e veya d idi. Bir tek matematikten a alıyordu. Matematik evrensel ve sayısal olduğu için arkadaşım bunu rahatlıkla anlıyordu. Sınıftakiler tamamen Makedon dilini konuşuyordu ancak o kız konuşulan dilden tek kelime anlamıyordu ve bir öğretmen bile ona yardım etmeye çalışmıyordu. Hatta bir ülkenin en ünlü televizyon sunucularından birinin, bir televizyon şovu sırasında "bir Türk gibi" yalan söylüyorsun diyerek bütün bir Türk toplumunu aşağıladığına şahit*

oldum. Bu durum, bütün ülkede Türk toplulukları tarafından ciddi protestolara neden oldu ve çok da ses getirdi, ben de destekledim."

Makedon erkekler de Makedonya'da Türklere karşı ayrımcılığın yapılmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca şimdiye kadar öyle bir şeye şahit olmadıklarını ya da duymadıklarını açıklamışlardır. Ancak, tek bir kişi, ayrımcılığın olduğunu belirtmiştir. Blagoj Dzajkovski, Darko Janackov, Jovan Popov, Stavre Stankovski ayrımcılık yapılmadığını belirttiler. Zivko Tasev ise şu açıklamayı yaptı: *"Şehrimizdeki ana ve ortaokulda, Türk çocukları ile biz Makedonyalılara aynı ve eşit olarak davranmadılar. Genel olarak, bizden bir derece daha düşük düzeyde öğrencilerdi sanki. Bence bu şeyler onların Türk oldukları ve Makedoncayı çok iyi bilmedikleri için oluyordu ve genel olarak öğretmenler çok fazla önem vermiyordu ve ilgilenmiyordu. Şimdi büyüdüğümüzde, "ayrımcılık yaşayan" çocukların çoğu Türkiye'de eğitim aldılar ve çok başaralı oldular. Aslında ülkemizdeki eğitim sistemi yeterli derecede iyi olmadığı için, hem Makedonca hem de Türkçe konuşan öğretmen bulamadığında en azından Türkçe eğitim verebilirdi ama onu da yapamadılar."*

Makedon katılımcılara beşinci olarak şu soru yöneltilmiştir: *"Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (Yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?"* Yanıtlara göre, Türkler ve Makedonlar çok şeyler paylaşıyorlar ve yakınlardır. Öncelikle, en sık sözü edilen benzerlik yemeklerdir. Snezana Mitrova, soruya karşılık şunları söylemiştir: *"Son yıllarda birçok ulusal televizyon kanalı düzenli olarak popüler Türk dizilerini yayınlıyor. Benim gördüğüm kadarıyla Makedon ve Türk kültürü arasında ciddi benzerlikler var. Bence en büyük benzerlik yemekler. İsim verecek olursak baklava, kebap, lahmacun gibi tümüyle aynı yemeklerimiz var."* Stefanija Tenekedzieva da popüler Türk dizilerinin yayınlanmasını örnek vermiştir. Yemekler gibi birçok ortak paydaya sahip olduklarını vurgulamıştır. Kahve içmek gibi benzer alışkanlıkları olduğuna değinmiştir. Bunlara ek olarak şeker gibi birbirlerinden ödünç alma örnekleri yaşanmaktadır. Ona göre, genel olarak kültürleri, gelenek ve görenekleri birbirine karışmış ve benzer durumda. Suzana Knezevic de baklava, kebap, sarma gibi benzer ulusal yemekleri, aynı folk müziğine sahip olmalarını örnek veriyordu. Makedon ulusal dansı "ora"nın Türklerinkine benzediğini belirtiyordu. Benzer kıyafetlerin olduğunu da Türk dizilerinden anlıyormuş. Kristina Kraljevska, bunlara ek olarak yaşam tarzını görteriyordu. Makedonların, birçok şeyi Makedonya'daki televizyon kanallarda

gösterilen Türk dizilerden gördüklerini ve öğrendiklerini açıklıyordu. Vangelica Timcheva da, diğer katılımcıların söylediklerini özetliyordu sanki: *"Türkler ile pek çok şey paylaşıyoruz: Aynı ya da benzer yemekler, halk müziği, benzer kişilik özellikleri (cömertlik, konukseverlik vs.), Türk dizileri izliyoruz."*

Erkekler de, Türkler ile pek çok şeyin paylaşıldığını kabul etmişlerdir. Yemekler, müzik ve dansların yanında, başka önemli şey de dildir. Yanıtlara göre, Makedonca dilinde çok fazla Türkçe sözcük bulunmaktadır. Diğer benzerlikler olarak yaşam tarzı, gelenekler, görenekler vs. açıklanmıştır. Blagoj Dzajkovski, Türkler ve Makedonlar arasında gelenek ve görenekler konusunda inanılmaz benzerlikler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, en büyük benzerlik de müzik. Türklerin müzikleri, melodileri, dansları ve müzik ile ilgili diğer unsurları Makedonlara çok benzer ve yakın. Bir Türkçe şarkı duyduğunda kalbi anında tepki veriyormuş. Darko Janackov'a göre ise en büyük benzerlik yemekler. Stavre Stankovski de bu noktayı belirtmiştir. Ayrıca birçok Makedon sözcüğün kökünün Türkçe'den geldiğini düşünüyor. Jovan Popov da bu noktaya parmak basıyordu. Ayrıca iki toplumun gelenek, görenekleri arasında da büyük benzerlikler olduğunu vurguluyordu. Zivko Tasev'in söyledikleri diğer katılımcıların söylediklerini özetler ya da tamamlar niteliktedir: *"Yemek konusunda, 500 senelik paylaşılan tarihimizden dolayı, Makedon geleneksel yemeklerinin aslında Türklerin olduğunu kabul ettik. Bunun yanında, Makedon resmi dilinde pek çok aktif kullanılan Türkçe sözcükler var. Makedon televizyon kanalları Türk dizilerini gösteriyor, benzer halk müziğimiz var ve Makedonlar Türk müziği seviyorlar. Ayrıca, daha fazla benzerliğin, yaşam tarzımızda ve kültürel değerlerde olduğuna eminim."*

Makedon katılımcılara altıncı olarak sorulan soru *"Bugüne kadar sizin ya da tanıdığınız birilerinin Makedonya'da yaşayan Türkler ile kültürlerarası iletişim bağlamında sorunlarınız oldu mu? Neler ve hangi konularda olduğunu lütfen açıklayınız?"* şeklinde olmuştur. Makedon kadınların yanıtlara göre, Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar çok iyi anlaşmaktadırlar ve hiçbir sorunla karşılaşmamaktadırlar. Kristina Kraljevska ve Stefanija Tenekedzieva böyle bir sorun yaşamamış. Snezana Mitrova, Makedonya'da yaşayan Türklerle iletişiminde bu tür bir sorun hiç yaşamamış. Örnekle açıkladığı konuşmasında şöyle demiştir: *"Hergün ana sınıfında birçok çocukla ve anne, babayla birlikteyim ve ben Türk sınıfında bir öğretmenim. Onlar tarafından kolaylıkla kabul edildim. Karşılıklı sevgimiz, anlayışımız ve saygımız var. Örneğin, birgün işi bırakmayı düşündüğümü söyledim ve bir anda*

büyük bir üzüntü yaşadılar ve ayrılırsam bütün bir sınıf olarak bunu boykot edeceklerini söylediler. Bu, ne kadar iyi iletişim kurduğumuza, birlikte hareket edebilmemize ve birbirimize saygımıza örnektir." Suzana Knezevic de Makedonya'da yaşayan Türklerden herhangi biriyle kültürel ya da başka bir nedenle iletişim sorunu yaşamamış. Şunları anlatıyordu: *"Ben bir anaokulda öğretmen olarak çalıştım. Dolayısıyla sürekli olarak Türk velilerle ve çocuklarıyla iletişim halindeydim. Birçok konuda konuşuyorduk ve çok iyi bir işbirliği içerisindeydik. Konu ne olursa olsun, karşılıklı olarak birbirimizin kültürüne her zaman saygılı yaklaştık. Ne zaman yardıma gereksinimimiz olsa Türkler ilk yardım teklifinde bulunanlar oldu."* Vangelica Timcheva da sorun yaşamadığını belirttiği konuşmasında şunları anlatmıştır:*"Makedonya'da yaşayan Türklerle hiçbir zaman iletişim (kültürler ya da başka konularda) sorunlarıyla karşılaşmadım. Bildiğim kadarıyla tanıdığım kişilerin ve arkadaşlarımın da öyle yaşadıkları bir sorun yoktur. Burada yaşayan hem Makedon hem de Türkler birbirilerinin kültürlerine ve geleneklerine saygı göstermektedirler. Hatta, Türkler hem kendi gelenekleri ve bayramlarını rahatlıkla kutlayabilir ve gerçekleştirebilir hem de Makedonlarınkini izlemektedirler. Bu durum, karşılıklı olarak da olmaktadır yani Makedonlar da Türk geleneklerini izlemektedirler. Farklı düzeylerde birbirimize alışmışız."*

Erkek katılımcılar da, Türkler ile kültürlerarası iletişim bağlamında hiç sorun çıkmadığını belirtmişlerdir. Blagoj Dzajkovski, Darko Janackov, Jovan Popov ve Stavre Stankovski "hayır, asla" yanıtını vermişlerdir soruya. Zivko Tasev ise, uzun konuşmasında şunları anlatmıştır: *"Bence çok sık böyle bir durumla karşılaşmaktayız. Benim de böyle bir deneyimim oldu. Birgün Türk bir köye gittiğimde, ilginç bir durum yaşadım. Genel olarak bu köyde yaşayan insanlar Makedonlarla ya da başka insanlarla çok fazla iletişim kurmuyorlar ve biz, hem Hristiyan olarak hem de onların alışkanlıkları ve geleneklerini bilmediğimiz için garip bir deneyim yaşadık. İnsanlar bize çay ikram ettiler ama çok fazla ikram ettiler ve biz biraz rahatsız olduk. Kaşığı bardak üstüne koymak gerektiğini bilmediğimiz için insanlar bizim hâlâ içmek istediğimizi düşünmüşler. Bence genel olarak, kültür uzaklığında biraz daha eğitimli olmamız gerekir. Başka bir örnek olarak, Türklerin sol elle selam vermediğini de biliyorum."*

Makedon katılımcılara sorulan yedinci soruyla da Makedon geleneklerinin, Türk geleneklerinden daha zayıf mı yoksa güçlü mü? olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu

nedenle soru şu şekilde hazırlanmıştır: *"Makedon gelenekleri, Türk geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür? Açıklayınız?"* Yanıtlara göre, Makedon ve Türk kültürleri, uzun zamandır birlikte yaşanmasından dolayı birbirine girmiş ve yakınlaşmıştır. Kadın katılımcılar, iki kültürün geleneklerinin ve göreneklerinin güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Snezana Mitrova, her ikisinin de eşit seviyede uygulandığını düşünüyor. Gelenek ve göreneklerin insandan insana sözlü olarak aktarıldığını belirtiyor. Makedonya'da etnik kökenden bağımsız olarak herkesin dini inanışlarını, gelenek ve göreneklerini serbestçe uyguladığına inanıyor. Suzana Knezevic de, Makedonya'da Makedon kültürü, gelenek ve görenekleri ile Türklerinkinin eşit seviyede ifade edildiğini, uygulandığını ve saygı bulduğunu düşünüyor. Stefanija Tenekedzieva'ya göre, onların kültürleri, gelenek ve görenekleri birbirine girmiş durumda. Birçok Hristiyan Makedon geleneğinin Türk etkisi altında geliştiğini düşünüyor. Yüz yıllarca Türk boyunduruğunda bulunduğundan Türk etkisi yıllarca baskın oldu ona göre. Türk insanları Makedonya'da hâlâ gelenek ve görenekleri uygulamaktadırlar ancak büyük şehirlerin etkisiyle bunların gittikçe azaldığına inanıyor. Ek olarak Türk toplumunun yaşlı üyelerinin gelenek ve görenekleri uygulama konusundaki ısrarcı tavrına karşın, daha genç kesimin gittikçe bunlardan uzaklaştığını ve kendilerini tümüyle toplumun bir parçası olarak görmeye başladıklarını düşünüyor. Kristina Kraljevska, son zamanlarda, uzun bir durgunluktan sonra, Makedon gençlerin kiliselere ve genel olarak dine geri dönmeye başladığını gözlemliyormuş. Ancak Türklerin hiçbir zaman dine uzak kaldığını düşünmüyor. Ona göre, Türklerin gelenekler ve görenekleri, kendilerinkinden daha sıkı olduğu için dine karşı saygı ve tutkunluk daha büyüktür. Makedonlarda bu olmadığından, onun için Türklerin din ile ruhsal ilişkisini çok güzel buluyor**.** Vangelica Timcheva'ya göre ise, Makedonya'da, Makedon gelenekleri ve görenekleri daha belli ve gerçekleştirilendir. Türk gelenekleri de rahatlıkla gerçekleştirebilir ama Türkler daha az olduğu için, mantıklı olarak onların görenekleri ve gelenekleri, Makedonlarınki kadar popüler ve yaygın değildir.

Makedon erkekler, kadınlar ile benzer düşüncelere sahiptirler. Onlara göre de, hem Türkler hem de Makedonlar kendi göreneklerini, geleneklerini ve kültürel değerlerini izlemektedirler. Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, eşit olarak önemli ve uygulanmakta olduklarına inanmaktadır. Ona göre, herkes kendi geleneğini, göreneğini ve kültürel değerlerini izliyor ve uyguluyor. Herkes davetlere katılır, iletişimleri güçlüdür ve birbirlerini severler. Dzajkovski, Makedonya'da yaşayan Türk

insanlarına hayran ve bildiği kadarıyla onlar son derece kibar, yardımsever ve çok iyi arkadaşlar. Darko Janackov, İslam'ın, Hristiyanlığa göre daha bağlayıcı bir din olduğunu düşünmekte. Örneğin, Hristiyanlar gereksinimleri olduğunda kiliseye dua etmeye giderken, Türkler düzenli olarak bunu yapıyorlar. Ona göre, Müslümanların dine verdikleri değer Hristiyanlarınkinden çok daha fazla. Jovan Popov, ikisinin aynı derecede yapıldığına ve gerçekleştiğine inanıyor. Herkes kendi kültürel değerleri, gelenekleri ve göreneklerini izlemekte ve gerçekleştirmektedir. Bu konuda sorunlarının olmadığını düşünüyor. Stavre Stankovski de ikisinin eşit olarak ifade edilmesi ve gerçekleştirebilmesi gerektiğini düşünmekte. Ona göre, Makedonlar için Makedon gelenekleri daha güçlüdür, Türkler için de elbette Türk gelenekleri daha güçlüdür. Bunlar ölçüsünü alabilecek şeyler değildir. Zivko Tasev'e göre de, Makedonya'da, çoğunluğun Makedon olması dolayısıyla, Makedon gelenek ve görenekleri daha fazla gerçekleştirilendir. Örneğin, Makedonlar için daha fazla resmi tatil vardır yani daha fazla boş günler ama bildiği kadarıyla Türklerin, sadece bir tane resmi tatil günü vardır (Türk alfabesi ile ilgili).

Sekizinci soru, *"Makedonya'da, Türk gelenekleri kolaylıkla devam ettirilebilir mi? Açıklayınız?"* şeklindedir. Makedonya'da yaşayan Türkler, Türkçe'yi rahatlıkla konuşabilmekte, kolaylıkla kendi gelenekleri ve göreneklerini sürdürebilmektedir. En önemlisi, Anayasa da bunları garanti etmiştir. Snezana Mitrova soruya verdiği yanıtta, Türk halkının gelenek ve göreneklerini istediği gibi yaşayabileceğini belirtmektedir. Ona göre, dillerini konuşabilir, kendi dillerinde eğitim alabilirler. Türkler çoğunlukla ticaretle ve ustalıkla uğraşıyorlar. Birbirlerine çok yakınlar. Bu nedenle onlar için kültürlerini ve geleneklerini sürdürmek kolay oluyor. Stefanija Tenekedzieva, Türk toplumunun gelenek, görenek ve kültürel değerlerini özgürce uygulayabildiğine ve kimsenin onları durduramadığına inanmaktadır. O, açıkçası Balkan bölgesindeki tüm toplulukların kendi gelenek, görenek ve kültürel değerleri yaşattıklarını ve birinin diğerini engellemeye çalışmadığını, tam tersine birbirlerine destek olacak şekilde kültürlerin karışmış olduğu düşüncesindedir. Suzana Knezevic de Makedonya'da yaşayan Türklerin gelenek, görenek ve kültürel yaşamlarını özgürce yaşayabileceklerini düşünmektedir. Kristina Kraljevska ve Vangelica Timcheva, Türklerin geleneklerini rahat bir şekilde gerçekleştirebileceğine, özgürce Türkçe konuşabileceğine ve Anayasa garantisi ile de Makedonlar ile aynı haklarının bulunduğuna dikkat çekmişlerdir.

Belirttiklerine göre, Makedonya'daki Makedonlar ve diğer azınlık gruplar, aynı ve eşit yasal haklara sahipler.

Erkek katılımcılardan Blagoj Dzajkovski, her ne kadar kendi dillerini serbestçe konuşabiliyor, Türkçe eğitim görebiliyor ve Makedonya'daki diğer insanlarla aynı yasal haklara sahip olsalar da, şu an için, ülkedeki genel durumdan dolayı gelenek, görenek ve inanışların serbestçe dile getirilip, uygulayabildiğine pek inanmıyor. *"İnsanların kendi kültürlerini uygulamasından başkalarına veya başka bir şeye zarar vermedikleri sürece neden birisinin rahatsız olunduğunu anlayabilmiş değilim"* diyor ve şöyle sürdürüyor konuşmasını: *"Ancak son birkaç yıldaki değişimde her şey daha iyiye gidiyor ve inanıyorum ki Makedonya'daki Türk toplumu, Makedonlar ile tümüyle aynı tavra maruz kalacaktır. Umut ediyorum ki, zaman her şeyi iyi yönde değiştirecektir."* Darko Janackov, Türklerin geleneklerini, göreneklerini ve inançlarını özgürce yaşayabileceğine ve dışa vurabileceğine inanmaktadır. Ona göre, kendi dillerini özgürce konuşabilir ve temelde aynı şeyleri yapmaya devam edebilir ve Makedonlarla aynı haklara sahip olabilirler. Ancak, genellikle bunu kendi çevrelerinde yapıyorlar, diğer Türklerin yaşadığı yerlerde yaşamayı seçiyorlar ve böylece tümüyle özgür oluyorlar. Janackov'a göre, onların dinleri ve gelenekleriyle ilgili olarak Makedonlara alışılagelmişin dışında ve garip gelen şey, kadınların yaz boyunca bile her yerlerini kapatan burka (çarşaf) giymeleridir. Çünkü özellikle Makedonya'da yazlar inanılmaz sıcak geçiyor. Jovan Popov'a göre de, Makedonya'da yaşayan Türkler kolaylıkla ve özgürce kendi kültürel değerleri, gelenekleri ve görenekleri sürdürebilir. O, Türkler ile aralarının çok iyi ve samimi olduğuna dikkat çekiyor ve karşılıklı iletişimlerinin, anlaşmalarının ve arkadaşlıklarının, başka azınlık gruplarla ilişkilerine göre daha iyi olduğunu belirtiyor. Stavre Stankovski de özgür ve rahat bir şekilde kendi inançlarını, geleneklerini ve göreneklerini sürdürebileceklerini, Türkçe konuşabileceklerini ifade ettikten sonra, Makedonlarla aynı yasal haklara sahip olduklarının altını çizmiştir. Zivko Tasev de şunları açıklamıştır: *"Türklerin yaşadığı yerlerde, genellikle sadece Türk köylerde, küçük şehirlerde ya da büyük şehirlerin belli bölgelerinde, kendi geleneklerini kolaylıkla sürdürebiliyorlar. Ama başkentimiz gibi büyük şehirlerde onların ne ölçüde rahat yapabileceğini bilemiyorum. Örneğin, Üsküp'te bazı yerlerde sadece Müsliman insanlar yaşamaktadır, genellikle Arnavut ve Türk, ama bu iki ulus hiç birbiri ile karışmıyor, farklı camilere bile gidiyorlar. Ama daha küçük yerlerde, Türkler tamamen, hatta Makedonların desteğiyle kendi geleneklerini sürdürebiliyor."*

Dokuzuncu soru, *"Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü Türkleri Türk olarak ve kendi kültürleriyle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Türkler, Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyorlar mı? Nasıl?"* şeklinde kurulmuştur. Makedon kadın katılımcılar, Türklerin her konuda rahat olduğunu, Makedonlardan herhangi bir baskı görmediğini ve tümüyle saygı gördüğünü düşünmektedirler. Ayrıca, Makedonların onları gerçekten sevdiğini ve aralarında hiç sorun olmadığı ifade edilmiştir. Snezana Mitrova'ya göre, Makedonlar, Türk halkının kültür ve geleneklerini gerçekten kabul ettiler ve saygılılar. Ek olarak Türk halkı alışkanlıklarını, inanışlarını, geleneklerini, yaşam şekillerini bir Makedon gibi değiştirmek konusunda baskı altında değiller. Onun, Türk toplumunun üyesi olan çok yakın bir iş arkadaşı var ama onu bir Türk olarak değil, sevdiği yakın, dürüst bir arkadaşı olarak görüyor. Herkes de böyle yaptığı sürece herhangi bir sorun yok. Stefanija Tenekedzieva, soruyu çok incelikli buldu. Ama onun düşüncesine göre Makedonlar, Türk kültür ve geleneklerini kabul ettiler ve saygı duyuyorlar. Öte yandan tüm dünyada olduğu gibi Makedonya'da da sadece Türklere değil, diğer birçok azınlık gruba karşı radikal düşünceleri olan insanlar var. Bu insanların Makedon olmayan herkesle sorunları var. Bazıları halen geçmişte yaşıyor ve sonuç olarak ilerleyen çağa uyum sağlamakta sorunlar yaşıyor. Bu kişiler çoğunlukla ileri yaştalar ve kırsal alanlarda yaşıyorlar. Genç ve şehirli insanlar bu konularda herhangi bir sorun yaratmıyorlar. Ülkedeki diğer ırklarla sorunları olan bu tür insanlar (sadece Türkler değil) değişik ve kendisinden farklı olan, farklı kültür ve geleneğe sahip olan kişilerle yaşamayı kabul etmiyorlar ve sadece yüzeyi görüp, dipte aynı kişiler olunduğunu anlayamıyorlar. Suzana Knezevic'e göre göre, Makedonlar ve Türkler iyi bir uyum ve saygı içerisinde yaşıyorlar. Karşılıklı olarak önemli günlerini kutluyor hatta bu önemli tarihlerde birbirlerini ziyaret ediyorlar. Bu şekilde karşılıklı olarak dini bayramlara olan saygılarını gösteriyorlar. Ek olarak, Türklerin gelenek, görenek ve kültürel yaşamlarını Makedon kültürü ile değiştirmek konusunda bir baskı altında olduğuna inanmıyor. Kristina Kraljevska da, Makedonlar tarafından hiç bir baskı olmadığını söylüyor. Ona göre, gerçekten Makedonlar buradaki Türkleri kabul ediyorlar ve onların kültür değerlerine ve geleneklerine saygı gösteriyorlar. Türkler de onların inançlarına ve kültürüne saygı gösteriyorlar. Aralarında hiç sorun yok ve birlikte çok iyi yaşıyorlar. Vangelica Timcheva da şunları anlatmıştır: *"Ben Makedon olarak gerçekten Türkleri ve onların kültürünü kabul ediyorum, onlar da bizi kabul ediyorlar ve saygı gösteriyorlar.*

Bunun yanında, Makedonya'da yaşayan Türklerin, Makedonlar tarafından uygulanan hiç bir konuda, alışkanlıklar, inançlar, gelenekler ya da yaşam tarzını değiştirmek için baskı altında duyumsamadığına inanıyorum."

Erkek katılımcılar da, benzer düşünceleri paylaşmışlardır. Makedonya'da, Türklere karşı hiç bir baskı uygulanmadığını, her konuda özgür ve rahat olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, Makedonların, azınlık gruplardan Türkleri en fazla sevdiği açıklanmıştır. Erkek katılımcıların ortak düşüncesi, "Makedonların, Türklerin gelenek, görenek ve kültürlerini kabul ettiği ve saygı duyduğu" yönündedir. Tüm katılımcılar bu noktaya değinmiştir. Blagoj Dzajkovski, *"Biz çok sayıda etnik köken barındıran bir ülkeyiz ve eğer barış ve uyum içerisinde yaşamak istiyorsak birbirimize saygı göstermeliyiz"* dedikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: *"Ek olarak, Makedonya'daki Türk toplumunun kendi alışkanlıklarını, inanışlarını, gelenek ve göreneklerini, yaşam şeklini değiştirme ve bunun yerine Makedon şeklini koyma konusunda baskı altında olduğuna inanmıyorum. Ayrıca şu anda Türklerin kültürel faaliyetlerini organize etme ve uygulama açısından kimse engel koymuyor."* Darko Janackov, ortak düşünceyi belirttikten sonra, Makedonların ulus olarak, Türklere, Arnavutlardan daha yakın duyumsadığını anımsatmaktadır. Jovan Popov da ortak düşünceden sonra, Makedonların çoğunun sık sık Türkiye'de tatil yaptığını ve alışverişe gittiğini belirterek, Türklerin, hiçbir konuda Makedonların baskısı altında duyumsadığını düşünmediğini ifade etmiştir. Zivko Tasev, ortak düşüncenin yanında hiç bir zaman, Türklerin, Makedonların kültürü ya da geleneklerini kabul etmek ya da uygulamak zorunda kalmadıklarını bildirmiştir. Tasev'e göre, ortak tarihlerinden dolayı günümüzde aralarındaki saygı çok büyüktür.

Son soru, *"Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklaynız?"* şeklindedir. Makedon kadın katılımcılar kültürlerarası evlilik konusunda olumlu düşünceleri olduğunu ve desteklediklerini açıklamışlardır. Onlara göre, eğer iki kişi arasında aşk, saygı ve anlaşma varsa evlilik de söz konusu olabilir. Ancak, eski kafalılık ve geleneksel aileler, toplumun baskısı, kültürlerarası farklılıklar vs. nedenlerden dolayı daha sonra sorunların olabileceğini düşünmektedirler. Bunun yanında, günümüzde böyle evliliklerin artık daha sık olduğunu ve toplumun daha normal olarak baktığını söylemişlerdir. Snezana Mitrova, soruya verdiği yanıtta, *"Eğer sevgi, anlayış, toplum bilinci, tölerans, saygı varsa bu durum genellikle zaten evlilikle sonuçlanır. Ben kişiler hakkında özellikle de etnik kökenlerinden dolayı*

olumsuz yorumda bulunan birisi asla olmam. Kesinlikle karma evlilikleri destekliyorum, özellikle de aşk gibi doğru nedenle yapılanları" demiştir. Stefanija Tenekedzieva'nın, karma evlilikler konusunda herhangi bir sorunu yok. Kendisinin ve hatta çocuklarının Türklerle evlenmesine asla karşı değil. O, kültürlerarası iletişimin içerisinde. Ama ona göre asıl sorun ailelerin özellikle de eski kafalı, kültürlerarası farklılıklara esnekliği düşük kişilerin devreye girmesiyle sorunların çıkmasıdır. Öte yandan, Tenekedzieva, bu tür sorunların çokça iyi niyet, inanç ve küçük aile diplomasisi uygulamalarıyla aşılabileceğine inanmaktadır, aynı diğer karma olmayan ilişkiler ve evlilikler gibi. Sonuç olarak bu birçok karma evlilik büyük kültürel farklılıklardan dolayı değil, dedikodu ve günlük birçok başka sorun sebebiyle yıkılmakta. Bunun etnik köken ile ilgisi yok. Suzana Knezevic de, bu tarz farklı kültürel evlilikleri destekliyor ve buna Makedon-Türk evlilikleri de dahil. Çocuk yetiştirme konusunda kültürel farklılıkların nasıl etkileyeceğinden ise emin değil. Bu, onun tek endişesi ancak eğer ortada sevgi, saygı ve anlayış varsa bu tarz evliliklerin yapılmasında bir engel yok demektir. Sonuçta, zaman geçtikçe ve modern zaman, inançları etkisi altına aldıkça, insanların daha açık görüşlü ve anlayışlı olacağını düşünüyor. Kristina Kraljevska'nın ise bu tür evlilikler konusunda düşüncesi biraz karışıktır. Arkadaşı, ailesinden birisi ya da sevdiği bir kişi olacaksa elbette kabul edebilir ve destek verebilir. Ancak o bir gün böyle bir durumda olacaksa, karar vermeden önce biraz daha ayrıntılı düşünecekmiş. Vangelica Timcheva ise bu konuda şunları aktarmıştır: *"Kültürlerarası evlilikleri, sadece Türkler ve Makedonlar arasında değil, tümüyle destekliyorum. Ülkemizde artık böyle evlilikler normal oluyor ve tanıdığım Türklerden bazıları Makedon kızlarla evlidir. Hatta, zamanla bu tümüyle normal oluyor ve hiç kimse sorun çıkarmıyor. En azından tanıdığım Makedonlar ve Türkler öyledir."*

Erkek katılımcılar ise, karma evlilikleri tümüyle desteklemektedirler. Blagoj Dzajkovski, *"Bu tür evlilikleri tamamen destekliyorum. Aşkın sınırı yoktur"* demiştir. Darko Janackov, *"Karışık evliliklerle ilgili herhangi bir sorunum yok. Aşk seçim yapmaz. Bence farklı ulustan biriyle mutlu olmak, aynı ulustan biriyle mutsuz ve sefil olmaktan daha iyi"* şeklinde görüş bildirmiştir. Jovan Popov, *"Karışık evlilikleri tümüyle destekliyorum ve özel olarak, bir gün, eğer karşılıklı aşk ve saygımız olursa, ben de Türk kız ile evlenebilirim"* derken, Stavre Stankovski, *"Destekliyorum. Eğer iki kişi aşıksa, onların inançlara, ırk ya da başka şeylere karşın, evlenmeye ve aile olmaya*

hakı vardır. Ben hiç kimseyi yargılamıyorum"; Zivko Tasev da *"Karışık evliliklere, Türk ile Makedonlar dahil, karşı değilim"* demiştir.

Kültürlerarası iletişim bağlamında, hem Makedonların hem de Türklerin kültürel kimliğine ve onun gelişiminine bakılması gerekmektedir. Bu amaçla, yapılan görüşmelerin ikinci kısımda, Türklere ve Makedonlara, kültürel kimlik ve kültürlerarası iletişime ilişkin, farklı 10 soru sorulmuştur. Öncelikle, kuramsal temelde kullanılan "kimlik gelişimi"nin açıklamasına bakıldığında, J.Martin ve T. Nakayama'ya göre, toplumsal hiyerarşinde, bazı kimliklerin yüksek, bazılarının ise düşük konumları vardır. Çeşitli konumlar arasında ayrım yapabilmek adına daha ayrıcalıklı konumları "çoğunluk konumu," daha az ayrıcalıklı olanlara ise "azınlık konumu" ismi verilmiştir (2010, s. 172-180). Aşağıdaki yorumlarda, kültürel kimlikler incelenerek, varsayım olarak, Türkler "azınlık konumu", Makedonlar ise "çoğunluk konumu" olarak kabul edilmiştir. Bu aşamada, "azınlık" ve "çoğunluk" kullanımı sadece Makedonya'daki Makedonların ve Türklerin sayısal farklılaştırmaları açısından tercih edilmektedir. İlk olarak, Türklerinin kimlik gelişimine bakılmış ve yorumlanmıştır.

Türk katılımcılara çok önemli olduğu düşünülen iki soru sorulmuştur: *"Size göre ve sizin için memleketiniz Türkiye mi yoksa Makedonya mı? Neden?" ve "Kendinizi Türk olarak mı yoksa Makedon olarak mı görüyorsunuz? Lütfen açıklayınız?"*. Türk erkeklerin ve kadınların yanıtlarına göre, katılımcılar, Türk olduğu, Türkçe konuştuğu ve Türkiye'de çok akraba ve arkadaşları olduğu için Türkiye'yi çok sevmekte ve orasını anavatan olarak kabul etmektedirler. Ancak, Makedonya'da doğuduğu ve büyüdüğü, bütün yaşamını burada geçirdiği için memleket olarak da Makedonya'yı görmektedirler. İkinci soruya bakıldığında, hem kadınlar hem de erkekler, kendilerini Türk olarak görmekte ve duyumsamaktadırlar. Ayrıca, yanıtlarda genellikle "Makedonyalı Türk" ya da "Makedonya'da yaşayan Türk" tanımlamaları geçmektedir. Kendi kimliklerini net bir şekilde belirttikten sonra, katılımcılara şu sorulmuştur: *"Makedonya'da Türk olmak ne demektir? Türk olduğunuzu açıkça ve kolaylıkla söyleyebiliyor musunuz, kendi dilinizi (Türkçe) rahatlıkla konuşabiliyor musunuz?"* Türk erkeklerin ve kadınların yanıtları arasında büyük farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. İki grup da Makedonya'da mutlu duyumsadıklarını, Türk olmanın güzel bir şey olduğunu, onlara karşı kötü bir şey yapılmadığını, kötü bir sözle karşılaşılmadığını, ayrımcılık olmadığını ve herşeyin

normal olduğunu açıklamıştır. Bunun yanında, Türk olduklarını açıkça ve kolaylıkla söylebildiklerini, Türkçe'yi de rahatlıkla konuşabildiklerini vulgulamışlardır.

Azınlık kimliklerinin gelişiminde birinci sırada olan "incelenmemiş kimlik" evresinde, bireyler kimlik sorununa ilgi duymadığını ya da çoğunluk kültürünün değer ve yaklaşımlarını kabul ettiğini ve bunlara yönelik olumlu tutum takınırken kendi gruplarına karşı olumsuz bir tutum içine girdiğini açıklamıştır (Martin ve Nakayama, 2010, s. 172-180). "Uyum" olarak adlandırılan ikinci evrede bireyler egemen grubun değer ve normlarını içselleştirdiklerinden ve bu grup içinde asimile olma konusunda duydukları güçlü arzudan ötürü kendilerine karşı olumsuz ve eleştirel bir tutum takınabilirler. Bu evre, bireylerin egemen kültür yanlısı tutumları sorgulamaya başlamasına kadar sürmektedir (Sue ve Sue, 2008, s. 242-248). Bu iki evre açısından yapılan açıklamalar ve Türklerin yanıtları karşılaştırıldığında, Makedonya'da yaşayan Türklerin, kendi kültürel kimliklerine ilgi duydukları, bunun yanında hem kendi hem de Makedon (çoğunluk) kültürünü kabul ettikleri ve iki gruba karşı olumlu bir tutum içinde oldukları ortaya çıkmıştır. Üstelik, sadece Türklerin değil, üçüncü soru dolayısıyla, Makedonların da, Türklerle hiçbir sorunu olmadığını, onlara karşı kötü davranmadıklarını ve kültürlerine saygı gösterdiklerini anlamak mümkündür.

Bir sonraki "direniş ve ayrılıkçılık" evresinde, bireyler ayrımcılık ve isim takma gibi belli olumsuz olaylar yaşadıktan sonra uyumsuzluk dönemini, yani egemen grup değerlerinin tümünün azınlıkların yararına olmadığını giderek daha iyi anladıkları bir süreci yaşarlar. Bu yüzleşme hem kendi kimliklerini açığa çıkarma kaygısına hem de aynı zamanda egemen grupla ilişkilendirilen değer ve normların reddine yol açabilir (Martin ve Nakayama, 2010, s. 176-177). Bu evreye yönelik olarak birkaç soru sorulmuştur. Örneğin dördüncü soru şöyledir: *"Bugüne kadar, Makedonya'da, Türk olmanızdan dolayı size ya da tanıdığınız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı mı? Yanıtınız evet ise örneklerle açıklayabilir misiniz?"*. Genel olarak katlımcıların yanıtlarından, Makedonya'da önceden ayrımcılığın yapıldığı ancak, günümüzde durumun daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrımcılık yapmak için en önemli konunun din olduğu ancak ayrımcılığın bu toplumun genel sorunu olmaktan çok, insanların karakter sorunu olduğu açıklanmıştır. Kadınlar da, ayrımcılığın sadece Makedonya'da olmadığını, her yerde farklı dinlere karşı ayrımcılık yapıldığını eklemişlerdir. Ancak 10 yil önce yapılan bir anlaşmadan sonra Türk toplumu olarak tümüyle kendi haklarını aldıklarını ve tüm devlet kurumlarında da yer bulabildiklerini vurgulanmışlardır.

Katılımcılara beşinci olarak *"Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü sizi Türk olarak ve kendi kültürünüzle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyor musunuz? Nasıl?"* sorusu sorulmuştur. Kadın katılımcılar tamamem özgür olduklarını, kendi kültür pratiklerini rahatlıkla gerçekleştirebildiklerini, yaşam tarzlarına saygı gösterildiğini ve kabul edildiklerini belirtmişlerdir. Ayrınca hiç bir zaman baskı altında duyumsamadıklarını, Makedon geleneklerini uygulamaya zorlanmadıklarını da belirtmişlerdir. Erkek katılımcılar da, resmi Türk bayramlarının kutlandığını, iki kültürün çok yakın ve entegre olduğunu, sadece Makedonların Türk kültürüne değil, Türklerin de Makedon kültürüne saygı gösterdiğini eklemişlerdir.

Altıncı ve yedinci sorulara bir arada bakıldığında, şu sonuç çıkmaktadır: *"Türk gelenekleri, Makedon geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür?; Makedonya'da, Türk gelenekleri kolaylıkla devam ettirilebilir mi? Açıklayınız?"*. Kadın katılımcılara göre, Türk gelenekleri, Türk kültürünün biraz daha tutucu olmasından dolayı biraz daha güçlüdür ve Türkler onları daha fazla korunmaya çalışmaktadır. Bunun yanında, Makedonya'da onları kolaylıkla, açıkça ve rahatlıkla sürdürebildiklerini, hiçbir sorun ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Erkekler de bu düşüncelere destek olmuş ve Makedonların saygı gösterdiğini, aynı ve eşit hakklara sahip olduklarını açıklanmışlardır.

Yukarıdaki dört sorusunun verileri, azınlık kimliğin "direniş ve ayrılıkçılık" evresine göre yorumlandığında, Türklerin, günümüzde ayrımcılık ve isim takma gibi belli olumsuz olaylarla karşılaşmadığını ortaya çıkmıştır. Ancak, olumsuz olaylara uğramadan ya da geçmişte yaşanan deneyimlerden dolayı, kendi kültürel kimliğini açığa çıkardığı hatta Makedonların da, çoğunluk kimliğine sahipler olarak, onları kabul ettiği görülmektedir. Bu durum, aslında azınlığın kimlik gelişim sürecinde ideal durumuna ve en son evre olan "kazanılmış kimlik'e ilişkindir. Bu aşamaya ulaşmış bireyler, kendi grup kimliklerine ilişkin (ırk, etnik köken, cinsiyet vb. üzerine kurulu) güçlü bir duyu ve özgüvene sahip olmakla birlikte, diğer kültürel grupları da takdirle karşılamaktadırlar (Martin ve Nakayama, 2010, s. 176-177). Yani, genel olarak yanıtlara bakıldığında, Makedonya'da yaşayan Türkler, kendi kültürel kimliğini belirtmiş ve kabullenmiş durumda olduklarını, o konularda sorunları olmadığını, hatta çoğunluğun kültürel kimliğine de saygı gösterdiklerini ve kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Günümüzde Makedonya'da Türkler, kendi kimliğine saygı göstererek, kabul ederek ve korumaya

çalışarak, hiçbir baskı altında olmadan, kurduğu kültürel kimliğini kolaylıkla ifade edebilmekte ve sürdürebilmektedir.

Görüşmelerde, Makedon ve Türkler arasındaki ilişkiyi daha iyi incelemek için birkaç soru daha sorulmuştur. Sekizinci olarak katılımcılara şu soru yöneltilmiştir: *"Makedon kültüründen takip ettiğiniz bazı gelenekler ve edindiğiniz alışkanlığınız var mı? Örneklerle açıklayabilir misiniz?"* Hem kadın hem de erkek katılımcılar, birlikte yaşadıkları için Makedon geleneklerini izlediklerini ve bazılarını da uyguladıklarını söylemişlerdir. Örneğin, Noel'de mısır kaynatmak, Paskalya için yumurta boyamak ve boya yerine soğanın kabuğunu kullanmak, Yeni Yıl'da ağaç süslemek vs. Bu bağlamda dokuzuncu soru şu şekilde hazırlanmıştırr: *"Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?"* Makedonya'da yaşayan Türk erkekler ve kadınlara göre, Makedonlar ve Türkler çok şeyi birlikte yaşatmakta ve paylaşmaktadır. Yemekler (Sarma, Türlü Tava, Köfte, Kebap vs.), müzik ve dans yanı sıra, kültürler yakın olduğu için gelenekler ve göreneklerin de birbirine benzediğini açıklamışlardır. Ancak, herkese göre en önemli birlikte yaşatan şeyler olarak, yaşamı, arkadaşlığı ve dostluğu belirtmişlerdir. Görüşmelerde son olarak *"Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklaynız?"* sorusu sorulmuştur. Ancak Türklerin yanıtlarında bu konu hakkında karışık ve Makedonların yanıtlara karşıt düşünceler ifade edilmiştir. Onlar, sevgi ve saygı varsa kabul edilebileceğini ancak farklı din/ırk olmasından dolayı, çocuklar olduğu zaman belli sorunlarla karşılaşılacağını düşünmektedirler. Kesinllikle ayrımcılığın söz konusu olmadığını ancak aynı kültüre sahiplerse daha kolay olabileceğini düşünmektedirler.

Genel olarak bütün yanıtlara ve sonuçlara bakıldığında, sadece Türklerin "kazanılmış kimliği" değil, Makedonya'da yaşayan Türkler ile Makedonlar arasındaki iletişim durumu da ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, Türkler, kendi kültürel kimliğini rahatlıkla ve açıkça gerçekleştirerek ve sürdürerek, çoğunluğun kültürel kimliği ile başarılı bir iletişim kurabilmektedir. İki kültürün birlikte yaşaması, çok şeyi paylaşması ve birbirine saygı göstermesi, kurulan kültürlerarası iletişimin seviyesini yansıtmaktadır.

Makedonları, Makedonya'da çoğunluk olarak, çoğunluğun kimlik gelişim sürecine göre yorumlamak doğru olacaktır. Azınlık kimliği gibi çoğunluk kimliği de karmaşık bir süreç sonucu ve neredeyse aynı aşamalardan geçerek oluşur. Azınlıklar,

kendi kimliklerini yeniden gözden geçirip çoğunluğun bu konuda ne düşündüğüne ilişkin korku duyarken, çoğunluk, bu sorunu yaşamaz. Bununla ilgili Makedon katılımcılara sorulan birinci soru şu şekildedir: *"Size göre, Makedonya'da Makedon olmanın (çoğunluk olarak) iyi ya da kötü tarafları nelerdir? Avantaj ya da dezavantajları var mıdır?"* Kadın ve erkeklerin yanıtları arasında farklılık bulunmaktadır. Makedon kadınlara göre, çoğunluk olarak, hiç avantajlı bir durumda değildirler, Makedonya'da herkes aynı ve eşit haklara sahiptir ve azınlıklar, Makedonlar ile aynı sosyal ve yasal haklara sahiptir. Ayrıca, kişinin sahip olduğu hakların, kişilerin küçük ve büyük gruba ait olmasından değil, Makedonya vatandaşı olmasından dolayı sahip olunduğunu belirtmektedirler. Erkek katılımcılar ise, Makedon olduğu için gurur duymakta ve biraz daha avantajlı olarak duyumsamaktadır. Bu aşamada, toplumda, Makedonların çoğunun, kendilerini avantajlı ve egemen bir grup olarak görmedikleri ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, Makedonya'da çoğunluk grubuna ait olduklarının farkındadırlar ve onun ne olduğunu anlamaktadırlar ancak toplumda, azınlık gruplarla karşılaştırıldığında, daha avantajlı ya da egemen bir konumda olmadıklarını algılamaktadırlar. Üstelik, zaman zaman, Makedonların, kendi ülkerinde marjinal ve ikinci sınıf vatandaşlar olarak duyumsadıkları ortaya çıkmıştır. Aslında, Türklerle yapılan görüşmelerin sonuçlarına dönüldüğünde, azınlık bir grup olmasına karşın, Makedonlardan daha güçlü ve belli bir kültürel kimliğe sahip olduklarını anlamak mümkündür.

Bir sonraki olan "kabullenme" aşamasında çoğunluk grubun bireyleri etnik veya her türlü başka ideolojiden grupları aktif veya pasif olarak kabul eder. Pasif kabullenmeyi seçerek kendilerini çoğunluk olarak görmezler ve azınlıklarla etkileşim açısından iki yoldan birini seçerler. Bu yollardan ilki, azınlık grup bireyleriyle temastan kaçınmak ikincisi ise onlara karşı üstünlük taslamaktadır. Aktif bir biçimde ayrıcalıklı konumlarının farkına varmakta ve toplu olarak üstünlük duygularını dile getirmektedirler (Martin ve Nakayama, 2010, s. 178-179). Bununla ilgili ikinci ve üçüncü sorular sorulmuştur. İkinci soru, *"Size göre, Makedonya'da yaşayan Türklere gerekli yasal haklar ve kültürel saygı sağlanmakta mıdır? Açıklayınız?"* şeklindedir. Yanıtlara göre, geçmişte Türklerin sosyal durumunun daha kötü ve Türklere karşı yapılan ayrımcılığın olduğu kabul edilmiştir. Ancak artık, günümüzde, hem devlet hem de kişisel olarak onlara karşı gösterilen saygının büyük olduğu ifade edilmiştir. Türkler, Makedonlar ile aynı ve eşit resmi haklara sahiplerdir, dilini konuşabilmekteler, kendi

çocuklarını Türkçe konuşulan okullara gönderebilmekte ve zaten her okulda en az bir sınıfta Türkçe konuşulmaktadır. Buna bağlı olarak üçüncü soru şu şekildedir: *"Size göre, Makedon ve Türkler arasında büyük kültürel farklılıklar var mıdır? Olduğunu düşünüyorsanız, bunlar nelerdir? Lütfen açıklayınız?"* Hem kadınlar hem de erkeklerin çoğu, Makedon ve Türkler arasında büyük farklılıkların olmadığını, günümüzde yaşamı ve kültürleri paylaşarak yaşadıklarını ve en büyük farklılığın dinden dolayı olduğunu belirtmişlerdir. Çoğunluğun kimlik gelişiminde birinci ve ikinci aşamalara birlikte bakıldığında, Makedonların pasif kabullenme aşamasında oldukları ve geçmişte Türklere karşı üstünlük gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Yani Makedonlar kendilerini çoğunluk kimliğinin sahipleri olarak görmemektedirler ama azanlıklarla iletişim sürecinde üstünlük göstermeyi çalışmaktadırlar. Ancak yanıtlara göre, iki kültür arasında büyük farklılıklar olmadığında, toplum içinde üstün bir konumda olmadığını, herkesin aynı ve eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedirler.

Bir sonraki "direniş" aşamasında büyük bir paradigma değişimi yaşanmaktadır. Bu dönüşümle beraber bireyler azınlık grup üyelerini durumlarından ötürü suçlamayı bırakıp, kendi egemen gruplarını sorunların kaynağı olarak görmeye başlamaktadırlar. Bu aşamada genellikle kişinin kendi ayrıcalıklı konumundan utanması ve suçluluk duyması ve çoğunluk grupla arasına mesafe koyma gereksinimini duyması söz konusudur (Martin ve Nakayama, 2010, s. 179-180). Bu amaca yönelik katılımcılara, dördüncü soru sorulmuştur: *"Bugüne kadar, Makedonya'da, tanıdığınız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı mı? Yanıtınız evet ise örneklerle açıklayabilir misiniz?"* Makedon kadınların ve erkeklerin çoğu, Makedonya'da Türklere ya da başka etnisitelere karşı ayrımcılık yapılmadığını ifade etmişlerdir. Ancak, bunun tam karşısında bir düşünce de ortaya çıkmıştır. Türk insanlara karşı, özellikle okul sınıflarında, Makedon dilini konuşamadıkları ve diğer kişilerle iletişim kurmakta sorun yaşadıkları için ayrımcılık yapıldığı açıklanmıştır. Ama, bu konuda Makedon katılımcılar, durumun daha iyi olmasını ve kendilerini bilgilendirmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Yani, Makedon kültürel kimliklerinin sahipleri, üçüncü aşamada, azınlık gruplarını suçlamayı bırakıp, kendi egemen gruplarını sorunların kaynağı olarak görmeye başlamaktadırlar. Ama, durumun büyük ve geniş ölçüde yayılmadığı için, Makedon kültürel kimliğinin "direniş" aşamasından fazla etkilemediğini söyleyebilmek olanaklıdır. Ayrıca, toplumda çoğunluk kültürel kimliklerin sahipleri, azınlık gruplara karşı yaptıklarından dolayı duyumsanan suç, utanç vs. duyguların duyumsandığını hiç belirtmemişlerdir.

Çoğunluğun kimlik gelişim sürecinde son iki aşamalar "tekrar tanımlama" ve "entegrasyon"dur. "Tekrar tanımlama" evresinde kişiler enerjilerini, ayrıcalıklı konumlarını fark edip baskılara ve eşitsizliğe son vermek için çalışmaya yönlendirir ve odaklarlar. Toplumun onlara aşıladığı çoğunluk, azınlık, beyaz, siyah vb. tanımlamaları sorgusuz sualsiz kabul etmek zorunda olmadıklarını anlamaktadır. Son aşama olan "Entegrasyon" aşamasında ise, çoğunluk grubun bireyleri artık artmış olan bilinçlerini içselleştirme ve çoğunluk kimliklerini, kimliklerinin diğer bütün yönleriyle kaynaştırma becerisine sahiptirler. Kendi kimliklerini yalnızca çoğunluk olarak görmezler, diğer grupları da kabul etmektedir (Martin ve Nakayama, 2010, s. 179-180).

Son iki aşamayla ilgili Makedon katılımcılara beşinci olarak şu soru yöneltilmiştir: *"Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?"* Yanıtlara göre, Türkler ve Makedonlar çok şey paylaşmaktadır ve yakınlardır. En sık sözü edilen benzerlikler şunlardır: Yemekler, kahve içmek ve komşudan şeker ödünç almak gibi alışkanlıklar, yaşam tarzı, kişilik özellikleri (cömertlik, konukseverlik vs.), Makedon dilinde çok fazla Türkçe sözcük bulunması, gelenekler, görenekler vs. Bir sonraki altıncı sorusu: *"Bugüne kadar sizin ya da tanıdığınız birilerinin Makedonya'da yaşayan Türkler ile kültürlerarası iletişim bağlamında sorunlarınız oldu mu? Neler ve hangi konularda olduğunu lütfen açıklayınız?"* şeklindedir. Makedon kadınların ve erkeklerin yanıtlarına göre, Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar çok iyi anlaşmakta ve hiç bir sorunla karşılaşmamaktadır. Ancak, genel olarak, sorunların olmaması için, kültür uzaklığında biraz daha eğitimli olabileceği açıklanmıştır. Üçüncu sırada olan "Direniş" aşamasına yeniden göz attığımızda, çoğunluğun kimlik gelişiminde, kendi grubunun içinde sorunların kökenlerini bulmaya çalışmaktadır. Azınlık gruplarda sorun aranmamakta, kendisinin iyileşmesi gerektiğini bilmektedir. Ayrıca, kültürlerarası iletişim tarafından bakıldığında, Türklerin ve Makedonların ilişkisinde, paylaşılan ya da sorun yaratılan şeyler olarak, benzerlikler ya da farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Makedon katılımcılara yedinci ve sekizinci olarak, Türklerle aynı soru sorulmuştur. Yedinci soru şöyledir: *"Makedon gelenekleri, Türk geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür? Açıklayınız?"* Yanıtlarda, Makedon ve Türk kültürlerinin, uzun zamandır birlikte yaşanmasından dolayı birbirine girdiği ve yakınlaştığı belirtilmiştir. Kadın ve erkek katılımcılarara göre, hem Türkler hem de

Makedonlar kendi göreneklerini, geleneklerini ve kültürel değerlerini izlemektedir ve ikisi de aynı derecede güçlüdür. Ancak, Türklerin daha tutucu olduğu için onların gelenekleri bazen daha güçlüdür ama diğer taraftan, Makedonya'da sayıları daha az olduğu için o kadar yaygın ve pöpüler değildir. Sekizinci soru ise, *"Makedonya'da, Türk gelenekleri kolaylıkla devam ettirilebilir mi? Açıklayınız?"* şeklindedir. Makedonya'da yaşayan Türkler, Türkçe'yi rahatlıkla konuşabilmekte, kolaylıkla kendi gelenekleri ve göreneklerini sürdürebilmektedirler. Ancak, genellikle bunu kendi çevrelerinde yaptıkları, diğer Türklerin yaşadığı yerlerde yaşamayı seçtikleri ve böylece tümüyle özgür olduklarını belirtmişlerdir. En önemlisi olarak, Anayasa'nın da bunları garanti ettiğini vurgulamışlardır. Bu konuda, aynı zamanda Türklerin yanıtlarına da bakıldığında, hem Türklerin hem de Makedonların benzer düşüncelerinin olduğu anlaşılmkatadır. Türkler, azınlık bir kültürel kimliğe sahip grup olarak, Makedonlar da çoğunluk kültürü olarak, sadece aynı ülkede vatandaşlığı değil, aynı düşünceleri ve yaşam tarzını da paylaşmaktadırlar. Yanıtlara bakarak, iki kültürden onaylanmış bir durum ile karşılaşmaktadır: İkisi de kendi kültürünü sürdürerek aynı zamanda diğer kültürlere de saygı göstermeketedir. Ancak, yeniden, Makedonların ayrıcalıklı toplumsal duruşunun farkında oldukları, ama aslında kendilerini öyle duyumsamadıkları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, azınlıklara karşı ayrıcalıklı bir duruş almadan, azınlık kültürel kimliğin gruplarını kendisiyle aynı derecede görmektedirler. Bununla kendileri çoğunluğun kimlik gelişiminin son, "Entegrasyon" aşamasına ulaşmaktadır.

Dokuzuncu soru, hem kimlik gelişiminde hem de kültürlerarası iletişim konusunda, çoğunluk bir bakış açısından sorulmuştur: *"Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü Türkleri Türk olarak ve kendi kültürleriyle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Türkler, Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyorlar mı? Nasıl?"* Yanıtlara göre, Türklerin her konuda rahat oldukları, Makedonlardan herhangi bir baskı duyumsamadıkları ve tümüyle saygı gösterildikleri düşünülmektedir. Ayrıca, Makedonların onları gerçekten sevdiği ve aralarında hiç sorun olmadığı ifade edilmiştir. Yeniden Türklerin verilerine geri dönülecek olursa, bu soruda benzer sonuçlarla karşılaşıldığı ortaya çıkar. Makedonlar, çoğunluk kültür olarak Türklere, azınlık olarak, saygılı davranmakta ve baskı uygulamamaktadırlar. Diğer taraftan, Türkler, azınlık kültür olarak, Makedonların söylediklerini doğrulamaktadırlar. Onlara göre de, çoğunluk baskı altında duyumsamamaktadır ve her konuda özgür davranmaktadır.

Makedonlara son olarak, Türkler ile aynı soru sorulmuştur: *"Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklaynız?"*. Türklerin düşüncelere karşıt olarak, Makedonlar bu konunun çok fazla sorun olmadığını ifade etmiştir. Hem kadın hem de erkek katılımcılar kültürlerarası evlilik konusunda olumlu düşüncelere sahip olduklarını ve desteklediklerini açıklamışlardır. Onlara göre, eğer iki kişi arasında aşk, saygı ve anlaşma varsa evlilik de söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, Makedonya'da günümüzde böyle evliliklerin artık normal olarak algılanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Makedonya'da yaşayan iki kültüre bakıldığımızda, hem Makedonların çoğunluk olarak hem de Türklerin azınlık olarak iki kültürel kimliğin, kişisel ve devlet düzeyinde, aynı derecede önemli olduklarını anlayabildikleri görülmektedir. İki kültür de, kimlik gelişim sürecinden geçerek, günümüzde güçlü kurulan bir kültürel kimliğe sahiplerdir. Herkes kendi kültürüyle tanımlanmaktadır ancak bir boyuta kadar diğer kültürleri de kabul etmektedir. Kimliğin gelişimi ve aşamaları karmaşık bir süreçtir, her zaman ve herkesten aynı ölçüde ve sırayla gerçekleşmemektedir. Kültürler ve insanların bazıları, bir aşamada daha fazla zaman geçirmektedir, farklı deneyim kazanmaktadır ve herkes son aşamaya kadar gelmemektedir. Ayrıcalık sistemi de karmaşıktır: Bu yüzden bazı insanlar ayrıcalıklı bir gruptayken ayrıcalıklı olarak duyumsamamaktadır. Sonuçlara göre, Makedonlar, Makedonya'da çoğunluk bir gruba ait olmasına karşın, kendilerini ayrıcalıklı olarak görmediğini ve duyumsamadığını belirtmişlerdir. Aslında, kendilerinin egemen bir konumda olduğunu bilmektedirler ama onun avantajlarını yaşamamaktadırlar. Üstelik, Türklerin, azınlık bir kültürel kimliğe sahipler olarak, Makedonlardan daha avantajlı ve iyi bir durumda oldukları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, azınlık ya da çoğunluk adlandırmasına karşın, Makedonya'da iki kültür aynı derecede güçlü kimliğine sahiptir. Hiçbiri azınlık ya da çoğunluk olarak kendini görmemektedir. Birlikte entegre olmuştur ve kültürel kimlikleri de birbirine uyumlandırılmıştır.

Kültürlerarası iletişim açısından yorum yapmak için, Makedon ve Türk kültürler arasında varolan kültürel ve kimlik benzerlikleri ve farklılıklarını yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir. O yüzden yeniden Hofstede'nin boyutlarına göre iki kültürün genel karakteristiklerine bakarak, kültürel kimliği de bağlayarak, kültürlerarası iletişimi yorumlayabilmek mümkündür.

Hofstede'nin altı boyutuna göre çıkan sonuçlarda, Makedonya topraklarında, Makedon ve Türk vatandaşların, 500 yıldır birlikte yaşadıkları, çok fazla kültürel ve sosyal alışkınlıklar ve özelliklerin paylaşıldığı ortaya çıkmıştır. Altı boyuttan sadece birinde, "Güç aralığı" boyutunda, sonuçlar yaşam ve aile organizasyonu açısından çok az fark sunmuştur. Türk kültürünün ve Türklerin biraz daha geleneksel ve saygı gösterilen bir yaşam tarzı ve toplum olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre, Makedonya'da yaşayan Türk aileler daha yüksek güç aralıklı olarak belirtilen bir toplum içinde yaşadığını, hiyeyarşinin hâlâ sürdüğünü ama buna karşın, ayrımcılık yaşamadığını belirtmektedirler. Bunun aksine, Makedonya'da yaşayan anavatajlı olan Makedonlar, daha düşük güç aralıklı olarak belirtilen ve daha az hiyerarşik organizasyon ile yönetilen bir toplumda siyasi, ekonomik ve diğer nedenlerden dolayı aslında daha fazla ayrımcılık ile karşılaştığını belirtmişlerdir. Kalan beş boyutta, Makedon ve Türk kültürleri, birbirlerine benzer ve yakın olarak çıkmıştır. İki kültürün genel karakteristiklerin benzer ve yakın olduklarını, kültürel kimlik incelemesinin sonuçları da onaylamaktadır. Yani, Makedonların ve Türklerin kimliğinin gelişimine göre, Makedonya'da iki kültürün aynı derecede güçlü ve belli bir kimliğe sahip oldukları, hiçbirinin azınlık ya da çoğunluk olarak kendini görmediği anlaşılmaktadır. Birlikte entegre olmaları ve kültürel kimlikleri de birbirine uyumlu görünmektedir. Şimdiye kadar ulaşılan sonuçlar, Makedon ve Türkler arasında kültürlerarası iletişimin yönünü göstermektedir. Herhangi bir soru, sadece Hofstede'nin boyutları ya da kimliklerin gelişim aşamalarını işaret etmemektedir, aynı zamanda kültürlerarası iletişimi de şekillendirmektedir. Ayrıca, Hofstede'nin boyutlarla, sadece kültürlerin genel karakteristikleri değil, kültürlerarası iletişim içerisinde önemli olan toplumsal algılar da belirtilmektedir. Bu algıların oluşturduğu anlamlar üzerinde doğrudan ve büyük bir etkiye sahip birkaç sosyo-kültürel ögeleri de ifade etmektedir: İnançlar, değerler, tutum sistemleri, dünya görüşleri ve sosyal örgütlenme (Neuliep, 2006, s. 21-23; Samovar ve Porter, 1985, s. 24-30; Samovar vd., 2012, s. 13-16). Yeniden sonuçlara bakıldığında, aslında en önemli konularda, aile organizasyonu ve yöntem şekilinde, toplumdaki kadınların rolü, ifade özgürlüğü, dunya görüşü, bireycilik/çoğulculuk gibi konularda aynı algılara sahiplerdir. İnançlar konusunda, belki sadece dinsel farklılıklardan dolayı, genel algılarda Türkler daha sıkı ve geleneksel davranışlar ve bakış açıları sergilemektedirler. Ondan dolayı, değerler ve tutumlar daha değerli ve sınırlı olabilmektedir. Bu sınırlama ve değerleme, ailedeki erkeklerin rolü ve ona karşı

gösterilen saygı örneklerinde bulunabilmektedir. Tutumlar ise, kültürlerarası evlilik konusunda olan soruda görülmektedir. Türkler, bu konuda karşıt düşüncelerini sunarak, bunların aslında kendi kültürünün içindeki inançlar ve değerler tarafından belirlendiği ortaya çıkmaktadır. Bu konuda, Makedonların tutumlarının daha rahat olduğu anlaşılmıştır. Dünya görüşüne göre, Makedon ve Türkler kültürel benzerlik göstermişlerdir, insanların evren, doğa ve benzeri felsefi kavramlara bakışlarının yakın olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuçta, hem Hofstede'nin boyutlarına hem de kültürel kimlik kuramına göre, Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişimin başarılı ve yüksek bir derecede olduğu anlaşılmaktadır. Hofstede'nin boyutlarıyla, kültürlerarası iletişiminin temelleri incelemiş ve kültürel kimlik kuramlarıyla da onlar kanıtlanmıştır. Kültürlerarası iletişim bağlamında Makedonya, hem devlet hem de kişisel olarak, Makedonlara ve Türklere aynı ve eşit yaşam hakları sağlamaktadır, birlikte güzel ve rahat bir yaşam sürülmektedir. Kültür olarak, hem Türkler hem de Makedonlar özgürdür, hem kendisine hem de diğerlerinin kültürlerine saygı göstermektedirler. Geçmişe göre, günümüzde kültürlerarası iletişim daha kaliteli ve verimlidir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, kültürlerarası iletişim konu edinilmiştir. Kültürlerarası iletişim, Makedonya'da yaşayan Türkler ile Makedonlar arasındaki iletişim, iki kültür arasında kimlik benzerlikleri ve farklılıkları, kültürel özellikler ve "alışveriş" bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada derinlemesine görüşmelerle bilgi toplanmıştır. Gerçekleştirilen görüşmelerinde toplanan veriler, iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Birincisinde, iki kültürün genel kültürel karakteristikleri belirlenmiştir. Kültürü düşünmeye başladığımızda insanların yaşayış biçimleriyle ilgileniriz, çünkü kültür yaşam biçimi ya da kalıbıdır. İnsanlar kültürlerinin uygun gördüğü şekilde düşünür, duyumsar, inanır ve mücadele ederler (Samovar ve Porter, 1985, s. 19; 2012, s. 12). İkinci aşamada, söz konusu karakteristikler, kültürel kimliklerin gelişim sürecinden geçirilerek kültürlerarası iletişime bağlanmıştır. Çalışmanın konusunu daha iyi anlayabilmek için, birinci bölümde yer verilen literatür taramasında "kültürlerarası iletişim" ve bununla ilgili kavramlar tanımlamıştır. "İletişim" ve "Kültür", temel ve taşıyıcı kavramlar olarak, bu bölümde yer almıştır. Çünkü, iletişimin ve kültürün ne olduğunu anlamadan, kültürlerarası iletişim tartışılamaz. Bu anlamda, Hofstede'nin "Kültürel Boyutlar"ve "Kültürel kimliğin gelişimi" kavramlarına özel olarak odaklanılmıştır. Flemenk yönetim araştırmacısı Geert Hofstede kırk farklı kültürde çalışanlar ve yönetimler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu çerçevede dört boyut geliştirmiştir: Güç aralığı (küçük/büyük), belirsizlikten kaçınma/kaygı, bireycilik/çoğulculuk ve erkeksilik/kadınsılık. Daha sonra, Uzun/Kısa döneme yönelme adı altında beşinci ve Düşkünlük/Kısıtlama adı altında altıncı boyutu birincil modele eklenmiştir[6]. "Kültürel kimliğin gelişimi" kavramıyla ilişkili olarak, Judith N.Martin ve Thomas K. Nakayama, "Bağlam İçinde Kültürlerarası İletişim" (Intercultural Communication in Context) adlı yapıtlarında bir bireyin kimlik gelişiminin kısmen kimliğin toplumsal hiyerarşi içindeki konumlanmasına bağlı olduğunu öne sürerler. Onlara göre, bazı kimliklerin yüksek, bazılarının ise düşük konumları vardır. Çeşitli konumlar arasında ayrım yapabilmek adına daha ayrıcalıklı konumları "çoğunluk konumu," daha az ayrıcalıklı olanlarıysa "azınlık konumu" olarak isimlendirmişlerdir (2010, s. 172-180). Sonraki aşamada, daha önce açıklanan yöntem uyarınca çözümleme kısmında görüşmeler yoluyla toplanılan veriler çözümlenmiştir.

[6] http://geert-hofstede.com/national-culture.html

Buna göre, tez çalışması, iki farklı kültürü inceleyerek, tek ve birleşik bir sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmanın yapısına göre, öncelikle hem Makedon hem de Türk kültürlerin karakteristikleri araştırılmıştır ve belirlenmiştir. Hofstede'nin "kültürel boyutlar" kuramı kullanılarak, bu özellikler sınıflandırılmıştır ve iki kültür arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkartılmıştır. Genel olarak, Makedon ve Türk kültürlerinin yakın ve benzer olduğu saptanmıştır. Hofstede'nin altı boyutuna bakıldığında, sadece tek bir boyutta belli bir farklılık belirtilmiştir. "Guç aralığı" boyutunda ya da toplum ve aile organizasyonunda varolan eşitsizlik seviyesi, Türk ailelerde ve kültürel yaşamında daha yüksektir. Bir başka deyişle, Makedon kültüründe de hâlâ bazı ailelerde hiyerarşi, yüksek statülerde insanlara saygı gösterilmesi, astların ne yapmaları gerektiği konularında emir beklemesi vs. gibi özellikler görülmüş ancak Türk toplumuyla karşılaştırıldığında, oranının oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Türkler arasında yaşlılara ve erkeklere karşı gösterilen saygı daha yüksektir. Karar alınırken de aile içinde tartışma olabilir ama sonunda erkeğin sözü biraz daha ağırlıklıdır. Aynı zamanda, cinsiyetler arasında değerlerin dağılımında, iki kültürün de "Erkeksilik" özelliğinin "Kadınsılık" özelliğine baskın çıktığı anlaşılmıştır. Buna göre, iki toplumda da erkeklerin dediğinin geçerli olduğu gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Erkek ve kadın arasında büyük sosyal ve duygusal farklılıklar bulunmaktadır ve eşit olmadığı net olarak söylenebilmektedir. Bir toplumda insanların gruplara katılma derecesine bakıldığında, hem Türk hem de Makedon kültürü, bireycilik özelliği göstermektedir. İki toplumda da insanlar açısından düşünce ve davranış özgürlüğü vardır. Ancak, Makedonlar için, ifade özgürlüğü biraz daha önemlidir ve herhangi bir sınırlama ya da baskıya karşıdırlar. İki kültürde de, çevre ve ortamın dedikoduları ve düşüncelerinin hiç önemli olmadığı belirtilmiştir. Ancak, bireyler ne kadar bireysel olursa olsun, ailenin düşüncelerini en azından manevi destek olarak dinleme gereksinimi duymaktadırlar. Hayata karşı anlayışlar konusu, bir kültürün kendi üyelerinin yapısal olmayan durumlarda rahat ya da rahatsız duyumsamalarını ne derece programladığı, insanların şimdiki zamanda kaldığı, geçmiş zamanlara ya da geleceğe yönelip yönelmediği ve yaşamın tadını çıkarmak ve eğlenmekle ilgili temel ve doğal insani arzuların özgürce ya da kontrol altında karşılanıp karşılanmadığı da ele alınmıştır. Genel olarak hem Makedonlar hem de Türkler düşük belirsizlikten kaçınan toplumlar olarak kendini göstermiştir: Köklü değişiklik yapma konusunda kolay karar verebilmektedirler, denenmeyene ve

yeniliklere açık ve hoşgörülüdürler. İki toplum da "Uzun döneme" yönelme grubuna girmektedir. Buna göre, geleceğe yönelmiş olmaktadırlar, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu duruma göre değişebilmektedir ve geleneklerin zamanla uyumlandırıldığına inanmaktadırlar. Son ve çok önemli olarak, hem Türkler hem de Makedonlar kendilerini mutlu insanlar olarak görmektedirler. Ancak, onlara göre, mutluluk, zamana ve duruma göre değişebilen bir duygudur ve zaman zaman yanındaki insanların mutluluklarına bağlıdır. Kimin mutluluğu daha önemli olduğu konusuna gelince, Makedon ve Türk kültüründe, aile içindeki manevi durum hâlâ daha önemlidir. Ebeveynler, çocuklara bakarak kendileri de mutlu olmaktadır; o yüzden, ailenin mutluluğunu, her zaman kendisinden önce seçmektedir. Aslında, iki kültürün, düşkünlüğe odaklanan bir kültür olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsanların çoğu kendilerini mutlu olarak görmektedirler; boş zaman etkinliklerini önemli olarak saymaktadırlar, yaşamın tadını çıkartmaktadırlar ve dolayısıyla eğlenmekle ilgili temel ve doğal insani arzuların görece özgürce karşılandığı bir toplum olarak tanımlamaktadırlar.

Birinci aşamanın genel sonucu olarak, Makedon ve Türk kültürlerinin genel özelliklerinin yakın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu toplumlar, sadece aynı topraklarda yaşamamaktadırlar, aynı ve benzer algıları, tutumları ve değerleri paylaşılmaktadırlar. İkisi de özgür duyumsamakta, özgürce davranmakta, yaşamı aynı şekilde algılamaktadır. Ancak farklı kültürlere sahip olmalarından dolayı, farklılıklarla karşılaşmakta, bu da kültürlerarası iletişim surecinin normal ve önemli bir aşamasıdır. Çünkü, farklılıklar olmazsa, bu, sadece tek bir kültürün olduğu anlamına gelmektedir.

Gerçekleştirilen çalışmanın ikinci aşamasında, kültürlerin genel özellikleri göz önüne alınarak, Makedonlar ve Makedonya Türklerinin kimlik özellikleri, aidiyet ve kabullenme duyguları, ortak veya ayrışan sembolleri, gelenekleri ve yaşam tarzları tanımlanmıştır. Kültürlerarası iletişim surecinde, öncelikle kendi kültürel kimliğini bilmesi ve saygı göstermesi gerekmektedir. Bu amaçla, hem "azınlık kimliği" olarak Türkler hem de "çoğunluk kimliği" olarak Makedonların kültürel kimliği ve onun gelişim sureci incelenmiş ve belirlenmiştir.

Makedonya'da yaşayan Türkler, resmi olarak Arnavutlardan sonra ikinci en büyük azınlık ya da etnik grup olarak kabul edilmektedir. Günümüzde, Makedonya topraklarında yaşayan Türkler'in oranı yaklaşık yüzde 3'tür. Onlar, Türkçe eğitim alabilmekte ve bazı Türk bayramları resmi olarak kabul edilmiştir. Ulaşılan sonuçlarda, günümüzde Makedonyalı Türklerin kazanılmış bir kültürel kimliğe sahip oldukları

anlaşılmaktadır. Yani, onlar, Türk olmasından, Türkçe konuşmasından ve Türkiye'de çok akrabası olmasından dolayı kendilerini öncelikle Türk olarak duyumsamaktadırlar ve Türkiye'yi anavatanı olarak görmektedirler. Ancak, Makedonya'da doğuduğu, büyüdüğü ve yaşadığı için, memleketi olarak Makedonya'yı kabul etmektedirler ve kendilerini Makedonyalı Türk ya da Makedonya'da yaşayan Türkler olarak tanımlanmaktadırlar. Makedonya'da Türk olmak güzel ve kolay bir şey olarak algılanmaktadır. Kendilerini özgür olarak duyumsamakta, Türkçe'yi rahatlıkla konuşabilmekte ve Türk olduklarını kolaylıkla ifade edebilmektedirler. Ayrıca, onlara karşı kötü bir şey yapılmadığını, kötü bir sözle karşılaşılmadığını ve herşeyin normal olduğunu açıklamaktadırlar. Geçmiş zamanlarla karşılaştırıldığında, günümüzde Türklerin Makedonlarla sorunları olmadığını, kendi kültür pratiklerini rahatlıkla gerçekleştirebildiklerini, yaşam tarzlarına saygı gösterildiğini ve kabul edildiklerini belirtmektedirler. Ayrıca, hiçbir zaman ayrımcılık yaşamadıklarını ve baskı altında duyumsamadıklarını da vurgulamaktadırlar. Geleneksel ve kültürel bakış açısından, Türk gelenekleri, Türk kültürünün biraz daha tutucu olmasından dolayı daha güçlüdür ve Türkler onları daha fazla korumaya çalışmaktadır. Bunun yanında, Makedonya'da onları kolaylıkla, açıkça ve rahatlıkla sürdürebildiklerini, hiçbir sorunla karşılaşmadıklarını ve hiçkimsenin Makedon geleneklerini uygulamaya zorlamadığını belirtmektedirler. Kültürlerarası iletişim konusunda, Makedonlarla birlikte yaşanılan ve paylaşılan şeyler olarak, yemekler, müzik ve halk oyunları, yaşam tarzı, davranışlar, gelenek ve görenek örnekleri açıklanmıştır. Ama, en önemlisi olarak dostluğun, arkadaşlığın ve yaşamın olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Türk olarak onlar, bazı Makedonların geleneklerini ve yaptıklarını izlemekte ve yapmaktadırlar. Ancak, kültürlerarası iletişim konusunda en yüksek derecede olan karışık evlilikler konusunda, farklı kültürlere sahip olmasından dolayı, kendilerinin ve çocuklarının geleceği için tercih etmemektedirler.

Makedonlar, çoğunluk bir grup olarak, "çoğunluk" olmaktan yararlanmadıklarını ya da daha avantjlı bir durumda olmadıklarını düşünmektedirler. Makedonya'da herkes aynı ve eşit haklara sahiptir ve azınlıkların, Makedonlar ile aynı sosyal ve yasal hakları vardır. Bir başka deyişle, Makedonya'da çoğunluk grubuna ait olduklarının farkındadırlar ve onun ne olduğunu anlamaktadırlar ancak toplumda, azınlık gruplarla karşılaştırıldığında, daha avantajlı ya da egemen bir konumda olmadıklarını algılamaktadırlar. Üstelik, Türklerin, azınlık bir grup olmasına karşın, Makedonlardan

daha güçlü ve belli bir kültürel kimliğe sahip olduklarını anlamak mümkündür. Ayrıca, sadece sosyal ve yasal haklar değil, Makedonlar ve Türkler arasında kültürel benzerliklerin olduğu düşünülmektedir. İki kültür yakın olduğu için, çok şey paylaşılmaktadır ve birlikte yaşamaktadırlar. Türklerde olduğu gibi, Makedonlar için de en büyük benzerlikler ve paylaşılan şeyler olarak yemekler, halk oyunları, yaşam tarzı, davranışlar ve yaşamdır. Bundan dolayı, Türkler ile hiç bir sorun yaşamadıklarını, onlara karşı ayrımcılık yapılmadığını ve büyük saygı gösterdiklerini açıklamaktadırlar. Kültürlerarası evlilik konusunda ise, Makedonların düşünceleri daha açıktır. Onlara göre, iki kişi arasında sevgi ve saygı varsa, kültür önemli değildir. Üstelik, günümüzde Makedonya'da karışık evliliklerin normal olarak algıladığı belirtilmektedir.

İkinci aşamada ve kültürel kimliğin gelişim surecine bakıldığında, hem Türklerin hem de Makedonların kendi kültürel kimliğini oluşturduğu ve sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Yani, Makedonların ve Türklerin kimliğinin gelişimine göre, Makedonya'da iki kültürün aynı derecede güçlü ve belli bir kimliğe sahip oldukları, hiçbirinin azınlık ya da çoğunluk olarak kendini görmediği anlaşılmaktadır. Birlikte entegre olmaları dolayısıyla kültürel kimlikleri de birbirine uyumlu görünmektedir. Her kültür kendi dilini konuşabilmekte, inançlarına göre rahat ve özgür davranabilmekte, kendi kültürel pratiklerini gerçekleştirebilmektedirler. Sadece kendi kültürünün değil, diğer kültürlerin önemli olduğunu da kabul etmektedirler.

İki kültüre birlikte bakıldığında, Makedon ve Türk kültürel kimliklerin çok benzer ve yakın olduğu ortaya çıkmaktadır, aralarında "kültürel alışveriş"in gerçekleştirildiği kolaylıkla söylenebilmektedir. İnsanlar yaşam tarzını, davranışlarını, yemeklerini, geleneklerini ve hatta yaşamlarını da paylaşılmaktadırlar. Makedonya'da yaşayan hem Türklerin hem de Makedonların kültürel karakteristikleri ve kimlikleri bir araya getirildiğinde, bu iki kültür arasındaki iletişim güçlü görünmektedir. Hem Hofstede'nin boyutlarına hem de kültürel kimlik kuramına göre, Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişimin başarılı ve yüksek bir derecede olduğu anlaşılmaktadır. Makedonya, hem devlet hem de kişisel olarak, Makedonlara ve Türklere aynı ve eşit yaşam hakları sağlamaktadır; birlikte güzel ve rahat bir yaşam sürülmektedir. Kültür olarak, hem Türkler hem de Makedonlar özgürdür, hem kendisine hem de diğerlerinin kültürlerine saygı göstermektedirler. Geçmişe göre, günümüzde kültürlerarası iletişim daha kaliteli ve verimlidir.

Bu aşamada, bütün sonuçlar ortaya konulduğunda, bu çalışmanın temel amacının gerçekleştirildiği ve araştırma sorularına yanıt verildiği görülmektedir. Çalışmanın problemi olan "Makedonya'da yaşayan Makedonlar ve Türkler arasında ne tür bir kültürlerarası iletişim bulunmaktadır?" sorusu ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta ve sunulmaktadır. Çalışmada, Makedonya'da yaşayan Türklerin kültürü tanıtılmakta ve Makedonlarla gerçekleştirilen kültürlerarası iletişimin seviyesi belirlenmektedir. Ayrıca, üzerinde durulan bütün sorunlar, olumlu veya olumsuz yanlar, avantaj veya dezavantajlar, kimlik yansımaları veya ayrımcılık sorunları yeni gelişmelere ya da insanların kültürlerarası iletişim üzerine çalışma amaçlarına zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'ye, başka ülkelerde yaşayan Türklerin kültürel ve sosyal durumunu işaret edebilmekte, yabancı ülkelerin onları bir kültür olarak nasıl kabul ettiğini gösterebilmektedir. Makedonya topraklarında ise, genel araştırmaların en çok Arnavut etnisite grubu hakkında olmasına karşın, artık, yeni ve sadece Türklere odaklanan bir literatür platformu bulunmaktadır. Ayrıca, günümüzde toplumda bulanabilen ve yaşanan küçük sorunlara ve kültürel farklılıklara odaklanıp, daha iyi ve uyumlu bir ortam ve gelecek sağlamak için çalışılabilecektir.

Makedonya'da yaşayan Türkler ve Makedonlar arasında kültürlerarası iletişim konusunda yaptığımız çalışma, Makedonya topraklarında yaşayan etnik gruplardan sadece Türkleri araştırmaktadır ve Makedonlarla, çoğunluk grubu olarak, gerçekleştirilen iletişimini kapsamaktadır. Diğer taraftan, araştırmada, Makedonlar ve Türkler'den ilki çoğunlık diğeri azınlık grubu olarak odaklanmaktadır ve çoğunluk ve azınlık kimlik sahiplerinin arasında iletişimi incelemektedir. Ancak, kültürlerarası iletişim çalışması temelde iki ya da daha fazla kültürlerdeki iletişim sorunlarını ortaya çıkarmayı amaç edinen bir çalışmadır. Tezde, Türkler ve Makedonlar arasındaki kültürlerarası iletişim sorunları çok belirgin değildir. Hatta, iki kültür arasında uyumun söz konusu olduğu bile söylenebilir. Bunun bir nedeni, Hofstede'nin kuramının temel alınarak inceleme yapılmış olması olabilir. Dolayısıyla, farklı kuramlar temel alınmış olsaydı farklı sonuçlar çıkabilirdi. Bundan dolayı, aynı çalışmanın farklı kuramlara dayanılarak da yapılması yararlı olabilmektedir. Öte yandan, Makedon ve Türk kültürleri arasında uyum bulunmasının bir nedeni de, Makedonya'ya özgü olabilir. Orada Makedonlar ve Türkler 500 yıllık bir geçmişe sahiptirler ve kaynaşmış durumdalardır. Bir başka neden ise, Makedonya'da yaşayan Arnavutlara karşı iki

kültürün yakınlaşmış olmasıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, elde edilen sonuçların genelleme özelliği bulunmamaktadır ve katılımcılarla sınırlıdır.

Makedonya'da, Türkler dışında, başka etnik gruplar da yaşamaktadır ve onlar ile Türkler ya da Makedonlar ile onlar arasında gerçekleştirilen ilişki, kültürlerarası iletişim sürecinde önemli bir yer almaktadır. Bu nedenle, bu alanda gelecekte yapılacak çalışmalarda, özellikle Türklerle ve Balkan ulusları arasındaki kültürlerarası iletişime bakılabilir. Daha kapsamlı bir yansıma için, Makedonya'da yaşayan Makedonlar ile başka etnik gruplar ya da Türkler ile diğer azınlıklar arasındaki iletişimin incelemesi yararlı olacaktır. En büyük etnik grup olan Arnavutlar, Makedonya nüfüsunun yüzde 30-40'ını oluşturmaktadır. Makedonya'nın kültürel yaşamında ve kültürlerarası iletişim durumunda Arnavutlar önemli rol oynamaktadır. O yüzden, Makedonlarla Arnavutlar, Arnavutlar ile Türkler ve üçü bir arada yani Makedonlar, Arnavutlar ve Türkler arasında kültürlerarası iletişimin araştırılması önemlidir ve verimli olabilecektir. Bunun yanında, Türkiye'de yaşayan çok sayıda etnik grup da vardır ve onlardan birisi de Makedonlardır. Günümüzde Türkiye topraklarında, Osmanlı zamanlarından kalan ya da Balkan savaşlarından sonra göç eden Makedonlar yaşamakta ve çalışmaktadır. Ayrıca, her sene Türkiye'ye gelen öğrenci, araştırmacı ve evlenen çiftlerin sayı da artmaktadır. Bu yüzden, Türkiye'nin kültürlerarası iletişim odak noktasından, Türkiye'de yaşayan Makedonlar ve Türkler arasındaki iletişim, kültürel kimlik sorunu ve kültürlerarası "alış-verişin" incelenmesi yararlı olacaktır. Böylelikle, hem Makedonya hem de Türk tarafından kültürlerarası iletişimin durumu araştırılarak ve karşılaştırılarak, daha kaliteli ve gerçek bir bilim platformu sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Adyaman, H. (2016). *Uluslararası öğrencilerin kültürlerarası iletişim yeterliği üzerine bir inceleme: Türkiye burslulukları örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Akyol, M. (2010). *Türkiye' nin Avrupa imajı'na kültürlerarası iletişim bağlamında bir değerlendirme.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Amberg, J. ve Vause, D. (2009). *American English: History, structure and usage.* New York: Cambridge University Press.

Bekiroğlu, O. (2011). *Kültürlerarası iletişim bağlamında Türk basınında etnik kimliklerin sunumu: Ermenilere ilişkin haberlerin nicel ve nitel analizi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Bergiel, E., Bergiel, B. ve Upson, J. (2012). Revisiting Hofstede's Dimensions: Examining the Cultural Convergence of the United States and Japan. *American journal of management.* 12 (1), 69-79.

Burrell, G. ve Morgan, G. (1992). *Sociological paradigms and organisational analysis: Elements of the sociology of corporate life.* England: Ashgate Publishing Limited.

Devrani, A. (2015). *Alman televizyonunda Türk göçmenler: "Yeni başlayanlar için Türkçe" dizisinin analizi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.

Er Savaş, G. (2011). *Kültürlerarası iletişimde dış göç olgusu ve kimlik sorunu: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk göçmenleri üzerine bir çalışma (İstanbul-İkitelli örneği).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Ercan, M. (2015). *Kültürlerarası iletişim: Eskişehir'de yaşayan altkültür gruplarından biri olan Arnavutların, hâkim kültürle iletişim bağlamında incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Fay, R. ve Spinthourakis- Katsillis, J.A. (2000). *Communicating in another language: The influence of culture.* Athens: Metachmio.

Flammia, M. ve Sadri, H.A. (2011). İntercultural communication from an interdisciplinary perspective. *US-China Education Review Journal*, 8 (1), 103-109.

Fiske, J. (1990). *İntroduction to communication studies*. (2 baskı). UK: Routledge.

Giles, H., Coupland, N. Ve Coupland, J. (1991). Accomodation theory: Communication, context and consequence. *Contexts of accomodation: Developments in applied sociolinguistics.* 1-68.

Gjuner, I. (2002). The position of the Turks in the Republic of Macedonia. *New Balkan Politics*, (2). http://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/The-Position-of-the-Turks-in-the-Republic-of-Macedonia#.WGwbkLlBoz2. (Erişim tarihi: 14.10.2016)

Gudykunst, W. B. (1995). Anxiety/Uncertainty Management (AUM) theory. E. Griffin (Ed.), *A first look at communication theory* içinde (s. 426-438). New York: McGraw- Hill.

Gudykunst, W. (1997). Cultural variability in communication: An introduction. *Communication research*, 24 (4). http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/009365097024004001. (Erişim tarihi: 22. 11.2006)

Gudykunst, W.B. (2003). İntercultural communication theories. W.B. Gudykunst (Ed.), *Cross- cultural and intercultual communication* içinde (s. 167-190). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Güngör, N. (2011). *İletişime giriş.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güvenç, B. (2010). *İnsan ve kültür.* İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Hall, E. T. (1959). *The Silent Language*. Garden City, New York: Doubleday & Company.

Hall, E. T. (1989). *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.

Hall, E.T. (1990). *The Hidden Dimension*. New York: Anchor Books.

Hofstede, G. (2011). *Culture's consequences : comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture, 2 (1).* http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/8/ (Erişim tarihi: 01.12.2016)

Hofstede, G., Best, D. L., Mooij, M., Hoppe, M. H., Van de Vliert, E., Van Rossum, J. H. A., Verweij, J., Vunderink, M. ve Williams, J. E. (1998). *Masculinity and femininity: the taboo dimension of national culture.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Jandt, F.E. (1998). *Intercultural communication: An introduction.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Jandt, F. E. (2007). *An introduction to intercultural communication: İdentities in a global community*. (5 baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Jensen, İ. (2003). The practice of intercultural communication. *Journal of intercultural communication*. (6), 1-17.

Jovanovska, M. (2004). Intercultural communıcation in Macedonia: Different people, different stories. H. Slavik (Ed.), *İntercultural communication and diplomacy* içinde (s. 197-206). Malta; Geneva: DiploFoundation.

Kartarı, A. (2013). *Kültürlerarası iletişim*. (1 baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yayını.

Kılıç, L. (2012). Bireyden kitleye. N. Bayram (Ed.), *Toplum ve iletişim* içinde (s. 1-24). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını.

Kim, Y.Y. (1984). Searching for creative integration. W.B. Gudykunst ve Y. Y. Kim (Ed.), *Methods for intercultural communication research* içinde (s. 13-30). Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Korzenny, B.A. ve Korzenny F. (1984). Quantitative approaches: An overview. W.B. Gudykunst ve Y. Y. Kim (Ed.), *Methods for intercultural communication research* içinde (s. 85-94). Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Lunenburg, F. C. (2010). Louder than words: The hidden power of nonverbal communication in the workplace. *International journal of scholarly academic intellectual diversity.*12 (1). http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Lunenburg,%20Fred%20C%20Louder%20Than%20Words%20IJSAID%20V12%20N1%202010.pdf (Erişim tarihi: 16.03.2017)

Lustig, M. ve Koester, J. (2006a). *İntercultural competence: İnterpersonal communication across cultures.* (5 baskı). Boston: Pearson/A and B.

Makedonya Cumhuriyeti Devlet Istatistik Ajansı. (2005). *Makedonya'da nüfus sayımı, evler ve ikamet*. (8 baskı). Üsküp, Makedonya: Devlet Istatistik Ajansı.

Martin, J. ve Nakayama, T. (2000). *Intercultural Communication in Contexts.* California: Mayfield Pub.

Martin, J. ve Nakayama, T. (2008). *Experiencing intercultural communication: An introduction.* (3 baskı). New York: McGraw-Hill.

Martin, J. ve Nakayama, T. (2010). *İntercultural communication in contexts*. (5 baskı). New York: McGraw-Hill.

Martin, J., Nakayama, T.K. Ve Flores, L. (1998). A Dialectical approach to intercultual communication. J. Martin, T.K. Nakayama ve L. Flores (Eds.), *Readings in cultural contexts* içinde (s. 5-15). Mountain View, CA: Mayfield.

Matveev, A. (2002). *The perception of intercultural communication competence by American and Russian managers with experience on multicultural teams.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ohio: Ohio University.

Neuliep, J.W. (2006). *İntercultural communication: a contextual approach*. (3 baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Oğuz, H. (2013). *Kültürlerarası iletişim bağlamında sığınmacılık deneyimi: Gaziantep örneği.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Official Gazette of the Republic of Macedonia. (2011). *Constitution of the Republic of Macedonia: with the amendments to the constitution I-XXXII.* Skopje: Akademski Pecat, Pecatenje I Dizajn D.O.O.

Philipsen, G. (1992). *Speaking culturally: Explorations in social communication.* Albany, NY: State University of New York Press.

Pickens, J. (2005). Attitudes and perceptions. N. Borkowski (Eds.), *Organizational behavior in health care* içinde (s. 43-76). Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers.

Putnam, L. ve Pacanowsky, M. (Ed.). (1983). *Communication and organizations: An interpretative approach.* Newbury Park, CA: Sage Publications.

Ristovski, B., Rahimi, S., Mladenovski, S. Ve Panov. M. (2006). *History for the first year of highschool education.* Skopje, Macedonia: Albi.

Rossos, A. (2008). *Macedonia and the Macedonians: A History.* California: Hoover İnstitution Press.

Samovar, L.A. ve Porter, R.E. (1985). *İntercultural communication: A reader.* (4 baskı). California: Wadsworth Pub. Co.

Samovar, L. A., Porter, R. E. ve McDaniel, E.R (2007). *Communication between cultures.* (6 baskı). California: Thompson/Wadsworth.

Samovar, L.A., Porter, R.E. ve McDaniel, E.R. (2012). *Intercultural communication: A Reader.* (13 baskı). Boston: Cengage Learning.

Sancaktar, C. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki kültürel ve demografik mirası. *Sosyal bilimler dergisi*, 5 (2). http://sosbilder.neu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/6/2016/04/Caner-Sancaktar.pdf. (Erişim tarihi: 20.09.2016)

Sarı, E. (2004). Kültürlerarası iletişim: Temeller, gelişmeler, yaklaşımlar. *Folklor/Edebiyat Üç Aylık Kültür Dergisi*, 10 (39), 49-74.

Smith, J. M. (2000). *Culture: reinventing the social sciences*. Buckingham: Open University Press.

Spencer-Oatey, H. (2012). What is culture? A compilation of quotations. *GlobalPAD Core Concepts.* http://go.warwick.ac.uk/globalpadintercultural. (Erişim tarihi: 13.03.2017)

Stefov, R. (2005). *History of the Macedonian people from ancient times to the present.* Toronto, Canada: Risto Stefov Publications.

Sue, D.W. ve Sue, D. (2008). *Counseling the culturally diverse: Theory and practice.* (5 baskı). New Jersey: John Wiley & Sons.

Tabakcı, N. (2008). *Kültürlerarası iletişim sürecinde alt-kültürde kimliğin oluşumu (Türkiye'deki Karaçay Topluluğu örneği).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). *Gazetecilik: İletişim süreci ve türleri*. Ankara.

Yaylacı, F. (2012). *Belçika'da yaşayan Türklerin yörecilik anlayışları ve toplumsal iletişim süreçleri: Belçika'daki Emirdağlılar ve Posoflulara ilişkin bir araştırma.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yoshitake, M. (2002). Anxiety/Uncertainty Management (AUM) Theory: A critical examination of an intercultural communication theory. *İntercultural communication studies*, 11 (2). http://web.uri.edu/iaics/files/13-Masaki-Yoshitake.pdf. (Erişim tarihi: 15.11.2016)

Yüksel, A. H. (2007). İletişimin tanımı ve temel bileşenleri. U. Demiray (Ed.), *Genel iletişim* içinde (s. 1-43). Ankara: Pegem A. Yatıncılık.

Yüksel, A. H. (2016). "İletişimin tanımı üzerine görüşme", *Prof. Dr. A. Haluk Yüksel'in Odası*, 3 Ekim 2016.

Zıllıoğlu, M. (1993). *İletişim Nedir?*. İstanbul: Cem.

Zıllıoğlu, M. (2007). İletişim kavramı ve tanımı. N.A. Yüksel (Ed.), *İletişim bilgisi* içinde (s. 3-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Williams, R. (1998). The analysis of culture. J. Storey (Ed.), *Cultural theory and popular culture: A reader* içinde (s. 48-56). Georgia: Prentice Hall.

http://geert-hofstede.com/national-culture.html (Erişim tarihi: 15.05.2016)

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa

(Erişim tarihi: 12.02.2017)

EK-1: Makedonya'da yaşayan Türkler için hazırlanan görüşme formu

İsim/Soyisim: **Miliyet:** Türk/Makedon

Cinsiyet: erkek/kadın **Medeni Durumu:**

Yaş: **Meslek:**

1. Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra anne, abla/ağabey, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?
2. Toplumda hiç maddi, sosyal, eğitim veya başka bir durumunuzdan dolayı ayrım yaşadınız mı?
3. Hayatınızda, yeni arkadaşlar, yalnız yaşamak, iş değişikliği ve yurt dışına çıkmak vs. gibi, daha önce hiç yapmadığınız şeyleri ya da kısacası köklü bir değişiklik yapmaya kolaylıkla karar verebilir misiniz?
4. Sizin için, kendi düşünceleriniz mi yoksa bulunduğunuz ortamın ve ailenizin düşünceleri mi daha önemlidir? Ayrıca düşüncelerinizi açıklamakta özgür hissediyor musunuz?
5. Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)
6. Size göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel bir tanımı var mıdır yoksa duruma ve koşullara göre mi belirlenmektedir?
7. Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?
8. Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?
9. Size göre ve sizin için, boş zaman önemli mi (spor, arkadaşlarınızla oturmak, gezmek, eğlenmek vs.)?
10. Size göre ve sizin için memleketiniz Türkiye mi yoksa Makedonya mı? Neden?
11. Kendinizi Türk olarak mı yoksa Makedon olarak mı görüyorsunuz? Lütfen açıklayınız?

12. Makedonya'da Türk olmak ne demektir? Türk olduğunuzu açıkça ve kolaylıkla söyleyebiliyor musunuz, kendi dilinizi (Türkçe) rahatlıkla konuşabiliyor musunuz?
13. Bugüne kadar, Makedonya'da, Türk olmanızdan dolayı size ya da tanıdığınız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı mı? Yanıtınız evet ise örneklerle açıklayabilir misiniz?
14. Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü sizi Türk olarak ve kendi kültürünüzle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyor musunuz? Nasıl?
15. Türk gelenekleri, Makedon geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür? Açıklayınız?
16. Makedonya'da, Türk gelenekleri kolaylıkla devam ettirilebilir mi? Açıklayınız?
17. Makedon kültüründen takip ettiğiniz bazı gelenekler ve edindiğiniz alışkanlığınız var mı? Örneklerle açıklayabilir misiniz?
18. Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?
19. Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklayınız?

EK-2: Makedonya'da yaşayan Makedonlar için hazırlanan görüşme formu

İsim/Soyisim: **Miliyet:** Türk/Makedon

Cinsiyet: erkek/kadın **Medeni Durumu:**

Yaş: **Meslek:**

20. Size göre, ailenizde hiyerarşi var mı (örnek: babanız en üste, sonra anne, abla/ağabey, genç kardeşler vs.)? Eğer varsa, aile içinde iletişimi nasıl etkilemektedir?
21. Toplumda hiç maddi, sosyal, eğitim veya başka bir durumunuzdan dolayı ayrım yaşadınız mı?
22. Hayatınızda, yeni arkadaşlar, yalnız yaşamak, iş değişikliği ve yurt dışına çıkmak vs. gibi, daha önce hiç yapmadığınız şeyleri ya da kısacası köklü bir değişiklik yapmaya kolaylıkla karar verebilir misiniz?
23. Sizin için, kendi düşünceleriniz mi yoksa bulunduğunuz ortamın ve ailenizin düşünceleri mi daha önemlidir? Ayrıca düşüncelerinizi açıklamakta özgür hissediyor musunuz?
24. Kültürünüzde, erkekler mi yoksa kadınlar mı daha belirleyicidir? Sizce neden? (Örneğin, çocuk sayısı konusunda, ekonomik konuda kararlar vs.)
25. Size göre, "iyi" ve "kötü"nün ne olduğunun evrensel bir tanımı var mıdır yoksa duruma ve koşullara göre mi belirlenmektedir?
26. Gelenekler değişmez mi yoksa duruma göre mi adapte edilebilmektedir?
27. Kendinizi mutlu bir insan olarak görünüyor musunuz? Seçmeniz gerekirse, kendi mutluluğunuz ya da ailenizin mutluluğu arasından hangisini seçersiniz? Lütfen açıklayınız?
28. Size göre ve sizin için, boş zaman önemli mi (spor, arkadaşlarınızla oturmak, gezmek, eğlenmek vs.)?
29. Size göre, Makedonya'da Makedon olmanın (çoğunluk olarak) iyi ya da kötü tarafları nelerdir? Avantaj ya da dezavantajları var mıdır?
30. Size göre, Makedonya'da yaşayan Türklere gerekli yasal haklar ve kültürel saygı sağlanmakta mıdır? Açıklayınız?

31. Size göre, Makedon ve Türkler arasında büyük kültürel farklılıklar var mıdır? Olduğunu düşünüyorsanız, bunlar nelerdir? Lütfen açıklayınız?
32. Bugüne kadar, Makedonya'da, tanıdığınız Türklere karşı ayrımcılık yapıldı mı? Yanıtınız evet ise örneklerle açıklayabilir misiniz?
33. Makedonlar ve Türkleri iletişim açısından bir arada yaşatan şeyler nedir? (yemek, müzik, dans, tarz, film, gelenekler vs.). Lütfen örneklerle açıklayınız?
34. Bugüne kadar sizin ya da tanıdığınız birilerinin Makedonya'da yaşayan Türkler ile kültürlerarası iletişim bağlamında sorunlarınız oldu mu? Neler ve hangi konularda olduğunu lütfen açıklayınız?
35. Makedon gelenekleri, Türk geleneklerinden daha zayıf mıdır yoksa güçlü müdür? Açıklayınız?
36. Makedonya'da, Türk gelenekleri kolaylıkla devam ettirilebilir mi? Açıklayınız?
37. Size göre, Makedonlar ve Makedon kültürü Türkleri Türk olarak ve kendi kültürleriyle kabul ediyor ve saygı gösteriyorlar mı? Türkler, Makedonların kimlik, gelenek ve kültürünün baskısı altında hissediyorlar mı? Nasıl?
38. Makedon ve Türkler örneğinde kültürlerarası evlilik konusunda ne düşünüyorsunuz? Açıklaynız?

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Elena TIMCHEVA

Yabancı Dil : Makedonca; İngilizce; Türkçe; Srpça; Hrvatça, İspanyolca;

Doğum Yeri ve Yılı : Makedonya/ 1992

E-Posta : elena_timceva@yahoo.com

Eğitim Geçmişi:

- 2014, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER), Türkçe Yeterlilik Programı
- 2013, St. "Cyril ve Methodius" Üniversitesi, "İustınianus Primus" Hukuk Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Üsküp, Makedonya
- 2010, "Goce Delchev" Lisesi, Makedonya